

HISTORICKÁ PENOLOGIE

Časopis pro historickou penologii

Vydává Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR

2/2006

Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici

Po rozpadu Československé republiky a obsazení Čech a Moravy vojsky nacistického Německa byl dne 16.3.1939 vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.¹ Tato nová státní forma vznikla na základě spolupráce a ke spolupráci s nacistickým Německem a je logické, že její politická reprezentace, především státní prezident JUDr. Emil Hácha a členové všech čtyř protektorátních vlád se stali spolupracovníky či kolaboranty v první linii, i když nelze některým upřít dobrý úmysl odvrátit likvidaci českého národa na jeho historickém území. Tato spolupráce musela být potvrzena složením slibu věrnosti nacistickému vůdci a čelnému státnímu představiteli Adolfu Hitlerovi, který skládali nejen členové protektorátní vlády, ale všichni veřejní zaměstnanci a zaměstnanci jiných orgánů veřejné správy včetně učitelů v činné službě.² Kromě toho JUDr. E. Hácha spatřoval ve výkonu funkce státního prezidenta legální i legitimní kontinuitu s výkonem funkce prezidenta tzv. druhé republiky, do které byl zvolen většinou hlasů Národního shromáždění.³

Osvobozením Prahy od německé nacistické okupační správy dne 9.5.1945 zanikl Protektorát Čechy a Morava a došlo k zatýkání osob orgány revoluční moci ve smyslu Košického vládního programu, obsahujícího závazek nové vlády k potrestání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů.⁴ Aktuálním úkolem bylo zatčení čelních představitelů okupační správy a výkonné protektorátní moci. Státní prezident JUDr. Emil Hácha byl zatčen dne 13.5.1945 na zámku v Lánech, kde se zdržoval od roku 1943 v důsledku onemocnění těžkou arteriosklerózou a pokročilého věku. Přes svůj vážný zdravotní stav byl eskortován do věznice Krajského soudu trestního v Praze na Pankráci, kde 27.6.1945 zemřel.⁵ Již dne 5.5.1945 byl revolučními orgány pražského povstání zatčen Richard Bienert, ministr vnitra třetí protektorátní vlády (19.1.1942-19.1.1945) a ministr vnitra a předseda čtvrté protektorátní vlády (19.1.-5.5.1945). Dne 9.5.1945 byl zatčen JUDr. Jindřich Kamenický, ministr dopravy a techniky (od 25.4.1941) druhé, třetí a čtvrté protektorátní vlády. Dne 12.5.1945 byl zatčen JUDr. Jaroslav Krejčí, ministr spravedlnosti první (16.3.-27.4.1939), druhé (27.4.1939-19.1.1942), třetí a čtvrté protektorátní vlády a předseda třetí protektorátní vlády. Dne 12.5.1945 byl

¹ Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava č. 75/39 ze dne 16.3.1939.

² Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

³ Národní archiv (dále jen NA) Praha, f. TNS 10/46. Legalita a legitimita funkce státního prezidenta Dr. Emila Háchy.

⁴ Košický vládní program ze dne 5.4.1945, kapitola IX.

⁵ Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, A-J. Praha a Litomyšl 1999, s. 395-396.

rovněž zatčen Adolf Hrubý, ministr zemědělství a lesnictví třetí a čtvrté protektorátní vlády. Do 12.5.1945 byl zatčen i JUDr. Josef Kalfus, ministr financí všech čtyř protektorátních vlád. Dne 14.5.1945 byl zatčen Rudolf Beran, předseda první protektorátní vlády (15.3.-27.4.1939). Všichni byli umístěni do vyšetřovací vazby v pankrácké věznici s výjimkou Emanuela Moravce, ministra školství a lidové osvěty třetí a čtvrté protektorátní vlády, který se vyhnul zatčení tím, že dne 5.5.1945 spáchal sebevraždu.⁶

Na otázku, zda bylo s bývalým státním prezidentem a členy protektorátních vlád zacházeno standardním či přísnějším způsobem jako s nejtěžšími zločinci nebo naopak mírným způsobem jako s prominentními vězni, nelze odpovědět jednoznačně vzhledem k revoluční situaci a mimořádným podmínkám ve vězeňství. Bezprostředně po osvobození rozhodovaly o umístování zatčených osob do vězeňských zařízení Národní výbory jako orgány revoluční moci, což se promítalo i do činnosti věznic, které v té době postrádaly jednotné a odborné vedení. Teprve v říjnu 1945 bylo Dekretem prezidenta republiky Edvarda Beneše stanoveno, že řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů, jakož i dozor nad nimi náleží justiční správě.⁷ S revoluční situací se musel vyrovnávat i přednosta protektorátní části pankrácké věznice Josef Bohdanecký, který se ujal vedení celé věznice již 5.5.1945 po odchodu velitele vyšetřovací věznice gestapa Soppa a přednosta německé soudní věznice Sauerbrucha.⁸ Především musel zvládnout značný nárůst osob dodaných do vyšetřovací vazby, který znemožňoval dodržování stanovených prostorových a materiálních podmínek podle platného Domácího řádu, upravujícího práva a povinnosti vězňů. I když se pankrácká věznice řadila ubytovací kapacitou, rozšířenou za okupace z 800 na 2200 míst, mezi největší v Československu, byla v roce 1945 trvale přeplněná.⁹

Strážní a dozorcí služba ve věznici nebyla zpočátku zajišťována příslušníky Sboru uniformované vězeňské stráže (SVS), neboť se na ní podíleli i členové Revolučních gard a pomocného strážního personálu z řad dobrovolníků. Teprve vydáním příslušného Dekretu prezidenta republiky v říjnu 1945 bylo stanoveno, že výkon správní a strážní služby v soudních věznicích a trestních ústavech zabezpečuje SVS.¹⁰ Chování a jednání vězeňských dozorců ke kolaborantům obecně a členům protektorátních vlád zvláště ovlivňovaly zejména tyto skutečnosti:

- profesionální respektování vězeňských předpisů a služební návyky,
- značná přeplněnost věznice, která ztěžovala plnění služebních povinností,
- prožitá nacistická perzekuce v protektorátu s tragickými osudy blízkých osob,
- revoluční nadšení a snaha odčinit dřívější vynucenou loajalitu nebo pasivitu vůči nacistické perzekuci,
- působení nových sociálních struktur v oblasti státní správy a samosprávy, odborových organizací a politických stranách.

Již ve dnech osvobození byl vytvořen v pankrácké věznici Závodní výbor vězeňské stráže, podporovaný levicově orientovanými dozorcí, kteří měli napojení na komunistický tisk Rudé právo a Zemský odbor bezpečnosti II., odd. politického zpravodajství v působnosti ministerstva vnitra, v jehož čele stál komunistka Václav Nosek V tomto směru projevíli výraznou iniciativu dozorcí Václav Kozlík a František Procházka, kteří sepisovali hlášení o poměrech ve vazebním oddělení Mimořádného lidového soudu (MLS) pankrácké věznice, kde vykonávali vazbu i členové protektorátních vlád.¹¹

Způsob zacházení s věznými členy protektorátních vlád byl od samého počátku v centru kritické pozornosti tisku, zejména levicového. Z tohoto důvodu se také v průběhu června 1945 uskutečnila návštěva novinářů v pankrácké věznici, která měla za cíl získat autentické informace o životě kolaborantů a zvláště bývalých ministrů ve vyšetřovací vazbě. Novináře doprovázel pověřenec komise

⁶ Buchvaldek, M. a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1986, s. 605-607.

NA Praha, f. TNS 10/46.

⁷ Dekret prezidenta republiky č. 112 ze dne 26.10.1945, o správě soudních věznic a trestních ústavů.

⁸ Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Praha 2006, s. 260-262.

⁹ Vězeňství v Československé republice. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 3.

Špalková, V.: Justiční palác Praha-Pankrác. Praha 2001, s. 86.

¹⁰ Dekret prezidenta republiky č. 94 ze dne 1.10.1945, o úpravě některých otázek organizace a služebních a platových poměrů sboru uniformované vězeňské stráže.

¹¹ NA Praha, f. ÚV KSČ, sv. 194-4. Hlášení 1945-1946.

Eskorta zatčených členů protektorátních vlád do vyšetřovací vazby.

pro vnitřní bezpečnost, člen závodní rady pankráckého soudu a správce věznice. Osobně se setkali s R. Beranem, JUDr. J. Krejčím, R. Bienertem, A. Hrubým, JUDr. J. Kalfusem a JUDr. J. Kamenickým, avšak nebylo jim dovoleno s nimi hovořit, aby nedošlo k ovlivnění vyšetřování. Tuto návštěvu komentoval např. deník *Práce*: „*V justiční budově na Pankráci se pracuje v plném tempu. Komise pro vnitřní národní bezpečnost vyšetřují případy zrádných a provinilých živlů, mezi nimi ovšem největší pozornost je věnována členům všech bývalých protektorátních vlád a vůbec těm, kteří právě v dobách nejsurovějšího útlaku vysloužili si herostratovskou poctu „významných osobností“. Přirozeně, že všechen národ, který byl předmětem tohoto nejbrutálnějšího teroru, se velmi oprávněně zajímá především o ty, kteří měli být strážci jeho nejsvětějších zájmů, ústavy i právního řádu a kteří to vše pošlapali, prodali a zašantročili, aby za malé, směšné a dočasné místečko protektorátního ministra sloužili nejkrutějšímu teroru, jaký kdy v této zemi vládl.*“¹² Z uvedeného je patrná dobová atmosféra kolem přípravy retribučních procesů, kdy nemálo lidí hledalo omluvu pro svá osobní selhání v době protektorátu ve vině představitelů státní moci. Proto ve veřejném mínění byli vládní kolaboranti již předem považováni za vinné, které musí postihnout nejtvrďší trest. Z tohoto hlediska již pobyt ve vyšetřovací vazbě měl být součástí trestu, což naráželo na uplatňování presumpce nevinu a z ní vyplývajících práv vyšetřovanců.

Práva kolaborantů ve vyšetřovací vazbě v pankrácké věznici upravoval platný Domácí řád pro věznice krajských soudů, vycházející z vězeňských předpisů první republiky, i když tento stav byl napadán nejen veřejností a sdělovacími prostředky, ale též kritizován určitou částí dozorců a dokonce i některými vězni, kteří se cítili méně provinilými.¹³ Vazební oddělení MLS se nacházelo v pravém traktu pankrácké věznice, který v době okupace využívalo gestapo. I když bylo stanoveno umístění vyšetřovanců v samostatné cele (samovazbě), byli jednotliví členové protektorátních vlád umístěni na celu ještě s dalšími třemi vězni.¹⁴ Z porovnání dobových informací s jednotlivými právy vyšetřovanců

¹² Němec, F.: Pohled na osoby z dob teroru a zrady. In *Deník Práce* ze dne 28.6.1945 č. 45/roč. I, s. 1.

¹³ Domácí řád pro věznice krajských soudů (dále jen DR). Ministerstvo spravedlnosti v Praze 1945.

¹⁴ Tamtéž, § 2.

podle Domáciho řádu vyplývá, že se členy protektorátních vlád bylo v zásadě zacházeno v souladu s platnými předpisy, které však nebyly důsledně dodržovány u ostatních vyšetřovanců vzhledem k situaci v přeplněné pankrácké věznici a všeobecnému materiálnímu nedostatku.

Vězňům ve vyšetřovací vazbě mohly být ponechány k užívání některé osobní předměty, sloužící k jejich potřebě. A. Hrubý měl údajně celou řadu knih a všichni členové protektorátních vlád denně dostávali noviny a měli dostatek kuřiva. Dále jim bylo umožňováno používání vlastního oděvu, prádla a lůžkovin a jejich častější výměna na vlastní útraty nebo péči příbuzných. To se stávalo předmětem kritiky, neboť rodiny zatčených tuto možnost plně využívaly. K udržování osobní hygieny jim byla rovněž v souladu s předpisy umožňována 1x za měsíc koupel a týdně koupel nohou, zatímco u ostatních vyšetřovanců bylo prováděno koupání za 6-7 týdnů. Měli údajně i častější příděl vody k dennímu mytí a holení, dostávali džbánky čerstvé vody a nemuseli tak získávat pitnou vodu z klosetu na cele jako ostatní. Nejzávažnějším a nejčastějším předmětem kritiky bylo stravování členů protektorátních vlád. Vyšetřovanci si mohli opatřovat stravu na vlastní náklady nebo svých příbuzných do stanoveného peněžního limitu částečně nebo úplně z vývařovny mimo věznici, pokud jim nehrozil trest smrti nebo nejméně pětiletý trest odnětí svobody. V případě členů protektorátních vlád nebyla tato překážka brána v úvahu. Denně snídali bílou kávu a 2 housky, obědy a večeře jim byly dodávány z hostince Na paloučku nedaleko pankrácké věznice. Ostatním vyšetřovancům bylo vydáváno ke snídali 17 dkg chleba a půl litru málo slazené kávy. K obědu byla nejčastěji kaše, spařená zelenina, mrkev, brambory nebo nakyslá omáčka (cca 30-40 dkg) a k večeři řídká polévka. Nepříznivá situace ve stravování vězňů vyplývala z celkové zásobovací situace v poválečném Československu, kdy platil složitý lístkový systém a v denním tisku vycházely instrukce, které specifikovaly způsob odběru jednotlivých druhů potravin. Obyvatelé Prahy byli rozděleni do 4 kategorií – na velmi těžce pracující, těžce pracující, zaměstnanci a ostatní spotřebitele. V květnu 1945 bylo první kategorii přidělováno 470 g chleba, druhé 400 g chleba a zaměstnanci stejně jako ostatní konzumenti měli nárok na 243 g chleba denní dávky. Odstupňované limity se týkaly většiny základních potravin. Tabáková režie vydávala 15 cigaret na osobu a týden. Stravování členů protektorátních vlád bylo doplňováno potravinovými balíčky, které mohly být povoleny vzhledem k nepříznivému zdravotnímu stavu vyšetřovance. Tyto balíčky mohly být donášeny nebo zasilány jedenkrát za 14 dnů do váhy 2 kg. I těchto možností v souladu s předpisy využívali příbuzní zatčených, což bylo předmětem tvrdé kritiky v tisku, zejména v Rudém právu.¹⁵

Dopisování a návštěvy byly umožňovány vyšetřovancům kdykoliv to dovolil vyšetřující soudce (předseda hlavního líčení nebo referent). V souladu s tímto ustanovením Domáciho řádu byly povolovány kontakty členů protektorátních vlád s jejich příbuznými. Tyto návštěvy údajně často povoloval policejní komisař Houdek, který byl k tomu zmocněn příslušným úředníkem ministerstva vnitra Engelmanem. Dokonce se uvádí, že četnost těchto návštěv vyvolávala obavy vyšetřujících soudců, aby tím nedošlo k maření vyšetřování. Bedlivému oku dozorců v pankrácké věznici neuniklo, že při návštěvách bylo předáváno větší množství potravin (řízky, salámy, ovoce, dorty), cigarety a dokonce láhev slivovice, kterou měl obdržet A. Hrubý. V této souvislosti bylo poukazováno na blahobyt členů bývalých protektorátních vlád, který se údajně projevoval ve zvyšující se tělesné váze.¹⁶

V rámci zdravotní péče měli být vyšetřovanci při nástupu do věznice podrobeni lékařské prohlídce a mělo jim být poskytováno náležité lékařské vyšetření a ošetření v případě nemoci. Nelze pominout, že zdravotní stav všech členů protektorátních vlád nebyl dobrý a v případě JUDr. J. Krejčího a JUDr. J. Kamenického dokonce velmi vážný. Z dobových informací vyplývá, že vězeňská ošetrovna (marodka) a nemocnice byla vzorně vedena ústavním lékařem MUDr. Navarou, kterému zprvu pomáhali dva němečtí ošetřující lékaři MUDr. Brandstätter a MUDr. Kindermann a později český lékař MUDr. Kleveta.

Špalková, V.: Justiční palác Praha-Pankrác. Praha 2001, s. 88.

NA Praha, f. ÚV KSČ, sv. 194-4. Hlášení 1945-1946.

¹⁵ DŘ, §§ 3-7, 13.

NA Praha, f. ÚV KSČ, sv. 194-4. Hlášení 1946.

Nálevka, V.: První týdny míru. Praha 1985, s. 168.

¹⁶ DŘ, § 14.

NA Praha, f. ÚV KSČ, sv. 194-4. Hlášení 1945-1946.

Vycházka členů protektorátních vlád v pankrácké věznici.

Práci lékařů ztěžoval všeobecný nedostatek léků a zdravotnického materiálu. Lůžková kapacita vězeňské nemocnice byla stále přeplněna a z tohoto důvodu zůstávali nemocní často ležet na přeplněných celách samovazby. O předvádění vyšetřovanců k lékaři a zdravotních úlevách (ležení na cele, zkrácené vycházky) rozhodoval příslušný dozorce ve službě. Lze důvodně předpokládat, že zdravotní stav členů protektorátních vlád byl některými dozorci spíše podceňován vzhledem k osobní averzi.¹⁷

Podle Domácího řádu mělo být s vyšetřovanci zacházeno „...s důkladnou přísností, vždy však též vlídně, klidně, spravedlivě a se stálým humánním zřetelem k účelu vazby.“ Vyšetřovanci byli povinni chovat se k úředním osobám slušně, zdravit je a při vstupu na celu povstat. Z dostupných informací však vyplývá, že zacházení s kolaboranty ve vyšetřovací vazbě bylo drsné, jejich přesun byl prováděn zrychleným krokem a při zastavení byli otáčeni čelem ke zdi. Při vstupu dozorce na celu bylo vyžadováno hlášení vojenským způsobem. Tyto praktiky nebyly údajně uplatňovány v případě členů protektorátních vlád. Pokud se vyšetřovanci cítili kráceni na svých právech, mohli požádat dozorce ve službě o předvedení k vyšetřujícímu soudci (předsedovi hlavního líčení nebo referentovi) k přednesení prosby nebo stížnosti, nebo je přednést při jejich kontrole na celu. V prvním čtvrtletí roku 1946 nebyla údajně na oddělení MLS provedena žádná kontrola, čímž nebylo možno přednést prosby a stížnosti, neboť vyšetřovanci se neodvažovali požádat dozorce o předvedení.¹⁸ Členové protektorátních vlád byli ze strany dozorců přísně sledováni, ale zároveň většinou respektováni jako bývalí vládní činitelé. Potvrzuje to mimo již uvedeného i skutečnost, že nebylo od nich vyžadováno provádění úklidových prací a k zajišťování některých jejich potřeb byli určeni spoluvězni. Přesto však nelze vyloučit jejich zesměšňování, ponižování nebo bití, kterého se dopouštěli někteří dozorci, jak bylo zjištěno v případě R. Berana a dalších osob ve vazbě MLS.¹⁹

Pobyt většiny členů protektorátních vlád ve vyšetřovací vazbě v pankrácké věznici byl ukončen vnesením rozsudku Národního soudu v Praze dne 31.7.1946, kterým byli odsouzeni takto:

¹⁷ DŘ, § 3, 9, 26.

NA Praha, f. ÚV KSC, sv. 194-4. Hlášení 1946.

¹⁸ DŘ, § 18, 19, 30.

NA Praha, f. ÚV KSC, sv. 194-4. Hlášení 1946.

¹⁹ Tamtéž.

Staněk, J.: Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955. Opava 2002, s. 40.

A. Hrubý k trestu těžkého žaláře na doživotí se zařazením do zvláštního nuceného pracovního oddílu (ZNPO) na 18 let.²⁰

JUDr. J. Krejčí k trestu těžkého žaláře v trvání 25 let, čtvrtletně zostřeného jedním tvrdým ložem a se zařazením do ZNPO na 5 let.

JUDr. J. Kamenický k trestu těžkého žaláře v trvání 5 let, čtvrtletně zostřeného jedním tvrdým ložem a se zařazením do ZNPO na 1 rok.

R. Bienert k trestu těžkého žaláře v trvání 3 let, čtvrtletně zostřeného jedním tvrdým ložem a se zařazením do ZNPO na 1 rok.

Součástí trestu všech jmenovaných byla ztráta občanské cti po dobu výkonu trestu a propadnutí jedné čtvrtiny jmění ve prospěch státu. U obžalovaného **JUDr. J. Kalfuse** upustil soud od potrestání za zprostředkování finanční podpory zahraničnímu odboji v průběhu války.²¹ **R. Beran** byl odsouzen rozsudkem Národního soudu v Praze dne 21.4.1947 k trestu těžkého žaláře v trvání 20 let a propadnutí veškerého jmění.²² Posledním odsouzeným členem protektorátních vlád byl **Walter Bertsch**, ministr hospodářství a práce třetí a čtvrté protektorátní vlády (leden 1942-květen 1945). Byl odsouzen až v prosinci 1948 rozsudkem MLS v Praze k trestu těžkého žaláře na doživotí.²³

Z výkonu trestu se vrátili pouze R. Bienert, který byl v roce 1947 podmíněně propuštěn a JUDr. J. Kamenický, který byl propuštěn v roce 1950. Ostatní odsouzení členové protektorátních vlád zemřeli během výkonu trestu v různých věznicích v rozmezí let 1951 – 1956 v důsledku dlouhodobě špatného zdravotního stavu.²⁴

PhDr. Aleš Kýr

Použité prameny a literatura:

NA Praha, f. TNS 10/46.

NA Praha, f. ÚV KSČ, sv. 194-4.

Výnos vůdce a říšského kancléře v Protektorátu Čechy a Morava č. 75/39 ze dne 16.3.1939.

Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

Košický vládní program ze dne 5.4.1945.

Dekret prezidenta republiky č. 94 ze dne 1.10.1945, o úpravě některých otázek organizace a služebních a platových poměrů uniformované vězeňské stráže.

Dekret prezidenta republiky č. 112 ze dne 26.10.1945, o správě soudních věznic a trestních ústavů.

Dekret prezidenta republiky č. 126 ze dne 27.10.1945, o zvláštních nucených pracovních oddílech.

Domácí řád pro věznice krajských soudů, výnos Ministerstva spravedlnosti. Praha 1945.

Buchvaldek, M. a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1986.

Nálevka, V.: První týdny míru. Praha 1985.

Němec, F.: Pohled na osoby z dob teroru a zrady. In: Deník Práce ze dne 28.6.1945, č. 45/roč. I.

Staněk, T.: Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955. Opava 2002.

Špalková, V.: Justiční palác Praha-Pankrác. Praha 2001.

Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, A-J, K-P. Praha a Litomyšl 1999.

Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Praha 2006.

²⁰ Dle Dekretu prezidenta republiky č. 126 ze dne 27.10.1945, o zvláštních nucených pracovních oddílech. Tyto oddíly byly používány k provádění prací nutných k obnově hospodářského života, především k odstraňování trosk, válečného materiálu a pomoci ve stavebnictví, dopravě a zemědělství.

²¹ NA Praha, f. TNS č. 10/46. Rozsudek Národního soudu v Praze ze dne 31.7.1946.

²² Buchvaldek, M. a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1986, s. 474.

²³ Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, A-J. Praha a Litomyšl 1999, s. 91.

²⁴ Zemřeli v následujícím pořadí: A. Hrubý v roce 1951 v Plzni, W. Bertsch v roce 1952 v Brně, R. Beran v roce 1954 v Leopoldově a JUDr. J. Krejčí v roce 1956 v Praze. Srv. Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století A-J, K-P. Praha 1999.

JUDr. Jaroslav Krejčí a vězeňství

JUDr. Jaroslav Krejčí se v průběhu svého života stal subjektem řízení i objektem zacházení ve vězeňství a lze konstatovat, že tyto sociální role do určité míry spolu souvisely.

Narodil se 27.6.1892 v Křemenci na okrese Prostějov a v letech 1911–1915 vystudoval práva na české univerzitě v Praze. Svou profesionální kariéru zaměřil na státní správu, politickou a pedagogickou činnost. Od roku 1920 působil jako úředník, posléze ministerský rada předsednictva vlády a v letech 1936–1938 byl vedoucím sekretariátu Právní rady, která byla poradním sborem předsednictva vlády. V letech 1938–1939 zastával funkci předsedy Ústavního soudu. Jeho politická činnost byla spjata s národně socialistickou stranou, kterou byl v letech 1928–1938 delegován jako člen zemského zastupitelstva v Čechách. Od roku 1936 byl docentem ústavního práva na Masarykově univerzitě v Brně a v roce 1938 byl jmenován profesorem. S pedagogickou činností souvisela i bohatá publikační činnost, zejména v oboru státního práva.

Subjektem řízení justice a vězeňství se stává ve funkci ministra spravedlnosti ve vládě tzv. druhé republiky v období od 1.12.1938 do 15.3.1939. V této funkci pak pokračoval v protektorátních vládách v letech 1939 – 1945, přičemž v letech 1940 – 1941 byl zároveň náměstkem předsedy vlády a od ledna 1942 do ledna 1945 předsedou třetí protektorátní vlády. V této funkci od roku 1943 neoficiálně a od května 1944 oficiálně zastupoval státního prezidenta Dr. Emila Háchu, který byl již v té době vážně nemocen.²⁵

Působení JUDr. J. Krejčího jako ministra spravedlnosti v oblasti trestního práva, justice a vězeňství v období Protektorátu Čechy a Morava odráží aplikaci i střetávání nacistického říšského zákonodárství v podmínkách protektorátu. Již samotné setrvání v této funkci bylo podmíněno složením velmi ponižujícího slibu (služební přísahy) ve smyslu § 2 odst. 1 Dekretu státního prezidenta ze dne 8.3.1940. Jeho text byl následující: „*Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen, že budu zájmy Velkoněmecké říše ve prospěch Protektorátu Čechy a Morava podporovati, nařízení hlavy Protektorátu Čechy a Morava a jeho vlády plniti, zákony zachovávatí a své úřední povinnosti svědomitě zastávati.*“ Citovaný slib skládali nejen členové všech protektorátních vlád, ale obdobně i všichni veřejní zaměstnanci a zaměstnanci jiných orgánů veřejné správy. Tento zdánlivě formální akt byl však po roce 1945 vnímán jako svobodné rozhodnutí ke kolaboraci.²⁶

Jako vrcholový představitel státní správy v rámci svěřené resortní působnosti realizoval zásadní legislativní, organizační a personální změny v oblasti protektorátního vězeňství. Protektorátní činnost ministerstva spravedlnosti měnilo zejména zavedení dvojího soudnictví, převod personálu a agendy mezi těmito soudy a soudy protektorátu, zrušení vojenských soudů a převod důstojníků justiční služby do občanské soudní služby.²⁷ I když bylo vězeňství v tomto období pod značným tlakem německé okupační správy, z hlediska organizace a činnosti vycházelo z příslušných právních předpisů 1. republiky. Podle organizačního řádu z roku 1939 spadalo vězeňství do III. odboru, tzv. trestního, pod vedením ministerského rady JUDr. Otto Scholze. V roce 1939 byla také zřízena Generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy v čele s přednostou – generálním inspektorem vězeňství Bedřichem Rumlem.²⁸ Výkon soudnictví a vězeňství

²⁵ Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století (K-P), s. 177. Praha a Litomyšl 1999.

²⁶ Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

Nový slib byli povinni složit osoby, jichž se dekret týkal nejpozději do 3 měsíců ode dne účinnosti dekretu. Slib byl stvrzen podpisem na předepsaném tiskopise, vydaném tiskárnou Protektorátu Čechy a Morava v Praze.

²⁷ Výnos ministra spravedlnosti č. 15.863 ze dne 15.4.1939 k provedení Dohody o převedení soudnictví z 19.12.1938, č. 31/1939 Sb.

Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14.4.1939, Čl. I § 7: „Německé soudnictví v protektorátu Čechy a Morava jest proti soudům protektorátu výlučné, pokud nic odchylného není ustanoveno“.

Vládní nařízení č. 255 Sb. ze dne 7.9.1939 o zrušení vojenského soudnictví.

Vládní nařízení č. 145 Sb. ze dne 23.6.1939 o převádění důstojníků justiční služby z povolání do občanské soudní služby.

²⁸ NA Praha, f. Krejčí, kart. 3.

byl podřízen německým říšským zákonům. Jurisdikci německých soudů podléhali říšskoněmečtí občané, žijící na území protektorátu a občané protektorátu, pokud spáchali trestný čin proti Velkoněmecké říši. Výčet těchto trestných činů se časem rozšířil a zahrnoval i tzv. hospodářské delikty. Rozhodování říšskoněmeckých soudů a opatření tajné státní policie (gestapa) se též výrazně projevilo v činnosti protektorátního vězeňství. Všechny krajské soudní věznice, příp. též okresní soudní věznice sloužily zcela nebo z části vazebním účelům říšskoněmeckých soudů a vyšetřovacím účelům gestapa. Protektorátnímu vězeňství sloužily trestnice pro muže Plzeň, ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně Valdice a trestnice pro ženy Řepy. V tomto období několikrát přechází působnost dozoru, všeobecné správy a řízení soudních věznic a trestních ústavů z ministerstva spravedlnosti na vrchní soudy a zpět.²⁹

Po dobu své funkce vydal JUDr. J. Krejčí jako ministr spravedlnosti řadu výnosů, mající význam při posuzování jeho odpovědnosti za protektorátní vězeňství. Např. pracovní doba veřejných zaměstnanců byla několikrát upravována celkem 8 výnosy. Jak už bylo řečeno všeobecná správa soudních věznic a trestních ústavů se po dobu protektorátu několikrát měnila, v roce 1939 přešla do působnosti ministerstva spravedlnosti, v roce 1943 přechází zpět na vrchní soudy, v roce 1945 se správní působnost vrací zpět na ministerstvo spravedlnosti. Každým rokem také ministerstvo spravedlnosti stanovilo svým výnosem sazby pro náklady vyšetřovací a trestní vazby a ústavní ochranné výchovy (např. v roce 1940 náklady trestní vazby pro muže v Plzni činily 9.65,- K na hlavu a den, pokud si trestanec opatřoval stravu z vlastních prostředků, hradil za den částku 6.60.- K, tytéž náklady pro ženy činily 9.20.- K, pokud si trestanka opatřovala stravu z vlastních prostředků, pak hradila za den částku 6.15.- K). V roce 1940 byly vydány výnosy o dodávání vězňů do veřejných nemocnic, o zkouškách z němčiny a dále na základě vládního nařízení o postavení Židů ve veřejném životě byli propuštěni ze služby všichni zaměstnanci trestních ústavů židovského původu. V roce 1942 vyšel výnos o evidenci vězněných osob, výnosem byl také upraven árijský pozdrav, v roce 1943 byl vydán např. protektorátní řád ve věcech milosti, Instrukce o odebírání léků vězeňskými ústavy, výnos upravující změnu předpisů o podmínkách pro ustanovení ve vězeňské správní službě. V roce 1944 bylo výnosem ministerstva spravedlnosti upraveno doplňování knihoven justičních vykonávacích ústavů nebo upraveny náhrady dozorcům vězňů při zaměstnání vězňů mimo ústav.³⁰

Působení JUDr. J. Krejčího po dobu protektorátu ve funkci ministra spravedlnosti výstižně charakterizuje i vyjádření jeho kolegy, tehdejšího sekčního šéfa JUDr. O. Scholze, přednosta trestního odboru ministerstva spravedlnosti, do jehož kompetence řízení vězeňství patřilo. Ten do dotazníku, který v době vyšetřování JUDr. J. Krejčího obdrželi všichni zaměstnanci ministerstva spravedlnosti, m.j. uvedl: „*Brzo po 15.3.1939 jsem pozoroval, že Dr. Krejčí v různých administrativních otázkách, které bylo nutno řešit a na způsobu jichž řešení mohli mít Němci zájem, projevoval značnou ústupnost a až přílišnou úzkostlivost, aby řešení nebylo v nesouladu se skutečnými nebo domnělými zájmy německými. ... Podle mého názoru nebyla však tehdy situace ještě taková, aby bylo nutné mlčky a pasivně přijímat jednostranný diktát, a právě tímto mlčením jsme jen povzbudili německou chuť a odvahu. Po vypuknutí války a studentských bouřích 1939 byla už situace horší a snahou Dr. Krejčího bylo, aby se české soudnictví, postupně stále oklešťované, vůbec udrželo. K tomu bylo ovšem třeba stále větší povolnosti oproti německým přáním a pokynům. ... Při této povolnosti klesalo ovšem mín. spravedlnosti stále více na úroveň pouhého výkonného orgánu ř. prot., později něm. st. min. Dr. Krejčí sice často zcela nepokrytě kritisoval pokyny a stanovisko něm. úřadů, ale oprávněně se přece neodvážil, třebaže podle mého mínění nebylo leckdy vyloučeno, že by rozklad mohl mít úspěch. Tato stále rostoucí resignace projevovala se i ve stoupajícím nezájmu o věci mého odboru a snaze vymknouti se vůbec odpovědnosti. Kdežto s počátku jsem téměř každý den ministrovi přednášel o věcech svého odboru, musil jsem později i několik dní čekat, než jsem byl přijat. Při přednesu jsem pozoroval, že ministr často ani neposlouchá a přemýšlí o jiných věcech... a že obyčejně netrpělivě čeká, abych již zase zmizel. Byl jsem tímto chováním přirozeně znechucen, zvláště když jsem se z kruhů mimoúředních*

²⁹ Vládní nařízení č. 218 Sb. ze dne 10.8.1939 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Vládní nařízení č. 380 Sb. ze dne 17.10.1942 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 10 ze dne 16.2.1942 o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 5700 ze dne 16.2.1943, o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Vládní nařízení č. 10 Sb. ze dne 20.12.1944 o správě soudních věznic a trestních ústavů.

³⁰ NA Praha, f. SSNV, sv.12, Věstníky MSp 1939-1949.

dověděl, že se osobám, které u něho intervenovaly a jimž nechtěl nebo nemohl vyhověti, vylouvá na mne, ačkoliv mne k jednání ani nepřibral a sám nebyl do té míry odborníkem, aby dovedl posouditi, zda lze či nelze něco podniknouti. Můj styk s ministrem byl proto stále řidší a musil jsem se omeziti na pokus získat aspoň obecné směrnice pro postup. Nakonec se stávalo, že jsem po celé měsíce u ministra osobně nebyl a pro styk ve věcech, o nichž musil býti informován nebo v nichž musil rozhodnouti jsem volil tutěž cestu jako ostatní kolegové, totiž předpisování spisů osobnímu tajemníkovi, který měl k ministrovi vždy přístup.“³¹

V obtížné situaci se ocitl JUDr. J. Krejčí jako ministr spravedlnosti v souvislosti s postupným zatýkáním vězeňských dozorců a úředníků vězeňské správní a strážní služby za pomoc, poskytovanou českým vlastencům a antifašistům vězněných gestapem. V období od 15.3.1939 do 21.10.1941 bylo zatčeno celkem 72 zaměstnanců z následujících vězeňských zařízení: Valdice (22 osob), Olomouc (13 osob), České Budějovice (11 osob), Plzeň (6 osob), Jihlava (4 osoby), Moravská Ostrava (4 osoby), Praha-Pankrác (3 osoby), Chrudim (3 osoby), Brno (2 osoby), Tábor (1 osoba), Jičín (1 osoba), Hradec Králové (1 osoba) a Klatovy (1 osoba). V jeho prospěch svědčí skutečnost, že většina zatčených vězeňských zaměstnanců byla propuštěna na svobodu a následně buď penzionováni, propuštěni ze služebního poměru nebo suspendováni.³²

Pokud jde o intervence JUDr. J. Krejčího v případech osob zatčených gestapem, výpovědi se různí. Podle ministerského rady JUDr. A. Koukala, bývalého přednosta odboru pro právo obchodní a obchodní styky, odepřel JUDr. J. Krejčí přijmout vdovu po zemřelém sekčním šéfovi Mrštínovi, když se dožadovala jeho zastání proti gestapu ve věci své dcery, která byla v době Heydrichiády popravena. Obdobně měl odmítnout intervenci v případě 70letého děkana Kratiny, který byl odsouzen k trestu smrti.³³ Naopak podle vyjádření vrchního ministerského komisaře JUDr. V. Rubeše vycházel JUDr. J. Krejčí žádostem pronásledovaných osob velmi vstřícně a za zatčené nebo odsouzené se mnohdy nejen oficiální cestou, prostřednictvím kanceláře státního prezidenta, nýbrž i soukromě přimlouval. Takových intervencí byla celá řada a mnohé z nich měly kladný výsledek.³⁴ Podle vyjádření Viléma Koudelky cit.: „... s nevšední houževnatostí a s nasazením osobního rizika snažil se vyrvat z rukou Gestapa zatčené, z nichž uvádím jen mého bratra St. Koudelku, univ. Prof. Dr. Boh. Baxu a svého osob. tajemníka Dr. Fr. Nováka a jejich řadu snad doplní jiní, příp. on sám.“³⁵ Propuštění JUDr. F. Nováka na základě intervence JUDr. J. Krejčího potvrdil ve své výpovědi před Mimořádným lidovým soudem i K.H. Frank.³⁶ O kladném přístupu k žádostem o intervence svědčí i některé dopisy, které byly podány ve prospěch souzeného JUDr. J. Krejčího. Tak např. Z. Kellerová v dopise píše, že JUDr. J. Krejčí a plukovník četnictva Voženílek cit.: „Přičiňovali se ze všech sil oblomiti vedoucí Gestapa k propuštění sokolů, bez obav, že zničí tím také sebe.“ Dále v dopise uvádí, že na přímluvu JUDr. J. Krejčího byl její těžce nemocný manžel JUDr. Jan V. Keller, starosta České obce sokolské, propuštěn dne 10.1.1942 z Terezína.³⁷ Podobnou intervenci ve prospěch sokolských funkcionářů potvrzuje ve svém dopise M. Kavalírová, kdy byli všichni včetně jejího manžela MUDr. M. Kavalíra v roce 1942 propuštěni z koncentračního tábora v Osvětimi.³⁸ Dále profesorka V. Moučková ve svém dopise uvádí, že byla odsouzena rozsudkem Sondergerichtu v Praze ze dne 11.10.1944 k trestu smrti a na zákrok JUDr. J. Krejčího jí byl tento trest cestou milosti změněn na trest káznice v trvání 10 let.³⁹ I další dopis H. Navrátilové svědčí o tom, že když byl v červnu 1939 gestapem zatčen její syn I. Navrátil a ona se na JUDr. J. Krejčího obrátila, neodmítl ji a účinně pomohl.⁴⁰

Závěrem lze říci, že jestliže odhlédneme od skutečnosti, že protektorátní vlády byly ve své podstatě kolaborantskou státní institucí, bylo možno funkce ministrů vykonávat různým způsobem z hlediska vlastního prospěchu. Rozhodně nelze JUDr. J. Krejčímu jako ministru spravedlnosti

³¹ NA Praha, f. TNS 10/46. Spěšný spis č. 27. 477/45-III/4 pol. ze dne 17. září 1945, s. 2-6.

³² NA Praha, f. SSNV, sv. 15.

³³ NA Praha, f. TNS 10/46. Spěšný spis č. 27. 477/45-III/4 pol. ze dne 17. září 1945 s. 12.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

³⁵ Tamtéž. Vyjádření Viléma Koudelky o chování a smýšlení Dr. J. Krejčího v době od 28.V.1938 ze dne 14. září 1945.

³⁶ Vykusa, K.: Zpověď K.H. Franka. Praha 1946.

³⁷ NA Praha, f. TNS 10/46. Dopis Zdeny Kellerové, Praha Smíchov ze dne 3.8.1945.

³⁸ Tamtéž. Dopis Milady Kavalírové, Praha II. ze dne 18. srpna 1945.

³⁹ Tamtéž. Dopis Vandy Moučkové, Praha XII. ze dne 30.7.1945.

⁴⁰ Tamtéž. Dopis Hedviky Navrátilové, Praha VIII. ze dne 18.9.1945.

připisovat iniciativu ve spolupráci s nacisty, která by byla srovnatelná např. s iniciativou Emanuela Moravce nebo Josefa Pfitznera. Jeho vztah k Národnímu souručenství byl loajální, nikoliv však aktivní. Je zajímavé, že podobně o něm smýšlel i R. Heydrich ve zprávě zaslané 18.5.1942 Bormanovi, v níž m.j. charakterizuje složení nové vlády. Vyjadřuje se o něm slovy: „...*Jen jeden, předseda, politicky kolísá, je však tak líný a ješitný, že při odpovídajícím zacházení nedělá žádné potíže.*“⁴¹

Objektem zacházení vězeňství se stal JUDr. J. Krejčí po svém zatčení, kdy byl dodán dne 12.5.1945 v 11.00 hod. do věznice Krajského soudu trestního v Praze na Pankráci. Ve vyšetřovací vazbě byl držen do 31.7.1946, celkem 445 dní (1 rok, 2 měsíce, 19 dní), kdy byl vynesena rozsudek. JUDr. J. Krejčí byl odsouzen Národním soudem v Praze podle §§ 1,3 retribučního dekretu na 25 let těžkého žaláře, zostřeného čtvrtletně 1 tvrdým ložem, přičemž 5 let si musel odpykat ve zvláštních nucených pracovních oddílech. Dále ke ztrátě občanské cti po dobu výkonu trestu a propadnutí čtvrtiny svého jmění.⁴² Odvolání proti rozsudku Národního soudu nebylo přípustné.

Ve funkci ministra spravedlnosti

Ve vyšetřovací vazbě

Ve výkonu trestu

V důsledku odsouzení byl též propuštěn ze služebního poměru z Kanceláře prezidenta republiky a zbaven úřadu univerzitního profesora právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Trest nastoupil 31.7.1946 ve 12.30 hod. pod základním číslem 7436, konec trestu stanoven na 12.5.1970 v 11.00 hodin. Po rozsudku setrval v pankrácké soudní věznici v trestní vazbě dalších 91 dní, a to v době od 1.8.1946 do 30.10.1946, kdy byl eskortován do trestnice pro muže v Plzni na Borech.

Jeho osobní spis není kompletní, bližší záznamy o výkonu trestu v jednotlivých vězeňských zařízeních chybí, evidenční karta vězně je neúplná a je z ní patrné, že byla dopisována dodatečně.

Výkon trestu JUDr. J. Krejčího začíná prakticky v trestnici pro muže v Plzni jako trestanec pod základním číslem 6887, a to od 30.10.1946 do 2.4.1949. Bližší záznamy z této trestnice se v osobním spise nenacházejí. Pouze ve vyjádření ředitelství trestnice k žádosti odsouzeného o milost je konstatováno, že: ... „*trestanec Jaroslav Krejčí se chová v trestu podle domácího řádu, pracuje pilně, jest ukázněný, povahy uzavřené.*“

Z Plzně byl přemístěn do trestního ústavu pro muže na Mírově. Je zajímavé, že přestože byl veden jako prominent, v kartě při eskortě byl označován jako „nebezpečný“ trestanec. Na Mírově vykonával trest od 2.4.1949 do 27.12.1951 pod základním číslem 2845. Ze záznamů o jeho věznění se zachoval pouze peněžní list vězňů, kam se zapisovaly deponované finanční prostředky a cennosti, příjmy z pracovní činnosti a vydání za nákup věcí osobní potřeby (tzv. vedlejší požitky). Z peněžního listu je patrné že v uvedeném období činil celkový osobní příjem 9.841,20 Kčs a celkové osobní

⁴¹ Kárný, M., Milotová, J.: Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991, s. 35.

⁴² NA Praha, f. TNS 10/46. Rozsudek Národního soudu v Praze ze dne 31.7.1946.

vydání 8.301,70 Kč. Jsou zde zaznamenána i jednotlivá pracoviště, na kterých byl zaměstnáván, a to lůžkárna, kartonáž a pomocné práce pro potřeby věznice.

Dne 27.12.1951 byl JUDr. J. Krejčí přemístěn do věznice č. 2 Leopoldov, kde setrval do 25.1.1956. Byl veden pod základním číslem 935. Odtud se o průběhu jeho věznění zachovalo relativně nejvíce záznamů. Z osobního spisu vyplývá, že byl postupně zaměstnáván při pěstování zeleniny, při zpracování konopí (konopa) a výrobě mucholapek. Později byl zařazen na draní peří, kde plnil normu údajně pouze na 50%. V období od 9.6. do 7.9.1953 byl hospitalizován. Jeho zdravotní stav byl od počátku věznění velmi špatný a v jeho průběhu se neustále zhoršoval. Z posudku náčelníka věznice ze dne 6. června 1955 vyplývá, že nebyl kázeňsky trestán, neboť jeho chování je ukázněné.

Dne 25.1.1956 byl na základě rozhodnutí tehdejšího náčelníka Správy nápravných zařízení plk. Dr. Oldřicha Mejdra eskortován do věznice č. 2 Praha – Pankrác k umístění do vězeňské nemocnice. Toto rozhodnutí obsahuje m.j. poznámku, že „*Eskortovaný je nebezpečný. Jelikož se jedná o prominentní osobu, eskortujte a umístěte jmenovaného odděleně.*“ V pankrácké věznici byl veden pod základním číslem 41821. Jeho pobyt zde netrval dlouho, dne 29.3.1956 byl při úklidu cely postižen záchvatem dušení v důsledku selhávání srdeční činnosti a přes poskytnutou pomoc ve vězeňské nemocnici dne 18.5.1956 ve 20.30 hodin zemřel ve věku 63 let.

JUDr. Jaroslav Krejčí strávil ve vězeňských zařízeních bez 6 dnů celkem 10 let. V průběhu jeho věznění bylo opakovaně žádáno o udělení milosti nebo zkrácení trestu, zejména ze zdravotních důvodů. I když byly tyto žádosti doloženy objektivním zjištěním zdravotního stavu, rozhodnutí bylo vždy zamítavé. Důvodem k zamítnutí byl vždy odkaz na spáchanou trestnou činnost bez ohledu na jeho ukázněné chování a závažný zdravotní stav. Teprve v roce 1955 doporučil náčelník věznice č. 2 Leopoldov, aby byl trest cestou milosti prezidenta republiky zmírněn, avšak předčasného propuštění se již JUDr. J. Krejčí nedožil. Z dostupné vězeňské dokumentace není zřejmé, jak bylo naloženo s jeho tělesnými ostatky. Podle služebního předpisu mohli být zemřelí odsouzení vydáni k pohřbení rodinným příslušníkům pouze se souhlasem náčelníka příslušné krajské správy MV. V ostatních případech byly zpravidla zpopelněny a urna uložena na utajovaném místě nejbližšího občanského hřbitova do společného šachtového hrobu.⁴³ Z toho vyplývá, že s největší pravděpodobností byla jeho urna pohřbena do společného hrobu na hřbitově v Praze-Ďáblicích.

Alena Kafková

Použité prameny a literatura:

Národní archiv (NA) Praha, f. Krejčí, kart. 3.

NA Praha, f. SSNV, sv. 12.

NA Praha, f. TNS 10/46.

NA Praha, f. SSNV, sv. 15.

Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

Řád pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra. NZ-zákl-II-2. Praha 1955.

Kárný, M., Milotová, J. : Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991.

Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, K-P. Praha a Litomyšl 1999.

Vykusa, K.: Zpověď K.H. Franka. Praha 1946.

Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře - Německo

Úvod

Vězeňství republiky Německé není útvarem jednotným; bedlivějšímu pozorování neujdou však společné rysy vězeňských zařízení severo a jihoněmeckých. Obojí charakterizuje proti systémům cizím v tradici německého národa zdůraznění vyučování školního, jako prostředku výchovy rozumové

⁴³ Řád pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra. NZ-zákl-II-2. Praha 1955. Hlava XIV, čl. 159-160.

i mravní. Možno říci, že výchovný cíl výkonu trestu vidí Němci uskutečněn především školou a přednáškami. Novější směr, zdomácnělý v Itálii a ve Švýcarsku, zdůrazňující výchovný význam práce vězeňské, nalézá v Německu půdu jen znenáhla.

Největší rozdíl systému – *sit venia verbo* – severoněmeckého a jihoněmeckého je v tom, že na severu, zejména v Prusku, převládá uniformita: ústavy jsou jen nepatrně specialisovány a výkon trestu není odstupňován. Zcela jinak tomu v jižním Německu, kde nalézáme hojnost speciálních ústavů, rozřazení vězňů dle stáří a charakterů do různých věznic, ale též stupňovitý výkon trestu, provedený mnohdy způsobem svou originalitou pozoruhodným /:Bavorsko:/. Zkrátka: individualisace trestu uplatnila se v jižním Německu způsobem daleko významnějším než v Německu severním.

Poválečné poměry přinesly Německu obtíže publikační. Studium vězeňství německého tato okolnost hodně znesnadnila, poněvadž není tu ani dostupných vydání služebních řádů. Budou proto následující pozorování nutně mezerovitá.

Co bije v oči cizímu pozorovateli dnešního vězeňství německého, je úplný nedostatek všech vojenských reminiscencí a militaristického náteru. V tom směru dá se dnes s Německem srovnati jen Švýcarsko. Nejen že není tu vůbec vojenských stráží, jeví se to už zevně v tom, že vedoucí úředníci – jen z malé většiny bývalí důstojníci – nenosí uniforem, nejvýše čapku. Trpí ovšem dnešní Německo i po stránce vězeňství hroznými následky války; finanční nesnáze státní ztěžují udržování znamenitých vězeňských zařízení, hospodářská situace staví ohromné překážky hospodářskému jich vedení.

Ale přes to možno se v Německu učiti umění organizace a reorganizace. Jeví se to na výběru vedoucích osob způsobem nejpatrnějším: nikde jinde nesetkal jsem se v tom směru s tolika osobami, které by o svém úkolu dovedly uvažovati hlouběji a samostatněji. Po válce postavili Němci výkonu trestu nový právní základ připravený poněmáhlymi reformami částečnými.

Dnes je zákonnou devisou výkonu trestu v Německu „*Erziehungszweck*“⁴⁴, který se tu stal okřídleným slovem jako v Belgii „resocialisation“. Jak je mu rozuměno a jak je uskutečňován, bylo shora naznačeno a bude níže doloženo.

Ústavy

I. Nejstarší z věznic navštívených v Prusku byla starobylá věznice v Berlíně - Moabit⁴⁵ z r. 1849, řízené kdysi Krohmem, spolu s káznici v Bruchsaalu⁴⁶ nejstarší německý „*Zellengefängnis*“⁴⁷. Skládá se ze čtyř křídel samostatných, k nimž jsou přičleněny dílny. Ústavu je připojeno pozorovací oddělení duševně chorých. Věznice dříve se užívalo co káznice, později jako vězení a nyní vykonává se v něm vlastně jen vyšetřovací vazba, trestní vazba jen výpomocně pro tresty krátkodobé.

Trestnice v Berlíně – Plötzensee⁴⁸ z r. 1872 [sic] byla v době návštěvy ve stádiu rekonstrukce. Je to vlastně komplex 4 oddělení umístěných v různých budovách pod jednotnou správou. Ústav pojme normálně 1300 vězňů, zaměstnává 250 dozorců. Dvě oddělení jsou zařízena pro vazbu společnou; jedno z nich je přestavováno a zřizovány menší místnosti pro 3 – 4 vězně, kdežto ve druhém užívá se ku přenocování ještě „*koji*“ /:Grundsetze § 230 II.:/. Jedno oddělení obsahuje celý ve čtyřech křídlech.

⁴⁴ Výchovný prostředek.

⁴⁵ Věznice Berlín – Moabit byla postavena v letech 1877 – 1882 podle návrhu Heinricha Hermanna ve spolupráci s Augustem Bussem jako komplex samovazby, mužské a ženské věznice, nemocnice, správních a hospodářských budov. Nejdůležitější částí je do dnes objekt s pěti hvězdicovitě uspořádanými křídly s centrální pozorovatelnou. V letech 1903 – 1905 došlo k dalším stavebním úpravám. Roku 1963 byla dostavěna nová správní a návštěvní budova. Mezi nejvýznamnější vězně patřili Rosa Luxemburgová, Ernst Thälmann a Erich Honecker.

⁴⁶ Postavená podle vzoru anglické věznice Pentonville v roce 1848. Součástí je i původně lovecký zámeček biskupů ze Špýru, ve kterém byl od roku 1933 nacistický koncentrační tábor.

⁴⁷ Věznice s celami.

⁴⁸ Věznice byla postavena v letech 1868 – 1879 na základě výnosu královského ministerstva spravedlnosti na rozloze 25,68 hektaru. Náklady činily 6,3 mil. Marek. Na rozdíl od většiny tehdy postavených německých věznic nebyl v tomto případě využit systém paprskovitě uspořádaných křídel, ale jednoho centrálního bloku se sedmi dvory. V letech 1933 – 1945 se věznice stala popravistištěm pro Volksgericht a Vrchní zemský soud v Berlíně. V tomto období zde zahynulo skoro 3000 lidí. V roce 1952 byl na místě popravistiště zřízen památník obětem nacismu.

Oddělení mladistvých /:§ 95 jednak do 18 let, jednak 18 – 21 let; celý ústav zaměstnává tři učitelé sily:/ je umístěn ve zvláštní budově zcela oddělené; má ku přenocování rovněž cely. Správní křídlo je mezi oběma odděleními pro společnou vazbu. Zvláštní budovy jsou pro kuchyň, prádelnu, plynárnu.

Věznice ve Vratislavi⁴⁹ /:z r. 1893:/ [sic] skládá se ze dvou oddělení: pro muže a pro ženy. Obojí jsou zařízena na samovazbu, oddělení pro muže má čtyři křídla, pro ženy dvě dle systému panoptického⁵⁰.

Zvláštní budovy pojímají dílny a oddělení duševně chorých. Oddělení pro muže a ženy jsou plně separována a každé z nich zvláště ohrazeno. Celek je obklopen druhou zdí. Oddělení pro muže pojímá 520 trestanců /:40 dozorců:/, pro ženy 320, oddělení duševně chorých 37. Výjimečně slouží trestnice též pro výkon vazby vyšetřovací, pokud jde o vyšetřovance vyžadující zvláštní obezřetnosti. Nový služební řád byl vydán roku 1923.

V Bádensku Bruchsaal, nyní káznice, je stará trestnice podobná Moabitu. Pojme kolem 400 vězňů, zaměstnává 73 dozorců. Na dřívější přísnou samovazbu upomíná zřízení kaple /:Stallsystem:/ a oddělené procházkové dvory. Hradební zeď, široká a opatřená cimbuřími, dodává věznicím nádech starobylosti.

Bádenská věznice v Mannheimu⁵¹, vystavěná v letech 1905-1909 je nejmodernější z ústavů v Německu navštívených. O detailech možno nalézt vyčerpávající poučení v pamětním spise „Das grossherzogliche Landesgefängnis in Mannheim“⁵² vydaném u Maxe Hahna & Co v Mannheimu 1911. Ústav ležící na okraji města má hlavní budovu skládající se ze čtyř křídel pro samovazbu a křídla správního, v jehož druhém a třetím poschodí jsou místnosti školy a kaple. Dílny umístěny jsou jednak při panoptickém dvoře, jednak ve zvláštních budovách.

Ve zvláštní budově je nemocnice. Ústav pojme přes 600 vězňů, zaměstnává na 80 dozorců. V každém křídle je několik větších cel, t. zv. pracovních, poněvadž vězňové v nich nejen přespávají, nýbrž i pracují. Věznice je opatřena všude elektrickým světlem, splachovací klosety ve všech celách a horním větráním křídel zvláštními okny nad poschodími cel. Domácí a služební řád pro bádenské ústřední věznice vydán byl r. 1891.

Trestnice ve württenberském Heilbroně⁵³, vystavěna 1873, jest zařízení asi pro 315 trestanců a zaměstnává 37 dozorců. Jest to budova pro samovazbu zařízená společnými dílnami. Čítá 225 cel, 39 „Schlafzellen, 3 ložnice po 21 lůžkách. Má tři křídla a křídlo správní. Půdorys má podobu kříže. Nemocnice je umístěna v prvním poschodí správního křídla. Provádí se v ní trest vězení na trestancích starších 18 let a mladších 25 let vyjma zletilé, stížené ztrátou cti a příživníky. Ústav má vedle dílen i malé hospodářství, vydává časopis.

Württenberská káznice v Ludwigsburgu⁵⁴ u Stuttgartu nachází se ve starém Arbeitshausu. Trest vykonává se jednak ve vazbě společné ve starých budovách s ohromnými ložnicemi a dílnami, jednak

⁴⁹ Věznice ve Vratislavi byla postavena v roce 1889.

⁵⁰ Panoptikon navrhl na konci 18. století Jeremy Bentham jako vězeňské zařízení, které má usnadnit dohled nad vězni aniž by dohlížející sám byl spatřen. V původním projektu se jedná o kruhovou budovu s věží uprostřed. Okrajová stavba je pak rozdělena na jednotlivé cely, které procházejí celou její šířkou. Cely mají dvě okna, jedno směřující ven a druhé dovnitř naproti věži. Důsledkem protisvětla mělo být možné sledovat odsouzené, čímž mělo být dosaženo hlavního účinku panoptikonu „zavést u vězněného vědomý a nepřetržitý stav viditelnosti, který zajišťuje automatické vědomí moci“. Michel FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*, Praha 2000, s. 281 n.

Později se podle tohoto návrhu začali stavět věznice jejichž křídla jsou uspořádána hvězdicovitě tak, že směřují k ústřední místnosti. *Ottova encyklopedie obecných vědomostí*, heslo „Panoptikum“, sv. 19, s. 153.

⁵¹ V průběhu první fáze stavby v letech 1905 – 1909 bylo dokončeno I. a IV. křídlo ze současných pěti, hospodářská a správní budova. K dostavbě věznice došlo přes válečné obtíže v letech 1913 – 1918.

⁵² Velkoknížecí zemská věznice v Mannheimu.

⁵³ Čtyřkřídlá věznice postavená podle panoptického systému v letech 1867 – 1870 na rozloze 3,5 hektaru. V zimě 1944/45 došlo k vybombardování celé jižní části věznice, jež byla obnovena až v letech 1948 – 1950.

⁵⁴ Věznice se nacházela v budově staré donucovací pracovny z roku 1748. V současnosti je zde umístěno muzeum výkonu trestu.

Historická pohlednice věznice Plötzensee

v nové budově v samovazbě, /:165 cel:/ která pojímá živly nezkažené i nejhorší. Čítá 550 vězňů, rozdělených na tři disciplinární třídy. Ústav má odbočku ve staré pevnosti Hohenaspergu⁵⁵, kde jsou oddělení pro tuberkulosní, syfilitiky, mrzáky a duševně choré. Krásná poloha ústavu s dalekým rozhledem a dostatkem svěžího vzduch uzpůsobuje ho vynikající měrou k jeho účelu. Budovy jsou většinou staré, nové křídlo samovazby se teprve buduje. Pojímá vězňů odsouzených ku káznici nebo vězení kolem 200. Celkem oba ústavy zaměstnávají 130 dozorců.

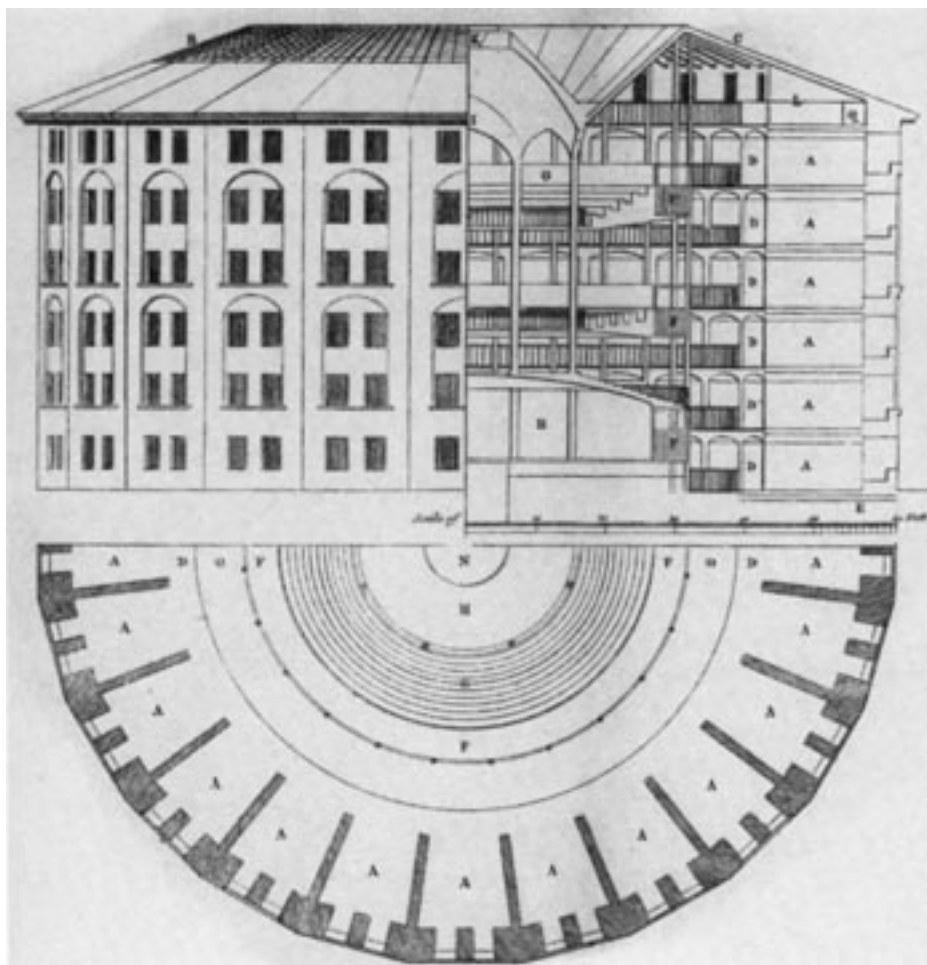
Trestnice německé i nyní vyznačují se vzornou čistotou. V novějších napomáhají jí podlahy chodeb z asfaltu nebo linolea. Trestnice jsou vytápěny ústředním topením.

Přívětivým dojmem působí procházkové dvory a hřiště, opatřené vždy několika stinnými stromy. Na procházkovém dvoře nemocnice bývá zřízena z keřů a květin zahrada.

II. Bylo z části předností, z části vadou studijní cesty, že dělá se v periodě přerodu právní úpravy výkonu trestu v Německu. Nejrozsáhlejším dokumentem německých reformních snah jsou „Grundsätze für Vollzug der Freiheitsstrafen“⁵⁶ ze dne 7. června 1923, č. 23 R. G. Bl. 2923/II, na nichž se shodly zemské vlády a jimiž nahrazeny dnes zastaralé a v mnohém směru, pozměněné Grundsätze

⁵⁵ Hrad Hohenasperg je postaven místě prehistorického kultovního centra a franského správního hradiště ze 6. století. První zmínky o stavbě s obytnou budovou, věží a kaplí pocházejí z 11. století. Ve 14. století byl Württemberským lénem. Roku 1883 došlo ke zřízení trestnice pro invalidy. Po druhé světové válce používala hrad Sedmá americká armáda jako internační tábor. Od roku 1948 je Zemskou trestnicí Bádenska - Württemberska a později centrálním vězeňským zdravotnickým zařízením. První sociálně - terapeutický oddíl vznikl v roce 1969 a samostatný sociálně - terapeutický ústav byl zřízen roku 1975.

⁵⁶ Zákon o výkonu trestu odnětí svobody.

Nákres věznice postavené podle panoptického systému, Jeremy Bentham, 1791.

ze dne 28. října 1897. Zemské vlády mají dle § 233 tyto Grundsätze do 1. července 1924 provést, to znamená též vydání nové domácí a služební řády, takže bude od tohoto data výkon trestu založen na zcela novém právním podkladě.

Ale přes to již nyní nebylo studium německého vězeňství bez zajímavosti právě pro nový jeho právní podklad, poněvadž mnohde uvedeno již v život mnohé z toho, co Grundsätze recipovaly či ratihovaly.

Tak výnosem ze dne 19. prosince 1918, č. 204/18 zmírněn vězeňský režim v Prusku. Zrušen přísný příkaz mlčení, dovoleno odebírat noviny, dovoleno psát dopisy /:v káznici jednou měsíčně, ve vězení jednou za čtrnáct dní/. Vězňové smí užívat tabáku ku šňupání a žvýkání, pokud si ho opatří z peněz vydělaných, určených pro nákup vedlejších požitků. Výjimečně smí být povoleno také kouření, nelze-li se obávat ohrožení pořádku a bezpečnosti. Odstraněno jako disciplinární prostředek tělesné kárány, spoutání a odnětí čety. Temnice přípustna jen do sedmi dnů a musí o uložení tohoto trestu podána být zpráva neprodleně dozorcímu úřadu, který prozkoumá jeho přiměřenost. Temnice, tvrdé lože, půst, odpadnou čtvrtého dne. Výnos závěrem zdůrazňuje, aby úředníci pověřeni výkonem trestu usilovali spravedlivým a blahovolným jednáním s vězni docílit pokud možno jich duševního a mravního povznesení, aby tito vrátili se do života očištěni.

Organisace zevní

Co platilo v Německu dosud, ani novou úpravou se nezměnilo: výkon trestu je věcí administrativy jednotných zemských vlád, vázaných ovšem usnesením Grundsätze.

Správu vězeňství všech tří států o něž jde, má zemské ministerstvo spravedlnosti. Je tomu tak i v Prusku, kde reforma provedena v březnu 1918.

Hierarchických mezistupňů nezná Württenbersko, jsou naproti tomu cele vybudovány v Prusku, malou analogii uvidíme i v Bádensku.

Od 1. ledna 1923 provedeno v Prusku oddělení mezistupňů od organizace justiční. V každé z 12 provincií zřízen úřad pro výkon trestu v sídle vrchního zemského soudu, jenž převzal funkce Generalstaatsanwaltschaft.⁵⁷

Někde stojí úřadu v čele zvláštní president, jinde vykonává funkci generální státní zástupce. Presidenti jsou „Aufsichtsbehörde“⁵⁸ ve smyslu platných předpisů. Současně výnosem ze 13. prosince 1922 přikázáno vedení věznic úředních soudů /:Amtsgerichte:/ jich přednostům. Inspektorem má být kancelářský úředník soudní, pokud není zřízen samostatný úředník vězeňský.⁵⁹

Rozdělení věznic

I. Kromě rozdělení trestnic na věznice a káznice, jakož i u nás obvyklých oddělení mladistvých /:jimiž v technickém smyslu jsou míněny osoby do 18 let:/ existuje v Německu zvláštní oddělení pro invalidy /:Hohenasperg, Karlsruhe⁶⁰:/, tuberkulosní /:Hohenasperg, v Bádensku koncentrováno v Mannheimu, kde chování odděleně:/, pohlavně choré /:Hohenasperg, Bruchsaal:/.

Pokud jde o duševně choré, transferují se do zvláštního oddělení, jen když kratším pozorováním v nemocnici domácího ústavu byla choroba zjištěna. V oddělení pro duševně choré provozují se též delší pozorování podezřelých.

Oddělení duševně chorých – zabývající se přechodným pozorováním podezřelých spíše nežli jich terapií po dobu v Prusku 6 – 12 měsíců – existuje v Prusku 6: v Berlíně – Moabitu, Vratislavi, Halle⁶¹, Kolíně a Münsteru⁶², v Bádensku v Bruchsaalu, ve Württenbersku na Hohenaspergu.

Mají místnosti společné i samoty, cely pro nejtěžší případy, jež vyžadují přítomnosti dozorcovy /:nebezpečí sebezranění:/ „Sperrzellen“ se zakrytým topením a světlem vcházejícím otvory ve stěně, zařízením pro upevnění otevřeného okna, se zaokrouhlenými hranami stěn „Tobzellen“ v nichž jsou nemocní bez oděvu, jež jsou vytápěny a opatřeny rákosovou matrací.

II. V rámci tohoto rozdělení poukazují se pak vězňové jednotlivým ústavům dle plánu stanoveného ministerstvem, v Prusku úřadem pro výkon trestu a to celkem dle těchto zásad:

v Prusku liší se:

1. Vlastní mladiství a starší 21 let., kteří se od sebe oddělení chovají ve zvláštních věznicích neb odděleních věznic.
2. Starší 21 a mladší 30 let, při tom prvotrestanci neb nepatrně dosud trestaní /:zásadně v samovazbě:/.
3. Titěž častěji trestaní a starší chovají se ve vazbě společně.

Bádensko nezná – kromě zvláštních ústavů shora zmíněných – jiného rozdělení než podle doby trestu /:do 1 měsíce věznice úředních soudů, do čtyř měsíců krajských soudů, delší centrální zemské věznice:/, ze severu země přidělují se vězňové pravidelně do Freiburgu⁶³, z jihu do

⁵⁷ Generalstaatsanwalt – vrchní státní zástupce.

⁵⁸ Orgány dohledu.

⁵⁹ V Bádensku jsou zřízeny v samostatných věznicích dozorcí rady ve smyslu §35 služ. řádu, skládající se z laiků pod předsednictvím právníka, které rozhodují o stížnostech do rozhodnutí ředitelových, mají právo návštěvy ústavu, přijímají poukazy vyšších stolic atp. Zasedají pravidelně čtvrtletně. Věznice úředních soudů podléhají v Bádensku instančně ředitelství ústřední zemské věznice, nalézá – li se v místě samém (pozn. V. Solnař).

⁶⁰ V druhé polovině 19. století přestalo původní radniční vězení a cely na dvoře Zemského soudu vyhovovat z důvodu nedostatečné kapacity. Proto byla v letech 1894 – 1897 vybudována věznice v poněkud nezvyklém novo renesančním slohu se 124 samotkami, 10 nemocničními celami a 4 pracovními celami.

⁶¹ Věznice byla postavena v letech 1836 – 1842 poblíž historického centra města na rozloze 4,33 ha. 1. 2. 1885 byli na jejím nádvoří v souvislosti s pokusem o atentát na císaře Viléma I. popraveni anarchisté Reinsdorf a Kuchler. V období II. světové války bylo ve věznici popraveno okolo 3000 lidí. Po skončení války pak sloužila v letech 1945 – 1950 potřebám Rudé armády. Po vzniku NDR zde byli vězněni zejména političtí vězni.

⁶² Čtyřkřídlá hvězdicovitě uspořádaná věznice byla postavena v letech 1849 – 1853, součástí byla také správní budova a služební byty. Roku 1861 došlo ke stavbě vězeňské nemocnice a 1896 samostatného kuchyňského objektu.

Mannheimu. Připomenouti dlužno, že hranice klade se na rok 19 a že v Karlsruhe existují zvláštní oddělení pro vězně starší 17 let potrestané kázníci a nikoliv plně práce schopné jako i pro zloděje i podvodníky ze zvyku.

Kombinace trojího hlediska, tj. stáří věžňovo /:A:/, doby jeho trestu /:B:/ a osobní povahy /:C:/ nalezneme v přidělovacím plánu centrálních ústavů Württemberska.

Různí se tu vedle vězení pro ženy /:Gotteszell:/⁶⁴ :

- A.
1. Mladiství do 18 let /:Rottenburg:/⁶⁵ s dobou tretu od 22 dní
 2. Ostatní /:rozdělení jsou ad C 1:/

- B / = A2/
1. Tresty od 4 neděl do 3 měsíců /:Rottenburg:/
 2. Tresty nad 3 roky /:Hall:/⁶⁶
 3. Tresty od 3 měsíců do 3 let /:Heilbronn:/

C / = B3 1. polepšitelní

- a) od 18 – 25 let /:Heilbronn:/
- b) od 25 – 30 let /:Ulm:/⁶⁷
- c) od 30 let /:Rottenburg:/

2. zpětní, ztrátou cti trestaní, příživníci /:Zuhälter:/ /:Hall:/

Jak patrně, vyloučeny nejprve dementy „nejnadějnější“ /:Rottenburg:/ a nejzkaženější /:Hall:/, načež provedena důkladná diferenciace prvotrestanců. Budiž předem poznamenáno, že věznice v Heilbronnu vyvolala živou představu polepšovny dospělých ve smyslu §67 a 113⁶⁸ osnovy našeho trestního zákona s názvem amerických reformatory. Výše a zajímavost tohoto ústavu je v mnohém zásluhou jeho roditele Weissenriedera .

Živel laický

Strafanstaltsbeiräte, o nichž mluví §17 a n. nových Grundsätze, existují skutečně v Prusku, byvše zavedeny výnosem s kompetencí tam vymezenou. „Beiräte“ mají hověti zájmu lidu na výkonu trestu i šířiti správněji jeho poznání. Ustanovují se při samostatných věznicích a kázních i větších věznicích soudních volbou za samosprávných zastupitelstev o 3 až 4 členech. Při volbě má se hleděti předem k osobám, u nichž jich dosavadní zaměstnání zaručuje porozumění pro tento úkol. Při věznicích pro ženy má býti vzat zřetel též k ženám. Členové slibují rukoudáním mlčenlivost. Mají právo vězení navštěvovati a vyžádati si všestranné vysvětlení. Na nedostatky mohou upozorniti

⁶³ Největší věznice Bádenska – Württemberska. Postavena podle pensylvánsko – panoptického systému v roce 1878.

⁶⁴ Ženská věznice ve Švábském Gmündu je od roku 1809 umístěna v budově dominikánského kláštera Gotteszell.

⁶⁵ Na místě dnešní věznice se původně rozkládal kapitol římského města Sumolcenna. Ve 13. století byl na místě současného ústavu vybudován gotický hrad později přestavěný na zámek, který od roku 1809 sloužil jako Württemberská donucovací pracovna, v roce 1824 se stal zemskou trestnicí. Roku 1841 vznikla dnešní správní budova. Od roku 1884 byl areál věznice neustále doplňován, takže dnes se skládá z 20 budov vzniklých v 19. a 20. století.

⁶⁶ Nová krajská věznice v historickém centru Švábského Hallu byla postavena v roce 1847 na základě nového Württemberského trestního zákoníku z roku 1839. V její blízkosti vznikla také budova věznice pro mladistvé vězně (mladiství pouze do roku 1876, potom byli přemístěni do Heilbronnu). Celková kapacita obou zařízení byla 300 osob (250 krajská věznice, 50 věznice pro mladistvé). Stavební náklady na celý komplex činily 229 988 zlatých a 3 krejčary.

⁶⁷ Původně vojenská věznice vznikla v roce 1900 na východním okraji města na rozloze 1,5 ha. V lednu 1921 byla předána do justiční správy.

⁶⁸ JUDr. Weissenrieder se v roce 1930 ve funkci předsedy spolku německých vězeňských úředníků v Ludwigsburgu účastnil mezinárodního kongresu pro trestní právo a vězeňství v Praze. Ondřej HLADÍK, *Mezinárodní kongres pro trestní právo a vězeňství v Praze*, in: Historická penologie 2/2005, s. 4.

ředitele ústavu nebo dozorčí instanci. Výnos ze dne 19. června 1919, č. 150/19 doporučil spoluúčast žen na hospodářské stránce správy všech věznic.

O účelnosti místních rad vyslovovány různé sice úsudky, jednotné však přece potud, že často vyskytly se občané, kteří ve shodě s ředitelstvím našli plné porozumění pro řádný výkon trestu a jejichž činnost byla v celku záslužná a vězeňství ve prospěch. Zejména v péči o propuštěné vykonali členové vězeňských rad mnoho záslužného, jsouce často současně delegáty podpůrného spolku a majíce přístup k úřednickým konferencím /:Vratislav:/.

Úřednictvo

Vyšší úřednictvo rekrutuje se v Německu a převážně z jiných odvětví občanské správy. Zvláštní průprava zkouškou osvědčená, vyžaduje se jen v Prusku, nevztahuje se však na úřednictvo akademicky vzdělané.

Nás zajímá organizace německá potud, pokud se liší od naší a to hlavně pokud jde o:

1. vedoucí osoby trestnic
2. úřednictvo podřízené
3. pruská průprava podřízeného úřednictva /:dozorců:/

Ad. 1.

Jiná volba osob vedoucích dává německému vězeňství odlišný ráz, který již zběžný pozorovatel vystihne v nedostatku „vojenských“ prvků. V Německu jen zcela nepatrný počet úředníků vedoucích samostatně věznice jest z bývalých důstojníků, většina jest z osob akademicky vzdělaných a dříve v jiném oboru činných. Nejliberálnější v tomto je Prusko, kde osoby vedoucí jsou jak právníci, tak duchovní, lékaři i učitelé /:Moabit a Vratislav:/.

V Bádensku a Württenberku jsou řediteli právníci, dříve soudci či státní zástupci činní.

Pokud jde o kompetenci jednotlivých úředníků, zajímají nás jen nařízení od našich odlišná. Tu třeba dotknouti se instituce t. zv. právního pomocníka /:Juristischer Hilfsarbeiter:/ věznic badenských, jenž zastupuje obyčejně ředitele a má mu býti nápomocen zejména ve věcech právních. Poněvadž nyní ředitel je sám právník a nepotřebuje tedy právního poradce, měla by instituce tato tehdy význam, kdyby, jak tomu bývalo v dobách předválečných, byli na místo toto dosazováni na kratší čas adepti stavu soudcovského /:assesori:/, aby vyřizující právní věci věznic se týkající byli zároveň zasvěcováni ve službu vězeňskou a mohli pak zkušeností svých užítí jako soudci ve správě soudních věznic. Po válce, kdy též počet kandidátů stavu soudcovského odpadl, upuštěno od tohoto nařízení a místo mladých soudců dosazováni na ono místo persisté, váleční invalidé atp. Ač nelze pochybovati, že nutnost vedla Bádensko k tomuto opatření, nemožno popřítí, že dnes instituce tato stala se více méně sinekurou, věcně bez významu a užitku.

Ad. 2.

Sluší se podotknouti, že nižší úřednictvo v Bádensku a Württenbersku povolává se z jiných odvětví státních a soukromých. Náleží po většině kategorií t. zv. úředníků středního stupně /:Mittelbeamte:/ s průpravou středoškolskou a praktickou /:dvojí:/ zkouškou úřední /:různou dle toho, zaměstnán-li u soudu, u finančního úřadu atp.:/

Ad. 3.

Praktickou a theoretickou průpravu speciálně vězeňskou vyžaduje Prusko, kde mnoho nižších úředníků /:dozorců:/ vyšlo ze služeb vojenských /:Militär – Anwärter:/.

Průprava je zařízena tak, že:

1. kandidát koná proto přípravnou službu v různých odvětvích služby jsa ředitelem po př. ostatním úřednictvem do služebních poměrů zasvěcován,
2. na to složí zkoušku, kterou může, neobstojí-li po čtvrt roce opakovat,
3. po té slouží dále za denní mzdu /:2 – 3 roky/ až je jmenován sekretářem,

4. po šestileté službě a druhé zkoušce může být jmenován inspektorem, /:inspektorům přiděluje se vedení pracovního provozu, pokladny, domu atd.:/

Ustanovení dozorců /:v Prusku Beamte, v Badensku Aufseher, ve Württenbersku Fachtmeister:/ děje se dle zemí různě.

Ukázku takového výcviku bylo možné sledovati ve Vratislavi /: z navštívených věznic byla dále přičleněna taková škola věznic v Plötzensee:/. Úředníci přednášejí občanskou nauku, trestní právo, dávají praktický návod /:službu strážní, pomoc při náhlých onemocněních:/.

Podobnou theoreticko-praktickou přípravu personálu dozoreckého zavedlo Badensko /: po 6 měs. zkouška:/, kdežto Württenbersko ji hodlá provésti teprve v nejbližší době,

Dozorcí v trestnici Plötzensee /:odd. mladistvých:/ cvičí se v odrážení útoků.

Práce

V Německu převládá práce ve vlastní režii a to ať ve formě pro stát, či pro úředníky nebo soukromníky, jimž ústav výrobek sám prodává.

Jako zvláštní odvětví výrobní budtež uvedeny: zpracování starých vojenských oděvů pro propuštěné, pro dobročinné účely, výroba porcelánových zátek jediná v Německu /:Plötzensee:/.

Pracovní doba dozorců je dle zemí různá, dle toho pak i různá úprava služby. Kdežto Prusko má osmihodinový pracovní den /:cirkulář z 23. srpna 1919, č. 17 září 1919, č. 206/19:/, má Badensko 8 ½ hod. a Württenbersko dokonce 9 ½ hod. pracovní doby denně.

Doba zaměstnání vězňů je ovšem delší; zahrnuje též dobu strávenou ve škole. Tak ve Württenbersku od 6 hod. ráno do 6 hod. večer /:7 hod. v létě:/ s ½ hodinovou přestávkou před polednem. Od 7 – 8 mohou se volně zaměstnávat, pak nastane noční klid.

Zásadní rozdíly mezi jednotlivými státy jsou, pokud jde o kalkulaci ceny hotových výrobků. Ve Württenbersku kalkuluje se cena hotového výrobku součtem hodnoty materiálu a denní mzdy, v níž zahrnuta i odměna trestancova. Denní mzda stanovena je pevně předem ministerstvem spravedlnosti a různí se dle toho, je-li výrobek určen pro cizího podnikatele, pro stát, či pro ústavní zaměstnance /:poměr 5 : 4 : 2 Ludwigsburk, 50 : 36 : 25 Heilbronn:/.

Přičítá se dále 20 – 30 % příspěvku správního za opotřebení materiálu atd. a čítají se i platy personálu /:Heilbronn:/.

Na zcela jiných principech spočívá kalkulace badenská. I tu sice počítá se zprvu hodnota materiálu a pak odměna pracovní, ale tato není pevně stanovena nýbrž běře se sumou 60 – 70 % mzdy svobodného dělníka sdělené obchodní a živnostenskou komorou /:úředníkům vězeňským poskytuje se tu sleva 10 % z pracovní odměny:/. Cena hotového výrobku přizpůsobuje se /:se slevou horší kvality:/ dle osobních informací správce, dílenských mistrů a odborných novin pro dílny odebíraných, cenám práce svobodné.

Pokud se týče odměny trestancovy, není tato určena procentem mzdy, ani určitou pevnou sazbou, nýbrž obyčejně maximální denní mzdou, která se různí co do výše při káraních a věznicích. Individualisaci dána možnost volnosti propůjčenou správci v mezích sazby odměňovati dle osobní přičinlivosti /:odměna stanovena správou dle zprávy dílmistra:/. Pracovní úkol jest jen při jednoduchých a často se opakujících pracech.

Výchova

Povinnost k návštěvě ústavní školy trvá v Prusku a Württenbersku do 30 let věku, Bádensku do 35 let. Osnova podobá se pokračovací škole, ale probírají se i básnická díla a jiné spisy, otázky ethické. Ze školní výchovy /:školní místnosti zařízeny jsou ve starších věznicích podle úlového „Stallsystému“. V novějších ponechává se oddělení přepážkami, ale horní budka je odstraněna. V Heilbronnu jsou prosté lavice. Zařízení kaple bývá podobné:/ největší pozornost upoutá mravní výchova v ústřední trestnici mannheimské. Jde tu i systém vybudovaný mannheimskými učiteli, zejména Alfonsem Reisseem. Podle předběžného vzdělání a minulosti rozdělení jsou trestanci na čtyři třídy, každá o paralele, takže na třídu připadne vždy asi 30 trestanců. V I. třídě jsou vězňové, kteří docházeli jen do obecné školy, v II. třídě řemeslníci apod., ve III. třídě vězňové středoškolsky

vzdělání, IV. Třída je vyhrazena zpětným. Název „Ethische Unterricht“⁶⁹ je vlastně hodně široký a obsahuje otázky světové i domácí politiky, themata sociální, národohospodářská i umělecká a p. Budtež pro názornost uvedeny názvy některých přednášek: alkoholismus, problém sociální, Ibsenův Brand /:pro III. třídu:/, cena a podstata peněz, zasnoubení a sňatek, jak se k nám chovala Anglie po válce, ruský národ a jeho práce, jak musíme pohlížeti na obsazení Porúří z hlediska ethického, jak zabránit předčasnému stárnutí, vyživovací otázka, a p. Je patrné, že přednášející se nevyhýbal ani politickým aktualitám.

Učitel Reiss v semináři v Heidelbergce takto charakterisoval svůj cíl: „Vyučování má vězni ukázati, že nedojde v životě daleko, sloužíme-li svým žádostem, nýbrž poslušností, oddaným plněním povinností, láskou ku pravdě, šetrností, ovládním pudů atd.“ Na příkladech velkých mužů chce ukázati a pěstovati sílu vůle.

V Mannheimu byla vynikajícím způsobem uskutečněna součinnost katolického duchovního a učitele: volili si podobná themata přednášek a kázání, navazovali jeden na druhého a soustavným opakováním též ideje, zdůrazňováním a probouzením toho či onoho ušlechtilého citu si připravovali půdu dovršovali druhým započaté dílo.

Hojně pěstují se v Německu tělocvik a hry mladých vězňů /:v Plötzensee, v Heilbronu:/ pod velením vězně. Věnuje se mu denně jedna hodina. Rovněž sborový zpěv se pěstuje /:Plötzensee:/ též pro účely bohoslužby /:Mannheim:/.

Konají se světelné produkce, koncerty dozorecké kapely /:Plötzensee sedmkrát měsíčně:/ Jinde jsou koncerty sborů vězňů přístupny publiku /:Freiediez:/ Pro vězně překročivší věk školou povinný konají se přednášky.

V Heilbronu konají se zábavy hlavně v neděli odpoledne; Přerušováním prázdná má být dosaženo, aby vězňové nebyli ponecháni dlouho sami sobě. V ústřední dvoraně konají se koncerty pozvaných umělců, vánoční slavnost s hudbou sboru foukačů, hrou dvojích houslí a harmonia, proslovem a rozdělením ovoce. V ústavu byla činna i vnitřní misse.

Služba duchovního

Postavení duchovního ve vězeňství je v Německu rozhodně daleko významnější než u nás. Nejen že v Prusku několik ředitelů trestnic jsou duchovní – byli to často právě nejvýznamnější z nich – duchovní vězeňský koná mnoho úkolů, které se jinde svěřují orgánům jiným. Duchovní všimá se především vnitřního života zločince a hlas jeho při konferencích bývá slyšen co nejzávažněji. Duchovní spravuje někdy též ústavní knihovnu /:Ludwigsburg:/ Vynikající je jeho účast na díle postpenitenciárním, při opatrování pracovní příležitosti a podpoře propuštěných. Nové Grundsätze projeví tendenci omezit význam duchovního v německém vězeňství, k čemuž se ludwigsburská konference vyslovila odmítavě. Nelze ovšem přehlédnouti, že právě delikátní úloha duchovního nese s sebou, že jeho význam je odvislý od síly jeho osobnosti a individuality ostatních zaměstnanců věznic, zejména ředitele i konečně poměrů okolí k náboženství vůbec. Je nabíledni, že ve věznicí řízené duchovním bude míti i domácí duchovní postavení významnější. Ve Württenbersku provádí duchovní evangelický a katolický střídavě visitace školy.

Výkon trestu ve stupních

Vynikajícím výchovným prostředkem jest výkon trestu ve stupních, jež nové Grundsätze doporučují v §130. Má podporovati mravní nápravu tím, že staví vězni cíle, které mu slibují odměnu, napne-li a ovládne vůli. Má být vybudován na takovém základě, aby výkon trestu podle postupu vnitřní proměny vězňovy byl zbaven a výhodami, které se poněmáhle stupňují způsobem i stupněm, byl mírněn a konečně do té míry ulehčen, aby připravoval přechod na svobodu.

Nejprve nutno připomenouti, že Grundsätze mají tu na mysli patrně něco jiného než progresivní systém irský⁷⁰, jehož hlavní myšlenka je ovšem stejná. Poměr obou systémů by byl asi ten, že systém irský byl by nejvýše rámcem dalšího odstupňování, o němž právě Grundsätze mluví.

⁶⁹ Etické (mravní) vyučování.

⁷⁰ Irský progresivní systém je zdokonalením anglického progresivního systému zavedeného zákonem z roku 1857 (Penal servitude act). Anglický systém se dělil na tři stupně. V prvním byli odsouzení umístěni do přísné

Pro otázku stupňovitého výkonu trestu hojně materiálu, prostředků a zkušeností přinesla konference spolku vězeňských úředníků v Ludwigsburce. Debatu zahájil ředitel Ellger z Halle, známý dřívější vůdce slavného Pruského Wittlichu. Zdůraznil, že v ústavech s výkonem trestu ve stupních přísněji se provádí kázeň a pořádek, ale jen tehdy, jestliže mezi jednotlivými stupni jsou rozdíly co největší, aby postup do vyšší třídy trestanci byl žádoucí. Postup je možno zařídit způsobem trojím:

1./ dle rozhodnutí ředitele nebo konference, což vedlo by k libovůli a přetížení povolanych k tomu orgánu,

2./ stanovením zlomkových lhůt,

3./ stanovením takových lhůt a postupem dle dřívějšího života, prospěchu ve škole, při práci a dobrém chování. V systému čárkovém /:Strichsystem:/ je vydatný prostředek odměn a trestů. Dobré chování urychluje postup, provinění jej zpomaluje.

Proti §130 Grundsätze zdůraznil Ellger, že zevní chování vězňovo musí být pro postup rozhodno, neboť vnitřní přeměna nemůže být úkolem trestu.

Čárkový systém ovšem vyžaduje důkladné průpravy personálu, což dělo se ve Wittlichu dle sdělení nástupce Ellgerova zvláštními kursy. Ředitel musí tu spolupůsobiti a přísně kontrolovati.

Zajímavou zprávu o zařízeních bavorských podal spoluzpravodaj Dr. Merkel, vyslaný bavorským ministrem spravedlnosti.

Bavorsko provádělo rozdělení ve stupně zprvu v oddělených ústavech, avšak pro patrné obtíže tohoto zařízení zavedlo nyní tři stupně ve všech ústavech.

Tři třídy charakterisovány jsou tedy: I. Erprobung, II. Läuterung, III. Bewährung.⁷¹ První třída má částečně odpácti a odstrašovati. Vězňové nemají žádných výhod, existuje přísný příkaz mlčení, vězňové nemají práva na vlastní zaměstnání ani volný čas. Odměna činí 1/2 - 2/3 nejvýše přípustné.

V druhé třídě provedeno jest ještě noční odloučení v samovazbě, trestanci liší se oděvem /: v I. tř. Spenserbluse:/⁷², mohou si kupovati přilepšení, mohou se procházeti hodinu denně, mají volný čas, konají tělesná cvičení, odměna může dostoupiti nejvyšší přípustné výše.

Ve třetí třídě požívají trestanci nejrozsáhlejších výhod, smějí míti obrazy, květiny, stolek, židli, mají oděv jako svobodní dělníci /:Bluse mit der Rückenspange:/⁷³ nebo též vlastní oděv, na volném vzduchu smějí kouřit, procházeti se 1 ½ hod. – 2 hodiny, pěstují tělocvik a hry, rozmluva není nikterak omezována. Dostávají též denní listy.

Všechny třídy jsou odlišny počtem dopisů a návštěv, jež každý trestanec smí přijmouti, při čemž rozlišuje se též mezi kázníci a vězením. Při postupu nesmí být žádný stupeň pomínut, je však možno zpětně zařazení do třídy první.

V neděli odpoledne konají se přednášky, hudební a světelné produkce jen pro třídu II. a III. Slavnost velikonoční a vánoční jest pro všechny třídy. Zařízení vyžaduje též často dvojíých dílen.

samovazby (penitentiary prison), nemohli pracovat a měli omezenou dávku potravin. Odsouzení ve druhém stupni na samotce pouze spali a přes den pracovali na společných pracovištích (public works prison).

Zaměstnávání vězňů probíhalo progresivně ve čtyřech stupních, přičemž „první“ zkušební stupeň byl označován jako „čtvrtý“, do něhož postoupili všichni odsouzení ihned po přefazení ze samotky. Na třetím stupni byl přísný dohled a podle chování mohli odsouzení postoupit do druhého stupně při dosahování průměrných výsledků a při velmi dobrých výsledcích do prvního stupně.

Velká pozornost byla věnována vzdělávání, zejména pak získání praxe v určitém řemesle, kterým se mohli vězni po propuštění žít, stejně jako školnímu vzdělání a pravidelným návštěvám bohoslužeb. Vězni podmíněčně propuštěni v třetím základním stupni byli současně dáni pod policejní dozor (conditional liberation). Museli však před tím vykonat ¾ trestu a vzorné chování.

Irský systém se lišil tím, že mezi druhý a třetí anglický stupeň vkládal ještě mezistupeň a to pobyt v tzv. přechodném ústavu (intermediate prison) z důvodu postupného vracení odsouzeného do společnosti. V době pobytu v přechodném ústavu pracoval mimo věznic jako svobodný, měl velkou volnost pohybu a mohl být ubytovaný mimo ústav. Pokud se osvědčil následovalo podmíněčné propuštění na svobodu (čtvrtý stupeň shodný z anglickým třetím stupněm). Tento systém také kladl větší důraz na vzdělávání, k tomu přispívalo zejména zakládání knihoven a také na etickou výchovu, jež byla součástí zemědělských prací, při kterých přišli odsouzení do styku s přírodou. Anton FÁBRY, *Vznik a vývin vězeňstva*, in: Zborník príspevkov k dejinám väzenstva na Slovensku II., Bratislava 2003, s. 15 – 16.

⁷¹ I. zkoušení, II. náprava, III. osvědčení.

⁷² Kazajka

⁷³ Kazajka s pouty vzadu.

Roztřídění jest podporováno zkoumáním z oboru „Erbbiologie“⁷⁴ dle návrhů Dra. Irrensteina, domácího lékaře v trestnici ve Straubinku. Lékařsky se zjistí podrobně, minulost zločincova, prostředí a vlastnosti psychické, stanoví se jeho typ a vyloučí se elementy anormální.

O postupu rozhoduje konference. Systém funguje tak krátce, že nelze dosud mluvit o zkušenostech příznivých neb nepříznivých; jeho výhradou je, že dobře odkryje pokrytectví /:Erbbiologie:/.

Příklad Bavorska, jehož „Erbbiologie“ připomíná živě kriminální antropologii systému belgického, ukazuje možnost praktického užití zkoumání zločinců a zasluhuje všestranné pozornosti. Tolik o dvou nejpozoruhodnějších způsobech výkonu trestu ve stupních v Německu.

Pro úplnost budiž dodáno, že na zmíněné konferenci někteří praktikové vyslovili pochybnosti o možnosti bezvadného uskutečnění systému čárkového a že delegát Durynska zmínil se o roztřídění tamní věznic mladistvých, v níž jako výhoda je přípustná i hromadná vycházka /:70 vězňů:/ až tříhodinová do přírody.

Progresivní výkon trestu v Německu zaveden není a neexistují zvláštní přechodné ústavy. Na jejich místě funguje zaměstnání mimo ústav, ať už prací zemědělskou /:Ludwigsburg:/ ať na rašeliništích /:příčleněno trestnici v Heilbronnu:/ nebo v lomech /:Hohenasperg/.. Trestanci takto zaměstnání požívají různých výhod: tak nezmíněném rašeliništi mají vyšší pracovní odměnu, smějí kouřiti a čísti noviny.

Služba bezpečnostní

V Německu počaly se již před válkou odstraňovati vojenské hlídky z věznic. Nyní přirozeně jich nikde není a policejní služba koná výhradně personál dozorecký.

V Prusku zavedena byla v době mé návštěvy osmi hodinová pracovní, resp. 48 hodin práce týdně. Noční služba dělí se na dva oddíly: od 6 do 11 a od 11 do 7. Při tom musí konati ještě tři služby denní. Počet dozorců vůbec a pro noční službu je ovšem různý dle stavebních poměrů, budova méně účelná vyžaduje střežení větším počtem osob, společná vazba více než samovazba. /:Plötzensee v noci 23, Vratislav I. díl 2, II. díl 3:/ poměr počtu dozorců před válkou a po válce je nápadný v Plötzensee: před válkou připadalo na dvacet vězňů jeden dozorce, nyní pro stav 1300 je zaměstnáno 250 dozorců, tedy počet skoro čtyřnásobný.

V Mannheimu jsou dozorcí při 8 ½ hodinové pracovní době rozděleni na čtyři třídy. Noční službu konají tři muži, tři mají pohotovost, 1/3 dozorců spí v ústavě.

Ve Württenbersku je pracovní doba dozorců 9 ½ hodinová; pravidelně trvá od 6 – 6 s přestávkou 2 ½ hodiny. Noční služba v Heilbronnu vyžaduje tří mužů /: 1 ve bráně, 2 v hlavní budově:/, což je umožněno jednak stavbou jednak povahou uvězněných. V Ludwigsburgu tuto službu zastává šest mužů, na Hohenaspergu pět mužů.

Nepoměr počtu zaměstnanců v Prusku a jižním Německu bije v oči. Budiž dáno, že v Německu není do důsledku provedena specialisace řemesla a strážní služby, takže tuto konají i dílejší mistři. Noční stráž venku i uvnitř budov opatřeny jsou průvodem policejních psů.

Strava

Stravování vězňů zdá se cizinci chudé a špatné. Denní porce chleba činí v Prusku 550g, ve Württenbersku 400 g /:Heilbronn 380 g/.. Nutno ovšem míti na zřeteli poválečnou bídu v Německu a uznáme, že stravování je spíše lepší než průměr obyvatelstva. Svědčí o tom měsíční vážení ve věznicí Heilbronské z osobní iniciativy tamního ředitele. Z výsledků vážení vysvítá ku př. že v květnu 1923 přibylo na váze 53 % vězňů, kdežto ubylo jen 23,3 %. V červenci dokonce přibylo 64,5 % a ubylo 13,7%.

⁷⁴ Dědičná biologie.

Přechod na svobodu

Péče postpenitenciární leží v Německu především v rukou spolků, pracujících ovšem za nesmírných obtíží poválečných. Vyniká spolek v Mannheimu „Bezirksverein für Jugendschutz und Gefangenenfürsorge“⁷⁵. Po propuštění je možnost umístění ve „Schreibstube“⁷⁶ pro nezaměstnané při městském úřadu práce. Spolky pro podporování propuštěných vězňů podporují též rodiny v době uvěznění živitele. Jsou subvencovány státem.

Ve Würtensbersku jsou ve vlastnictví spolku zemědělské podniky /:dělnické kolonie:/, kde se dostane lepším živilům mezi propuštěnými s jich souhlasem snáze zaměstnání /:Erlebach, Dornenhof:/.

Prošedše dělnickými koloniemi, dostanou snáze zaměstnání, než přímo po propuštění z trestnice. Přechod do života na svobodě usnadňuje též služba duchovních, kteří ještě za trvání trestu udržují styky s domácími duchovními uvězněných a rodinami těchto /:Ludwigsburg:/.

Konference v Ludwigsburgu

Obrázek nynějšího stavu německého vězeňství nebyl by úplný bez letmé aspoň zmínky o členské konferenci „Vereinu der deutschen Strafanstaltsbeamten“⁷⁷ konané 29. až 31. srpna m. r. v Ludwigsburku ve Würtensbersku. První poválečná schůze spolku měla program zajímavý: probírala za účasti ministerských úředníků a vězeňských praktiků a theoretiků /: prof. Jagemann⁷⁸, Freudenthal:/ některé otázky právě usnesených „Grundsätze für den Vollzug von Freiheitsstrafen“ ze 7. června 1923, na nichž se dohodly zemské vlády. Novými předpisy nahrazena byla starší ustanovení z r. 1897. Konference měla dát příležitost přítomným autorům k autentickému výkladu a praktikům, aby vyslovili zkušenostmi opřená přání, k nimž při zákonné reformě trestního práva mohlo by býti hleděno.

Účelem Grundsätze bylo především sjednocení výkonu trestu v Německu. Vznikly iniciativou ministra Dra. Radbrucha na podzim 1922 na základě návrhu spolku vězeňských úředníků z r. 1913. V poměru k dosavadním jsou nová tato ustanovení velmi obšírná. Vůdčím cílem výkonu trestu je dle Grundsätze polepšení. § 48 takto charakterizuje cíl trestání: „Výkonem trestu na svobodě mají vězňové, pokud je toho třeba, uvyknouti pořádku a práci a mravně tak zesílit, aby opět neklesli.

Naproti tomu správně bylo poukázáno k tomu /: řed. Kölblin:/, že cíl trestání naznačen zde příliš úzce /:zločinci z nouze, vášně, příležitosti:/, že trest nesmí postrádati charakteru zla. Právě způsobení zla má zločince resocialisovati. K § 51 navrženo doplnění: Die Gefangenen mit schweren Straftaten sollen strenger behandelt werden, ebenfalls die mit Ehrverlust bestrafen und die berufsmässigen.“⁷⁹

Zajímavá debata o § 60 ukončila usnesením konference proti připuštění tabáku a alkoholu ve věznicích, stejně jako proti hře v karty /:§129:/.

Disciplinární prostředky Grundsätze shledány celkem nedostačujícími, hlavně pohřešována temnice.

Při rozpravě o ústavech pro mladistvé vysloven požadavek /:řed. Böhringer:/, aby osmihodinové doby pracovní bylo užito cele k živnostenské práci. K § 204 bylo zdůraňováno úředníky würtensberskými, že zemědělské práce oddaluje mladistvé vlivu učitele a duchovního, takže zdivočí.

Naproti tomu vládní referent hájil ustanovení ukazuje na prospěch pro tělesný vývoj a zušlechťující vliv přírody. Vysloven též požadavek, aby vězení mladistvých řídila žena, neb aspoň spolupůsobila manželka ředitele. Prof. Freudenthal doporučoval, aby oddělení mladistvých byla co možno stavebně oddělena, aby trest delší jednoho roku byl vykonáván ve stupních a spojeně co do mladistvých /: - 18 let:/ a nezletilých /:18 – 21 let:/.

Naproti tomu poukazováno na zákon o trestání mládeže i na okolnost, že jest se obávati mravní zkázy mladistvých vlivem nezletilých.

Navrhováno zrušení policejního dozoru /:dobrým škodí, na špatné nemá účinku: farář Mayerhausen:/, eventuálně přenesení dozoru na dobročinné spolky.

Pokud jde o péče postpenitenciární navrhováno, aby vězeň již během výkonu trestu seznámil se s osobnostmi podpůrného spolku /:řed. Weissenrieder:/, aby se vězeň již před vystoupením hlásil u pracovního úřadu. Uvedeno, že v Mannheimu dostane propuštěný podporu až šest neděl, slibováno

⁷⁵ Krajský spolek k ochraně mládeže a péči o vězně.

⁷⁶ Písárna.

⁷⁷ Spolek německých vězeňských úředníků.

⁷⁸ Eugen von Jagemann (1849 – 1926) působil v bádenské justiční službě jako odborník na otázky výkonu trestu.

⁷⁹ S těžkými zločinci má být přísněji zacházeno, rovněž tak s těmi, kteří byli postiženi odsouzením ke ztrátě cti.

zřízení asyly pro nezaměstnané v Durynsku, pro Sasko s uznání uváděna podpora Armádou spásy. Prof. Freudenthal navrhl, aby stát a země při smlouvách zavazovaly kontrahenty přijmouti do svých služeb několik propuštěných. Požadován státní příspěvek dobročinným spolkům.

Úroveň referátů a debat vydala německým úředníkům výkonem trestu pověřeným, ať byli součástí ústřední správy či přímo ve věznicích činni, vysvědčení nejlepší.

Ondřej Hladík

Použité prameny a literatura:

SOA Praha, fond Trestnice pro ženy Řepy 1864 – 1948, kart. 162.

Fábry, A.: Vznik a vývin vězeňstva, in: Zborník príspevkov k dejinám väzenstva na Slovensku II., Bratislava 2003.

Foucault, M.: Dohlížet a trestat. Praha 2000.

Hladík, O.: Mezinárodní kongres pro trestní právo a vězeňství v Praze, in: Historická penologie 2/2005, s. 1 - 4.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, sv. 19.

www.berlin.de/jva-ploetzensee/index.html

www.bsda-lsa.de/jvahalle.htm

www.justiz.baden-wuerttemberg.de

www.luise-berlin.de/lexikon/Mitte/j/Justizvollzugsanstalt_Moabit.htm

www.sw.gov.pl

Poklad valdických kartuziánů

Historický objekt věznice ve Valdicích u Jičína nenechává nikoho na pochybách, že jeho barokní architektura, zdobená štukatérskými prvky a osazená sochami svatých, nebyla původně určena účelům vězeňství, ale potřebám klášterního života. Tento objekt dal vystavět zbohatlý český šlechtic Albrecht z Valdštejna (1583 – 1634) pro 12 mnichů kartuziánského řeholního řádu, které povolal z Olomouce na přání své zbožné ženy Lukrécie. Stavba kláštera byla zahájena v roce 1628 a zhruba dokončena v roce 1632. Následovala výstavba klášterního chrámu, v němž měla být umístěna rodinná hrobka Valdštejnů. V důsledku nákladnosti a rozlehlosti budov, třicetileté války i smrti Valdštejnovy byl celý komplex dokončen a chrám slavnostně vysvěcen až v roce 1668.⁸⁰

Na rozdíl od zakladatele řádu, svatého Bruna (1048 – 1101), který se svými druhy vedl odříkavý život s přísným mlčením a rozjímáním ve francouzské alpské pustině La Chartreuse (lat. Cartusium), nebyli valdičtí kartuziáni nikterak chudí. V zakládací listině kláštera ze dne 8.12.1627 jim Valdštejn daroval tvrz Radim a hrad Pecku s panstvím. Radimské panství zahrnovalo 12 vesnic: Radim, Studeňany, Lháň, Soběraz, Tužín, Žďár, Kyje, Ploučnice, Újezdec, Chloumek, Štěpánice a Zboží, dále 4 rybníky, 4 mlýny a 4 lesy. Peckovské panství zahrnovalo městečko Pecku a 11 vesnic: Lhotu, Stankovy, Vidoničky, Velkou Borovnici, Videchov, Videchovec, Štikov, Bělou, Radkyni, Černín a Stupný, dále 4 dvory s rybníky a 8 potoky, 5 mlýnů, 6 lesů a podací právo nad 5 kostely (tj. právo navrhopvat biskupovi obsazení fary), jakož i právo vystavět v Pecece pivovar.

Počínaje rokem 1627 měla být kartuziánskému klášteru každoročně a trvale vyplácena suma 1000 zlatých, z jejichž úroků se měla v roce 1628 vyplatit hlavní (tj. nadřízená) kartuzie v Grenoblu 10 zlatými a každého následujícího roku o 10 zlatých více.

Za své obdarování požadoval Valdštejn, aby kartuziáni každodenně obětovali jednu mši (tj. církevní obřad) za duše obou jeho manželek i jeho samotného a ve výroční den smrti Lukrécie, aby sloužili slavnostní rekviem (tj. slavnostní církevní obřad s modlitbami za zesnulého).⁸¹

⁸⁰ Průvodce po Kartouzích (dále jen Průvodce), Nová Paka 1948, s.1.

⁸¹ Elser, M. a kol.: Encyklopedie náboženství, Kostelní Vydří 1997, s.149
Stručné dějiny Kartouz (dále jen Dějiny) Nová Paka 1947, s.7

Opat Hugo z Cluny v refektáři kartuziánů (kolem roku 1630)

Po Valdštejnově tragické smrti v Chebu v roce 1634 se obrátil převor kláštera P. Filip Buschek na císaře Ferdinanda II. se žádostí a prosbou o potvrzení majetku darovaného kláštera (tzv. fundace). Současně působil na císaře i nepřímo prostřednictvím jeho vlivného zpovědníka jezuitského řádu Viléma Lamormaina, v němž našel mocného přímluvce. Císař odpověděl vydáním majestátu ze dne 20.3.1635, jímž nejen potvrdil původní Valdštejnovu fundaci z roku 1627 v plném rozsahu a ponechal klášteru veškeré jeho dosavadní jmění, ale navíc ještě rozšířil odkazem některých nemovitostí a pozdějších pohledávek, které měl Valdštejn u svých manů (tj. vazalů). Tak se dostal do vlastnictví valdických kartuziánů také dům zemského hejtmana v Jičíně, který se však stal předmětem sporu s novým držitelem jičínského statku Rudolfem hrabětem z Tieffenbachu. Pohledávky u 11 manů činily sumu 50.650 zlatých 24 krejcarů, avšak u většiny dlužníků byly nedobytné i přes urgence cestou České komory (tj. ústředního finančního orgánu).⁸²

Je zajímavé a podivné zároveň, jak valdičtí kartuziáni usilovně střežili a houževnatě vymáhali své hmotné zajištění právě v době, kdy důsledky třicetileté války bezprostředně ohrožovaly jejich vlastní existenci. Dne 2.8.1634 byl klášter poprvé přepaden a zpustošen spojeným sasko-švédským vojskem. Mniši museli vyhledat ochranu v Jičíně, kde se ubytovali v bývalém panském domě zemského hejtmana, který jim později císař daroval. V dalších letech třicetileté války utrpěl klášter i jeho panství zejména při průchodu švédských vojsk v období švédsko-francouzské války. V roce 1646 při náhlém přepadu zajali Švédové kartuziána P. Ignáce, věznili jej spolu s jezuitským mnichem a za jejich propuštění požadovali 700 tolarů. Ještě v roce 1648 přepadli Švédové Jičín i Valdice, klášter vydrancovali a donutili mnichy zaplatit značnou částku výkupného.⁸³

⁸² Tamtéž, s.10-11.

⁸³ Dějiny, s.12-13.

Po ukončení třicetileté války vestfálským mírem znovu potvrdil majetek valdických kartuziánů císař Ferdinand III. tzv. relací ze dne 3.4.1648. Časem se podařilo obě klášterní panství dát do původního stavu a rozšířit je koupí nových statků a vesnic. V roce 1661 byl přikoupen statek Sobčice, v roce 1665 Podhorní Újezd, v roce 1680 Ostroměř a Hradištko. Když byl v roce 1718 zakoupen ještě statek Vojice se svobodným dvorem vostrovickým v Podhorním Újezdě, scelil převor P. Vít Korejs všechny uvedené statky do třetího samostatně spravovaného klášterního panství soběšicko-vojického, které se rozkládalo na jihovýchod od Jičína v pozdějším hořickém okrese. Bohatý zisk umožňoval mnichům nejen slušnou životní úroveň, ale i zvelebování držených panství. Zvláštní pozornost věnovali městečku Pecka, kterému v roce 1651 vymohli tři výroční trhy a trhy týdenní, vystavěli radnici a vodovod, stanovili nové cechovní artikule, zmírnili robotní povinnosti a zkrášlili náměstí kamennou mariánskou sochou. V poddanských vsích Valdice, Stupný a Vidoničky⁸⁴ vybudovali chrámy.

Skutečnou pohromou pro valdické kartuziány se staly reformy císaře Josefa II. v duchu osvícenské filosofie, zdůrazňující rozum a pokrok. V rámci těchto reforem došlo k rušení řeholních řádů, které vedly rozjímavý život a nevyvíjely veřejně prospěšnou činnost, např. charitativní nebo pedagogickou. Císařskou rezolucí ze dne 13.1.1872 bylo ve všech dědičných rakouských zemích zrušeno celkem přes 700 klášterů, z nichž bylo 58 klášterů v českých zemích. Tak zanikl i klášter kartuziánů ve Valdicích. Jeho majetek včetně panství a jiných nemovitostí, který byl císařskou komisí odhadnut na 203.048 zlatých, byl konfiskován pro státní účely. Hotový kapitál byl dán k použití náboženskému fondu, knihy předány univerzitní knihovně v Praze a část chrámového mobiliáře kostelům v okolních obcích. Ostatní movitý a nemovitý majetek byl v letech 1782 – 1784 vydražen a rozprodán soukromým zájemcům. V roce 1784 koupil klášter s panstvím radimským a peckovským kníže Trauttmansdorff a zřídil v něm skladiště, kanceláře a byty pro svoje úředníky.⁸⁵

Exkurs do majetkových poměrů valdických kartuziánů včetně ztrát v době třicetileté války lze uzavřít konstatováním, že mniši vždy a za všech okolností dokázali svůj majetek chránit pro budoucnost řádu i vlastní existenci. Jako jiní zámožní lidé dbali na zachování právního základu majetku a jeho fyzické zabezpečení před odcizením, především uložením cenností v bezpečném úkrytu v nejistých dobách. Nejen hrady, ale i kláštery měly podzemní chodby, které umožňovaly jejich obyvatelům únik z obležení i ukrývání zásob a nejcennějších předmětů. Podle pověsti vedly z valdického kláštera tajné chodby k Zebínu, ke Lháni a Kumburku. Zde měly být uschovány poklady, mimo jiné vzácné sochy Krista a dvanácti apoštolů z ryzího zlata. Tato pověst by neměla být odmítána, neboť právě pověsti byly někdy jediným vodítkem k úspěšnému archeologickému nálezu. V areálu bývalého kláštera dosud nebyl proveden komplexní stavebně historický průzkum, který by zmapoval prostory v podzemí, i když současný uživatel zazděná sklepení tuší. V roce 2002 se uskutečnil pouze průzkum klášterního chrámu sv. Josefa.⁸⁶

O náhodném nálezu v klášterním podzemí se dochovala zpráva, zaznamenaná v dobovém vězeňském časopise, kde se uvádí, že na bývalém Rajském dvoře (t.č. dvůr za kostelem) byl dne 13.5.1949 objeven sklípek podobný hrobce, o rozměrech: 260 cm délky, 130 cm šířky a 180 cm výšky, jehož osa probíhala západovýchodním směrem.

Na západním konci z něj vybíhala šachta, o rozměrech: 50 cm délky, 40 cm šířky a 20 cm výšky nad stropem sklípku, kolmo vzhůru do místnosti nádvorního přístavku, kde byl otvor překryt pískovcovým kvádrem. Sklípek byl objeven při provádění výkopů pro potrubí odpadních vod, kdy se v hloubce 65 cm narazilo na jeho klenbu.

Po proražení otvoru se zjistilo, že právě zmíněnou šachtou bylo dovnitř naházeno velké množství cihelného odpadu, patrně při stavební úpravě klášterních budov na skladiště trauttmansdorffského panství. Vhazovaným odpadem, zejména v západní části sklípku, byly značně poškozeny různé užitkové keramické a skleněné nádoby, které se tam nacházely. Podle provedení a výzdoby je bylo možno údajně zařadit do druhé poloviny 17. století.

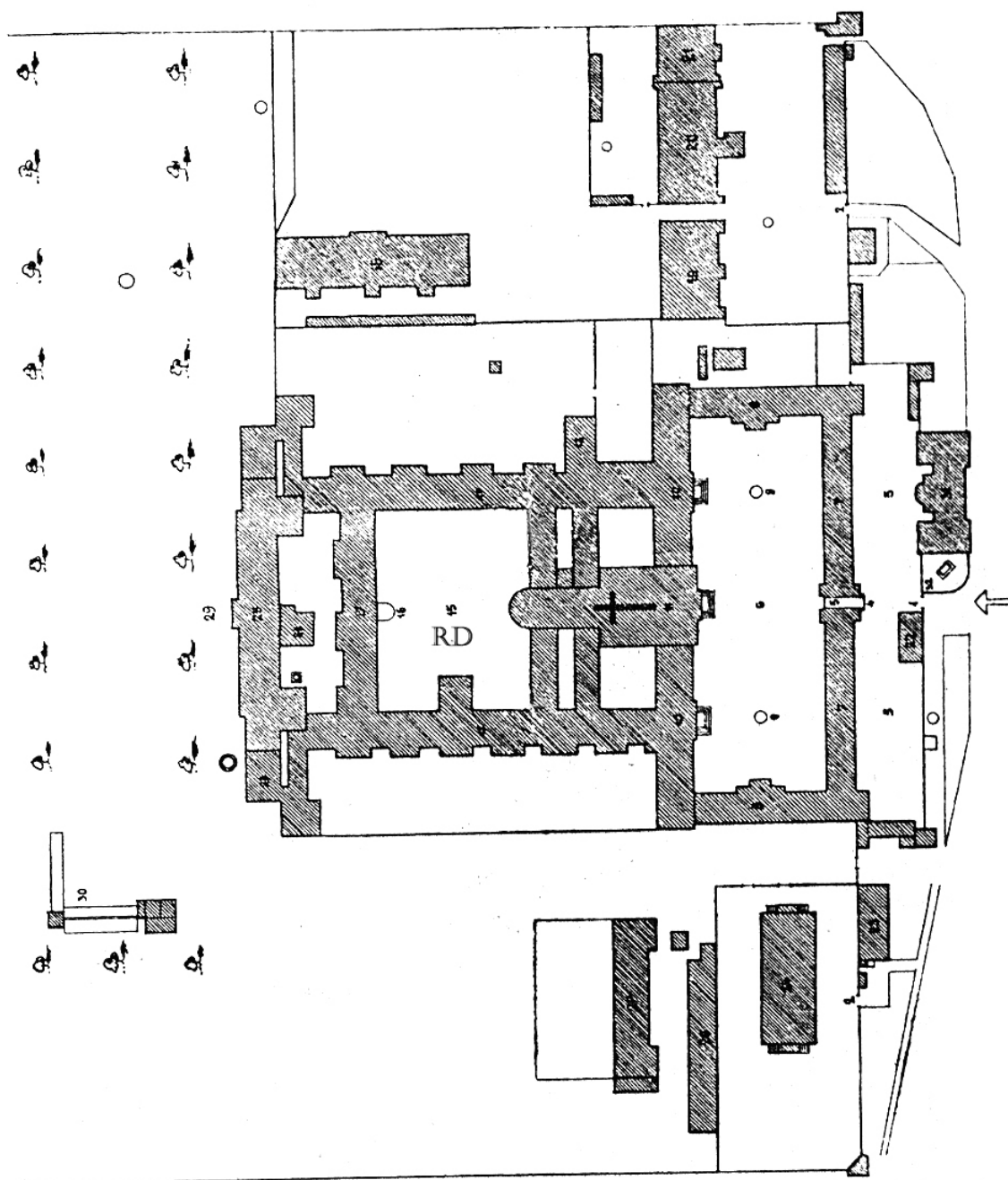
⁸⁴ Tamtéž, s.12-13

⁸⁵ Tamtéž, s.31-32

⁸⁶ Stejskal, M., Marenčin, A.: Labyrintem tajemna, Praha 1991, s.417.

Fidler, P., Uličný, P.: Stavebně historický průzkum kostela sv. Josefa v bývalém kartuziánském klášteře ve Valdicích, Jičín 2002.

SITUAČNÍ PLÁN KARTOUZ.

Situační plán Kartouz s vyznačením Rajského dvora (RD)

Celý nález je popsán následovně: „Mezi zbytky byly nalezeny části sklenic benátské proveniencí jednak se šňůrkovým ornamentem, jednak s paprskovitou výzdobou, neporušený malý flakonek ve formě karafy, úlomek kanelované sklenice a sklenice s primitivně broušeným ornamentem, částka skleněného flakonku, silně patinovaného, dno a dřik skleněného poháru, torsum džbánečku barokové fayence ušlechtilého tvaru, dále džbán o průměru 14 cm s ouškem, uvnitř zeleně polévaný, džbáneček 8,5 cm v průměru, rovněž s ouškem, s hnědým pásem na hrdle a zelenou polevou uvnitř, zbytky pěti různých džbánek smaltovaných, s bílými proužky pod hrdlem, úlomky čtyř různých

rendlíků, trojnožek, vesměs hliněných, bílý džbánček s modrohnědým prstonárodním ornamentem s přírodními náměty a ohrdlí a dna několika nádob větších i menších rozměrů, dnes blíže již neurčitelných. V naházeném cihlovém rumu se našly také zbytky velikých ozdobných kachlových kamen barokních, pocházejících zřejmě ze 17. století, a to trojího stylu: zeleného, světle hnědého a pískově šedého. Podařilo se zachránit několik intaktních kachlů, výrazně profilovaných, s jednou pěknou ozdobnou barokovou kartuší.⁸⁷

Autor citovaného textu František Lohr dále uvádí, že celý nález byl pečlivě vyčištěn, rozříděn a darován Muzejnímu spolku v Železnici. Postup při náhodném nálezu v bývalém Rajsském dvoře svědčí o příkladné pozornosti, která mu byla věnována ze strany valdických vězňů. V minulosti byl učiněn ještě jeden podivuhodný nález, který dosud nebyl zveřejněn. Jde o kosterní pozůstatky, objevené v roce 1978 opět při provádění výkopových prací v blízkosti kostela. Stáří kostry bylo údajně odhadnuto na 100 – 200 let, ale jak s ní bylo dál naloženo, není známo.⁸⁸ Tyto události vedou k závěru, že Věznice Valdice není pouze tradičním a stále významným vězeňským zařízením, ale též jedinečnou historickou a kulturní památkou, chráněnou zákonem, která dosud nevydala všechna svá tajemství.

PhDr. Aleš Kýr

Použité prameny a literatura:

Archiv MV, f. E/1.

Archiv Vězeňské služby ČR, f. OVO-SSNV.

Elsner, M. a kol.: Encyklopedie náboženství. Kostelní Vydří 1997.

Fidler, P., Uličný, P.: Stavebně historický průzkum kostela sv. Josefa v bývalém kartuziánském klášteře ve Valdicích. Jičín 2002.

Průvodce po Kartouzích. Nová Paka 1948.

Stejskal, M., Marenčin, A.: Labyrintem tajemna. Praha 1991.

Stručné dějiny Kartouz. Nová Paka 1947.

Vykoupil, L.: Slovník českých dějin. Brno 2000.

Válečné a poválečné události na Podkarpatské Rusi ovlivnily osudy německých starousedlíků v pohraničí

Počátky teroru na Podkarpatské Rusi

V souladu se sovětsko - československou smlouvou z prosince 1943, která ještě uznávala Československo v jeho předmnichovských hranicích a podle dohody z 8. května 1944 o spolupráci Sovětské armády s československou vládou na osvobozeném území, vyslala koncem října 1944 vláda Československa na území Podkarpatské Rusi oficiální delegaci pro správu osvobozeného území v čele s ministrem londýnské vlády Františkem Němcem a generálem Antonínem Hasalem-Nižborským. Napětí vyvrcholilo 8. prosince 1944, kdy sovětské úřady násilím vyhnaly představitele československé vlády ze země, aby tak měly ve všem volnou ruku a nikdo je nemohl kontrolovat. František Němec se sice ještě vrátil a zůstal až do 1. února, ale faktickou správní činnost českoslovenští představitelé nemohli vykonávat.

Sovětské orgány organizovaly násilnou mobilizaci československých občanů do Rudé armády. Podle obvyklé komunistické propagandy vstupovali do Rudé armády "dobrovolně a nadšeně".

Koncem října a začátkem listopadu 1944 se konaly - slovy propagandy - "první svobodné volby" do národních výborů. Volby byly organizovány sovětským způsobem za dozoru vojenské diktatury, která ovládala celou zem a nastolila atmosféru strachu. Poslanci byli vybráni v sekretariátech komunistické strany; nikdo jiný než takový pověřenec nemohl kandidovat. Úkolem

⁸⁷ Archiv MV Brno-Kanice, f. E/1, inv. j. 35, časopis „Okénko“ č. 2/1949, s. 3.

⁸⁸ Archiv VS ČR, f. OVO-SSNV, část Valdice, kart. č. 3.

voličů, svážených často do volebních místností vojenskými nákladními auty, bylo vhodit do připravených uren obstoupených dozorcí komisí vytištěný seznam poslanců. Činnost jiných stran než komunistické byla zakázána.

Dne 12. listopadu 1944 se konaly na Podkarpatské Rusi veřejné schůze, na nichž se jednomyslně souhlasilo s připojením k Sovětskému svazu. O týden později se vytvořila samostatná komunistická strana, do té doby součást Komunistické strany Československa a schválila připojení země k Ukrajině.

Dne 26. listopadu byl uspořádán v Mukačevě sjezd národních výborů z celé země. Po nedemokratických volbách do místních výborů opakoval i mukačevský sraz, že vyjadřuje svobodnou vůli lidu připojit se k SSSR, zcela v režii komunistické direktivy. Byl vydán manifest, jenž vyhlášoval: *"Přišel radostný historický den Zakarpatské Ukrajiny. S pomocí hrdinné Rudé armády byl svržen německo-maďarský režim. Byl učiněn konec staletému panství všech cizáků na odvěké ukrajinské půdě Zakarpatské Ukrajiny."*

Manifest tvrdil, že se opírá o neochvějnou vůli všeho lidu, vyslovenou v peticích a usneseních dělníků, rolníků, inteligence i duchovenstva všech měst a vesnic Zakarpatské Ukrajiny, jeho cílem bylo opětně spojit Zakarpatskou Ukrajinu se sovětskou Ukrajinou.

První sjezd národních výborů celé Zakarpatské Ukrajiny se usnáší:

1. Sjednotit opětně Zakarpatskou Ukrajinu s její velkou matkou - sovětskou Ukrajinou a odloučit se od Československa.
2. Požádat Nejvyšší sovět Ukrajinské sovětské socialistické republiky a Nejvyšší sovět Svazu sovětských socialistických republik o připojení Zakarpatské Ukrajiny k Ukrajinské sovětské socialistické republice.
3. Zvolit Národní radu Zakarpatské Ukrajiny jako jedinou ústřední moc působící z vůle lidu na území Zakarpatské Ukrajiny.
4. Zplnomocnit Národní radu Zakarpatské Ukrajiny a uložit jí, aby uskutečnila usnesení sjezdu o opětném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou.

Prezidentu E. Benešovi poslala rada 5. prosince dopis, v němž uvedla: *"Nadešel okamžik, kdy Zakarpatská Ukrajina, osvobozená hrdinnou Rudou armádou, mohla poprvé v dějinách použít svého přirozeného práva na sebeurčení a prostřednictvím svých představitelů, delegátů národních výborů Zakarpatské Ukrajiny na jejich prvním historickém sjezdu 26. listopadu 1944 v Mukačevě rozhodnout o opětném sjednocení se sovětskou Ukrajinou."*

Současně Národní rada zakázala nábor do československé armády, kdežto Rudá armáda mohla získávat brance bez jakéhokoli omezení. Do konce roku 1944 se podepsalo na listiny pro připojení k Ukrajině kolem čtvrt miliónu občanů (podpisové akce se prováděly podvodem, násilím, uplácením...).

Možná, že někteří z těch, kteří podepisovali rezoluce pro připojení k Ukrajině, tak učinili v dobré víře a v osvoboditelské euforii. Záhy mnozí poznali svůj omyl, který však již nebylo možno napravit. Byli mezi nimi i vesničané, kteří dostávali za své podpisy petrolej a bochník chleba, nebo školáci, kteří soutěžili o to, kdo se víckrát podepsal.

V zemi vypukl skutečný teror obrácený proti československým občanům věrným republice, řecko-katolickému kléru a proti představitelům Rusínů a maďarské menšiny. K zatčení často stačilo, že podezřelý člověk absolvoval střední školu, měl maturitu nebo se dokonce naučil číst a psát.

Národní rada ustanovila jako jeden z prvních svých aktů Zvláštní soudy s vyšetřujícími komisemi, řízenými důstojníky NKVD. Těmto soudům dali právo "jménem lidu" odsuzovat lidi do žaláře až do dvaceti let i k trestu smrti. Plně toho využívaly – soudy byly tříčlenné nebo pětičlenné a fungovaly rychle a bez zábran. V prvních dnech byl zastřelen předseda někdejší autonomní vlády z roku 1938, A. Brody.

Ihned po listopadu 1944 začali fungovat orgány Lidové milice, bezpečnosti a Lidových družin. V lednu 1945 vznikla kromě tříčlenných lidových soudů také prokuratura. Zaplňovaly se věznice, tisíce lidí byly transportovány přes hranice do sovětských koncentračních táborů. Ještě v roce 1947 odvezly sovětské orgány násilně ze země neznámo kam přes dvacet tisíc lidí. Připočteme-li je k šedesáti tisícům válečných obětí Podkarpatské Rusi (asi čtyři tisíce padlo na frontách, ostatní zemřeli v koncentračních táborech) nové mrtvé po roce 1944, lze uvést, že celkem - kromě Židů a Rómů -

zahynulo kolem osmdesáti tisíc lidí. S obětmi holocaustu je to téměř dvě stě tisíc lidí - československých občanů, kteří zmizeli ze světa, o kterých se neví a na které se zapomnělo.

Sovětský teror se "zabydlel" na Podkarpatské Rusi. Již před 9. květnem 1945 se zatýkalo podle předem připravených seznamů. Zatčení byli odvázeni do SSSR buď na nucené práce nebo do vězení a koncentračních táborů. Tak byl kupříkladu zatčen i A. Vološin⁸⁹, který zahynul již 19. července 1945 v Butirském vězení v Moskvě. Rusínskou národnost "osvoboditelé" neuznávali, pro ně existovala pouze ukrajinská a ruská. Řecko-katolická církev měla být nahrazena pravoslavnou, což se potvrdilo církevním sněmem v roce 1949, konaným na pokyn a pod dozorem komunistické strany.

Chyby a omyly československé diplomacie

Při své návštěvě Podkarpatské Rusi v květnu 1934 řekl Edvard Beneš jako ministr zahraničí: *"O osudech Podkarpatské Rusi je na celá staletí rozhodnut, a definitivně rozhodnuto. Podkarpatská Rus náleží vám a náleží nám, podkarpatskému lidu a Československé republice..."*

Československo se Podkarpatské Rusi nikdy nevzdá, nepřipustí žádnou revizi (viz maďarská snaha o revizi Saint- Germainské smlouvy) a bude ji hájit krví a železem, bude-li to třeba." V září 1939 při kontaktu s I. M. Majským, sovětským velvyslancem v Londýně, konstatuje: *"Otázku Podkarpatské Rusi budeme mezi sebou řešit později a jistě se dohodneme."* Tak začíná diplomatický „obchod“ s Podkarpatskou Ukrajinou.

V roce 1940 podle svědectví L. Feierabenda a E. Táborského prezident E. Beneš uvažoval takto: *"Po válce se nebudeme moci bránit požadavku Sovětského svazu, bude-li žádat, abychom postoupili Podkarpatskou Rus Ukrajině."* A v srpnu 1941 sděluje velvyslanci Majskému: *"Podkarpatská Rus může patřit jenom nám nebo Rusku."*

Do Moskvy odjel E. Beneš v prosinci 1943 a v rozhovoru se Stalinem se dovídá jeho tehdejší stanovisko. Zní v Benešově interpelaci takto: *"Zakarpatská Ukrajina bude vrácena Československu. Uznali jsme československé předmnichovské hranice, a tím je ta věc jednou a provždy vyřízena."* Po své návštěvě Moskvy, a po svém podpisu nové československo-sovětské smlouvy uznávající integritu Československa, odjel E. Beneš do Marakeše v Maroku, kde tehdy pobýval W. Churchill. Tam mu také řekl: *"Nelze vyloučit, že Sovětský svaz má v plánu přivtělit si Podkarpatsko."*

V duchu mocenské ideologie pronesl v únoru 1944 předseda ukrajinského Nejvyššího sovětu M. S. Hrečucha projev, v němž vyzval sovětskou vládu, aby *"při řešení státních hranic mezi Sovětským svazem a jinými státy na západě měla na zřeteli zákonné a spravedlivé tužby našeho lidu sjednotit všechny původní ukrajinské země v jednom sovětském ukrajinském státě."*

Ještě do listopadu 1944 komunisté ve svých vystoupeních prohlašovali, že celistvost Československa se nezmění. Příští poválečný stát měl podle K. Gottwalda mít "nacionální" základ: *"bratrský svazek Čechů, Slováků a Podkarpatských Ukrajinců."* Stejně formuloval svůj dojem z rozhovoru se Stalinem: *"Budoucí republika bude státem Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců. Bude státem národním a slovanským."* (Ovšem Gottwald uvažoval již tehdy – a to sdělil Stalinovi, že by se *"Podkarpatská Rus mohla připojit k Sovětskému svazu"*).

Jaký význam přiřkl Stalin přičlenění Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu, svědčí i jeho úvaha využít K. Gottwalda, aby "přitlačil" na prezidenta E. Beněše. Stalin se za celou dobu války (od roku 1939) s Gottwaldem nesešel a nepozval ho k sobě do Kremlu ani jednou. V roce 1943 měl být Gottwald vyměněn Janem Švermou. Stalin očekával Gottwaldův pád. Nedošlo k tomu, protože Šverma odmítl nabízené místo šéfa komunistické strany. V lednu 1945 však Stalin náhle zavolal Gottwalda a dal mu stranický úkol: zapůsobit na prezidenta, aby kauzu Podkarpatské Rusi přenechal sovětské režii a země se vzdal.

Licoměrnost sovětské politiky si začal prezident Beneš zřejmě uvědomovat už po vzniku Slovenského národního povstání. Ačkoliv Sovětský svaz sliboval vydatnou vojenskou pomoc, skutečnost byla jiná. Jeho faktická pomoc se sevrkla na vyslání komisařů a shození malého množství zbraní. Vojenskou pomoc západních spojenců Sověti naopak nepřipustili, protože prý Slovensko leží v pásmu operací Sovětské armády.

⁸⁹ Předseda autonomie Augustin Vološin.

Když o něco později posílá prezident depeši československé vládní delegaci na Podkarpatsku, uvažuje proč sovětská vláda přes veškeré sliby dovoluje, aby sovětské vojenské velení zasahovalo do vnitřních poměrů v této zemi, která je součástí Československé republiky.

Ani slovenská národní rada nepochybovala, že Podkarpatsko zůstane součástí Československé republiky. Po vypuknutí národního povstání prohlašuje 29. září 1944 ve svém usnesení. *"Jsme pro Československou republiku jako samostatný a společný stát třech slovanských národů: Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců na základě principu rovný s rovným."*

Představitelé Komunistické strany Československa nedostali v té době zřejmě přesné pokyny, a tak nemají o budoucnosti Podkarpatska jasno. Delegát KSČ Josef Krosnař přijel z Moskvy na Podkarpatskou Rus ještě v prosinci 1944 s představou, že tato země bude i nadále patřit k Československu. Když se však v březnu 1945 připravoval v Moskvě program a činnost československé vlády, prosazovali již komunisté, aby tato vláda jednala o připojení Podkarpatska k Ukrajině.

Sověti neustále zdůrazňovali, že řešení otázky Podkarpatské Rusi je jen "vnitřní záležitostí ČSR" (tak to řekl V. A. Zorin ze sovětského ministerstva zahraničí 15. prosince 1944 v Moskvě Zdeňku Fierlingrovi). *"My dodržujeme smlouvu z 8. května 1944 o spolupráci mezi sovětskými a československými orgány na osvobozeném území,"* neváhal prohlásit, ačkoliv SSSR se extenzivně vměšoval do záležitostí ČSR - před týdnem vyhnal československé vládní delegáty, znemožnil nábor branců do československé armády a naopak nutil obyvatele vstupovat do Sovětské armády; pronásledoval občany hájící celistvost Československa, dal v listopadu 1944 vyhlásit jednostranně připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině.

Přestože československá strana neustále před všemi sovětskými požadavky ustupovala, byla Moskva nespokojena. V prosinci 1944 sděluje vládní delegát František Němec z Moskvy, že sovětská vláda nedůvěřuje Československu, protože se prý snaží budovat armádu podle jiných představ, než má J. V. Stalin. Z. Fierlinger posílá do Londýna sdělení, že problém Podkarpatské Rusi je nutno posuzovat "z širšího hlediska" a 21. prosince 1944 informuje o dalším bezohledném zasahování Sovětského svazu do našich záležitostí.

Státní rada, jako nejvyšší orgán emigrantské politické aktivity i československé státnosti, projednávala v prosinci 1944 situaci na Podkarpatské Rusi. Bylo to rokování zcela matné, zvláště když vyslechlo uklidňující referát H. Ripky, který evidentní anexi země zamlžoval prohlášením, že československá a sovětská vláda *"stojí pevně na stanovisku smlouvy z 8. prosince 1944 a dohody z 8. května 1944."*

Již předtím, ke konci října 1944, na setkání občanů z Podkarpatské Rusi žijících ve Velké Británii, však ve své přednášce H. Ripka uvedl, že *"setrvání Podkarpatska v Československé republice nelze považovat za definitivní."*

Ani prezident E. Beneš podrobně informovaný o všem, co se na Podkarpatské Rusi dělo v krutých podzimních měsících roku 1944, nenašel dostatek pevnosti postavit se proti pozvolnému sovětskému uchvacování této východní části republiky.

Lednová výměna dopisů mezi J. V. Stalinem a E. Benešem stanoví, že se osud Podkarpatské Rusi bude řešit buď ještě před koncem války nebo krátce po ní.

E. Beneš spěchá dne 23. ledna připomenout Stalinovi, že o něm nemusí pochybovat a že nezměnil své stanovisko ze září 1939, kdy o tom hovořil s velvyslancem Majským. *"Jistě v této otázce nevzniknou rozpory, protože je to pouze záležitost mezi ČSR a SSSR."*

Jak si Sověti představují nevměšování do suverenity Československa, dokazují dokumenty z počátku roku 1945. Sovětská armáda obsadila v únoru slovenské město Čop; sovětský velitel vyhlásil, že je to teritorium Zakarpatské Ukrajiny a vyhnal odtud jak československou finanční stráž, tak i železničáře.

Do skladů ve Velkých Kapušanech vtrhli důstojníci Sovětské armády a zástupci Národní rady z Užhorodu, obsadili je a dali 14. února 1944 odvést násilím a bez náhrady devět vagónů obilí do Mukačeva. Představitel Národní rady přitom prohlásil: *"Když národní výbor v Kapušanech podepíše prohlášení, že se obec připojuje k Zakarpatské Ukrajině, nechá jim obilí a neučiní-li to však, jednoho dne je všechny zavřou!"*

Od 1. do 3. března 1945 probíhal v Prešově sjezd slovenských Ukrajinců. Uvítali mukačevské prohlášení o spojení Podkarpatska se sovětskou Ukrajinou a zdůraznili *"národní jednotu ukrajinského národa Prešovska a národa Zakarpatské Ukrajiny."*

V dopise žádali Stalina, aby odstranil dějinnou nespravedlnost a "všechn lid Veliké Ukrajiny sjednotil v jeden stát." Obrátili se i na předsedu ukrajinské vlády N. Chruščova: "Až se bude řešit otázka Zakarpatské Ukrajiny, nezapomeňte, že na Prešovsku také žijí Ukrajinci, kteří svým národním způsobem života i kulturou jsou pokrevní bratři Zakarpatské Ukrajiny. Teprve nyní se pro nás vytvořila jedinečná možnost svobodně určit svou národní spolupatřičnost."

V prohlášení ze 24. ledna 1945 podepsaném V. Šrobákem, J. Ursínym, L. Novomenským a J. Pullem se uvádí: "Protahování této otázky by mohlo narušit dobré vztahy Sovětského svazu a ČSR, což by mohlo mít špatný vliv na zabezpečení předmnichovských území Slovenska... Doporučujeme přijmout mukačevské stanovisko za podklad okamžitých rozhovorů s vládou SSSR o včlenění Zakarpatské Ukrajiny do Ukrajinské SSR." To by nenarušilo jako precedent územní celistvost republiky, protože "problém Zakarpatské Ukrajiny je historickým problémem sjednocení všech Ukrajinců..."

Prezident E. Beneš jednal ve dnech 21. až 24. března 1945 při svém pobytu v Moskvě s ministrem zahraničí V. M. Molotovem, který rozvinul v rozhovorech o osudu Podkarpatské Rusi novou argumentaci. "Sovětský svaz je pod tlakem Ukrajiny, ustupuje jejímu naléhání a aby ji "uspokojil", vychází vstříc požadavku připojit Podkarpatsko k Ukrajinské republice. Děkuje přitom E. Benešovi, že tomu porozuměl, a tak umožnil řešit tuto otázku. Hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem zůstane neměnná," ujišťuje prezidenta Molotov. 28. března na recepci v Kremlu Stalin v "dobré náladě" slibuje E. Benešovi u příležitosti přípitku, že "SSSR nebude zasahovat do vnitřních záležitostí Československa..."

Dopis J. V. Stalina prezidentu E. Benešovi

„Vážený pane presidente, pane Beneši!

Dnes jsem se dozvěděl od soudruha Gottwalda, že československá vláda pociťuje nejistotu v souvislosti s událostmi na Zakarpatské Ukrajině domnívající se, že sovětská vláda hodlá jednostranně řešit otázku Zakarpatské Ukrajiny proti dohodě mezi našimi zeměmi.

Musím vám říci, že vznikla-li u Vás taková představa, zakládá se na nedorozumění.

Sovětská vláda nezakazovala a nemohla zakázat obyvatelstvu Zakarpatské Ukrajiny, aby vyjádřilo svou národní vůli. Je to tím více pochopitelné, že Vy sám jste mi v Moskvě řekl o své ochotě předat Zakarpatskou Ukrajinu Sovětskému svazu, přičemž, jak si jistě pamatujete, já tehdy k tomu nedal souhlas. Avšak to, že sovětská vláda nezakázala Zakarpatským Ukrajincům vyjádřit svou vůli, v žádném případě neznamená, že sovětská vláda úmyslně porušila dohodu mezi našimi zeměmi a jednostranně řešila otázku Zakarpatské Ukrajiny. Taková Vaše představa by byla pro sovětskou vládu urážkou.

Protože otázku Zakarpatské Ukrajiny postavilo samo obyvatelstvo Zakarpatské Ukrajiny, bude ji pochopitelně nutno řešit. Tato otázka se však může řešit jen po dohodě mezi Československem a Sovětským svazem ještě před koncem války s Německem nebo na konci války, až to shledají obě vlády účelným.

Prosím, abyste věřil, že sovětská vláda nehodlá učinit nějakou újmu zájmům Československé republiky a její prestiži. Naopak, sovětská vláda je plně odhodlána prokázat Československé republice veškerou pomoc v jejím osvobození a znovuvytvoření.“

Dopis prezidenta E. Beneše J. V. Stalinovi

„Vážený pane předsedo Rady lidových komisařů.

Obdržel jsem Vaše osobní poselství ze dne 23. ledna a upřímně Vám za ně děkuji. Děkuji Vám zejména za to, že jste své stanovisko tak jasně a jednoznačně formuloval a že mi dáváte příležitost, abych já se své strany jasně formuloval stanovisko své. Odpovídá to upřímně přátelským vztahům mezi našimi zeměmi a národy. Potvrzuji Vám, že v některých našich kruzích vznikl opravdu neklid v souvislosti s událostmi na Zakarpatské Ukrajině; bylo tomu tak následkem událostí ryze lokálního rázu a vzhledem k účasti v nich ryze lokálních činitelů. K tomu se připojili některé projevy kyjevského rozhlasu, které pak byly mezinárodním tiskem zneužity od odpůrců SSSR i ČSR. Naproti tomu Vás, pane předsedo, ujišťuji co nejrozhodněji, že ani já osobně, ani vláda československá se ani na okamžik nedomnívala, že by sovětská vláda zamýšlela jednostranně řešit otázku Zakarpatské Ukrajiny, nebo

měla v úmyslu porušit dohodu mezi našimi státy. Znáám dobře zásady politiky SSSR a vím, že je to naprosto vyloučeno, a prosím Vás, abyste těmto mým slovům věřil. Dále plně souhlasím s Vámi, aby otázka tato byla řešena jen dohodou mezi Československem a SSSR, jakmile to "uznají za zcela vhodné obě vlády", jak sám formulujete ve svém vzkazu a přáli bychom si, aby to bylo po skončení války s Německem (to jest jakmile obnovení našich předmnichovských hranic s Německem a Polskem bude plně zajištěno) a až já budu moci o věci s našimi činiteli v Praze. Dodal bych k tomu jen dvě připomínky:

1./ Nezměnil jsem svého stanoviska v této otázce od chvíle, kdy jsem poprvé o tom mluvil s Vaším ambasadorem I. Majským v Londýně v září 1939 a ani v budoucnosti je nezměním. V tom smyslu také budu své stanovisko formulovat v Praze.

2./ Otázka tato nebude z naší strany učiněna předmětem žádných diskusí nebo intervencí s jinými mocnostmi a na eventuální konferenci mírovou chceme přijít, majíce ji již zcela v plném přátelství s Vámi vyřešenu.

Jak já a vláda věc vidíme, nebude tato otázka mezi námi nikdy předmětem nějakého sporu. Na konci svého vzkazu mi sdělujete, že sovětská vláda nejen nemá úmyslu jakkoli poškodit zájmy ČSR, nýbrž naopak, je plna odhodlání poskytnout jí veškerou pomoc při jejím osvobození a vybudování. Jsem Vám opravdu vděčen za tato slova, a chtěl bych zdůraznit, že tato slova už řadu měsíců Sovětský Svaz uvádí ve skutek svými ohromnými a obdivuhodnými kroky své Rudé armády a politickou podporou, kterou nám při různých důležitých příležitostech - jako posledně při jednání o příměří s Maďarskem - vždycky tak ochotně poskytoval. Československý lid je si toho dobře vědom a dovolíte mi, pane předsedo, abych při této příležitosti zdůraznil, že není druhého státu a národa, který by si toho vážil více, než lid československý, a není druhého státu, který by choval tak upřímné city opravdového přátelství k Sovětskému svazu jako je to u republiky Československé.

Tragédie Podkarpatské Ukrajiny

Počátkem května 1945 přijíždějí do Prahy postupně členové československé vlády. Květnové povstání českého lidu vyvolalo dva dodatečné protestní zásahy sovětského velvyslance Zorina proti České národní radě. Vše, co souviselo s domácím odbojem, bylo pro sovětskou stranu čím dál podezřelější. V Košickém vládním programu se již nepočítalo s existencí Podkarpatské Rusi v rámci Československa, ačkoliv to odporovalo základnímu zákonu - československé ústavě z roku 1920.

Od 18. června začíná Fierlingerova vláda jednat o Podkarpatsku. Přestože by se zdálo, že o Podkarpatsku je již rozhodnuto, nevyvíjela se jednání tak, jak si to představoval Gottwald. Ortel již byl vynesena, teď šlo podle nich už jen o to, jak jej co nejrychleji provést. Takový postoj však nesdílel Jan Šrámek, vedoucí představitel lidové strany a místopředseda košické vlády.

Opíraje se o ústavu tvrdil, že ani vláda ani Prozatímní Národní shromáždění nemají vůbec právo jednat o změně hranic a odstoupit území cizímu státu. Prozatímní Národní shromáždění nikdo nevolil, byl to orgán sestavený podle parlamentního klíče povolených stran Národní fronty. Prezidentův dekret určoval, že toto prozatímní shromáždění může vydávat některé zákony ústavní povahy pouze v "přiměřené" míře. Předat však část státního území nebylo jistě nikterak přiměřené. O tak kardinální věci, týkající se existence části republiky, mohlo rozhodnout jen Ústavodárné Národní shromáždění řádně zvolené ve svobodných volbách a poté, co by se řídilo i hlasy obyvatelstva například v referendu a podobně.

Největšími odpůrci Šrámkova postoje byli samozřejmě komunisté K. Gottwald a V. Kopecký. Zpráva z vládního jednání podává svědectví, že se na J. Šrámka obořili nejen komunisté, ale bohužel i národní socialisté a sociální demokraté.

21. června 1945 odletěla do Moskvy vládní delegace vedená Z. Fierlingrem. Pověřili ji, aby se v Kremlu zeptala, jak si J. V. Stalin přeje vyřešit již "vyřešenou" otázku Podkarpatska. Z. Fierlinger několikrát telefonuje do Prahy a ptá se svého náměstka K. Gottwalda, jak postupovat. 29. června doručí československé vládě ze sovětského velvyslanectví návrh smlouvy o Podkarpatsku. K. Gottwald ji slovo za slovem předčítá a všechny dotazy nebo připomínky smetává ze stolu.

Slovo si bere ministr V. Kopecký. Podkarpatským vlastencům a bojovníkům za svobodu vystavuje nejhorší vysvětlění. "Je to věc politicky choulostivá," říká. "Ukrajinci o které tu jde, mají zvláštní charakter. Jsou mezi nimi živlové, kteří jsou protisovětské. V době války utekli před Maďary a v Sovětském svazu se museli z důvodů bezpečnostních dostati do internačních táborů. Tím vznikl u

nich určitý nepřátelský poměr vůči Sovětskému svazu, a proto je třeba, aby se tato věc řešila opatrně a v úplné shodě se Sovětským svazem a Ukrajinskou socialistickou republikou." Takto mluví ministr V. Kopecký o svých spoluobčanech. Rozprava končí a vláda doporučuje, aby K. Gottwald volal do Moskvy, že Z. Fierlinger může v Moskvě podepsat připravenou smlouvu.

29. června 1945 podepsal v Moskvě ministerský předseda Z. Fierlinger a sovětský ministr zahraničí V. M. Molotov dohodu, potvrzující ztrátu československého území na Podkarpatské Rusi. Současně československá vláda de facto vzala na vědomí, že SSSR kromě Podkarpatské Rusi zabral také slovenské území severně od města Čop.

Vládní delegace se vrátila a 2. července 1945 podává Z. Fierlinger zprávu o její činnosti. Ještě několikrát se vláda vrací k drobnějším problémům Podkarpatské Rusi. Naposledy se o Podkarpatsku jedná ve vládě 9. listopadu 1945. Vláda má příležitost předložit parlamentu návrh zákona. Jan Šrámek znovu oponuje a praví: *"Na zákoně, který představuje ratifikaci smlouvy o záměně státních hranic, se má usnésti teprve řádně zvolené Národní shromáždění."*

K. Gottwalda to vyvede z klidu. *"Nesdílím toto stanovisko... To by všechny zákony, o nichž se usnese Prozatímní Národní shromáždění, měly podléhat potvrzení Ústavodárným Národním shromážděním?"* Šrámek však trvá na svém: *"Teprve řádně zvolené Ústavodárné shromáždění může posoudit a definitivně potvrdit všechna legislativní opatření uskutečněná tímto Prozatímním Národním shromážděním."*

Vládní návrh zákona odchází do parlamentu a tam se opět za režie KSČ odehrává poslední dějství tragédie Podkarpatské Rusi a parlamentní frašky.

22. listopadu 1945 prozatímní parlament ratifikuje smlouvu mezi Československem a Sovětským svazem, podle níž se Zakarpatská Ukrajina *"sjednocuje se svou odvěkou matkou - Ukrajinou."* Předseda sněmovny uzavře tento bod téměř cynicky: *"Tím je vyřízen první odstavec programu."*

Lidé žijící v Československu a na Podkarpatské Rusi měli podle smlouvy právo opce. Mohli se rozhodnout pro československé nebo sovětské občanství a měli nárok vzít si s sebou, pokud by se odstěhovali z Podkarpatska, movitý i nemovitý majetek nebo dostat náhradu. Sovětská byrokracie však žádné náhrady za majetek neposkytla.

8. srpna 1945 vyšlo vládní nařízení ČSR, podle něhož se Češi a Slováci mohli vystěhovat z Podkarpatské Rusi a žádat československé občanství. Rusíni a Ukrajinci museli však v zemi zůstat; obě strany jim odepřeli právo optovat pro Československo. Četní občané rusínské i ukrajinské národnosti prchali ze země, aby si zachránili život. Vedení KSČ 8. dubna 1946 jednalo zřejmě na pokyn Moskvy o tom, proč mnozí rusínští a ukrajínští obyvatelé odcházejí do Československa. Usneslo se navrhnout, aby se pro občany, kteří hodlají opustit Podkarpatsko, zřídili záchranné internační tábory. Současně se na slovenských hranicích zvýšila ostražina, a tak se znemožnil příchod mnoha vlastenecky a demokraticky smýšlejících občanů z Podkarpatské Rusi.

Na smlouvu o změně státních hranic nemůžeme být v žádném případě hrdi. Je to akt ponížení a hanby. Jednalo se o Podkarpatsku, o něm a bez něho. Přes milión československých občanů bylo předáno sovětské říši. Není proto divu, že tento protiprávní akt nazývají dodnes na Podkarpatsku "rusínským Mnichovem" a vyčítají Praze, že nenašla dost sil i diplomatické obratnosti jej z československé strany později anulovat jako protiprávní.

Od Užhorodu po Jasinu se celá podkarpatská země změnila v bezvýznamnou součást sovětské Ukrajiny. Po zatýkání nařídila Moskva po roce 1945 deportaci asi 20 tisíc občanů kamsi na Sibiř; mnohdy odváželi celé rodiny. Ze země byli odvečeni ti, kteří mohli nejvíce upevňovat národní život - učitelé, řecko-katoličtí kněží a inteligence. V roce 1947 postihl Podkarpatsko navíc skutečný hladomor stejně jako i jiná území obsazená Sovětským svazem, např. Moldávií.

Realizace násilí pod taktovkou NKVD

V září 1941 byla v Moskvě podepsána československo - sovětská vojenská úmluva o formování čs. vojenských jednotek. V jejím 5. článku bylo řečeno, že se tyto jednotky budou skládat z československých občanů, nacházejících se na území SSSR, povoláných nebo se dobrovolně hlásících. Tato úmluva dovolila náčelníkovi čs. vojenské mise v SSSR plk. H. Píkovi požadovat od sovětských úřadů propuštění uvězněných Rusínů z koncentračních táborů. Sovětské úřady se stavěly k žádostem H. Píky neochotně a liknavě. Proti propuštění Rusínů totiž bojovala velice horlivě československá

komunistická emigrace v Moskvě. Komunisté argumentovali hlavně tím, že Rusíni jsou nakaženi fašismem a antikomunismem, který byl ještě posílen jejich pobytem v koncentračních táborech, a tak se ve vojenských jednotkách stanou demoralizujícím a destrukčním prvkem. S názorem komunistů korespondovalo i mínění tehdejšího čs. velvyslance v Moskvě Z. Firlingera. Postupně však začaly převažovat potřeby frontové linie J. V. Stalina a tak tak v lednu 1942 schválil Státní výbor obrany SSSR amnestii pro internované a vězněné československé státní příslušníky.

V březnu 1942 sdělil H. Píka prezidentu E. Benešovi do Londýna, že osud čs. vojenské jednotky je závislý na povolání čs. důstojníků z Anglie a osvobození podkarpatských Rusínů z područí NKVD a Kominterny. Kominterna věnovala Rusínům „zvláštní péči“. Rusíni byli vesměs velice zbědovaní pro stálým utrpením v táborech Gulagu i zklamáním nepřátelským postojem SSSR, proto skutečně představovali protibolševický element.

V listopadu 1942 Prezidium Nejvyššího sovětu SSSR schválilo dekret o amnestii utečenců z Maďarů, Karpatorusů, Ukrajinců a Slováků, kteří byli až do rozdělení Československa jeho občany. Rusíni, kteří byli propuštěni z lágrů odcházeli do formující se nové čs. jednotky v uralském Buzuluku.

Ve dnech 8. až 13. března 1943 byl první čs. prapor pod vedením plk. L. Svobody nasazen do bitvy v prostoru ukrajinské vesnice Sokolovo. Po bitvě bylo 13. vojáků Rusínské národnosti vyznamenáno Válečným křížem 1939 a medailí za chrabrost. Po odchodu 1. čs. praporu na frontu byl v Buzuluku zřízen záložní pluk, ve kterém Rusíni od samotného počátku tvořili 90% většinu.

(Z celkového počtu 1428 osob bylo 1362 Rusínů). Do Buzuluku přišli téměř všichni ze sovětských koncentračních táborů. Na tuto skupinu se zaměřili čeští komunisté a spustili proukrajinskou agitaci. H. Píka na základě rozboru situace informoval exilovou vládu v Londýně o tom, že „v otázce Podkarpatské Rusi jsou určité tendence nebo úmysly dosud nekonkretizované, event. nároky na přivtělení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině...“

Již po vítězství u Stalingradu počala Moskva ve spojení s KSČ připravovat připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině.

V listopadu 1943 MNO exilové vlády spolu s čs. vojenskou misí v SSSR rozpracovalo plán bojového nasazení čs. brigády. Brigáda měla být nasazena v pohraničním prostoru mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem, kde měla vytvořit prostor pro řetězová povstání proti okupantům. Celkový počet vojáků dosahoval 3315, z toho bylo 2210 Rusínů. Brigáda měla být připravena do března 1944. Sovětské velení mělo však jiný plán.

12. prosince 1943 byla v Moskvě podepsána v přítomnosti E. Beneše Československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. I když E. Beneš vyjádřil přání, aby byla Podkarpatská Rus kulturně a jazykově připojena k Ukrajině J. V. Stalin E. Benešovi řekl: „*Podkarpatská Rus bude Československu vrácena. Uznali jsme předmnichovské hranice Československa a tím je to jednou pro vždy vyřešeno*“.

M. Litvinov dne 9. března 1944 konkretizoval ve svém rozboru pro lidového komisaře zahraničních věcí V. Molotova problém Podkarpatské Rusi: „*Pokud by Československo bylo ochotno odstoupit SSSR Podkarpatskou Ukrajinu, mohlo by za to být odškodněno určitou částí Horního Slezska*“.

Rudá armáda a čs. samostatná brigáda dosáhly v dubnu 1944 hranic ve východních Karpatech. Agitační službou sovětské armády byla vydána brožura určená pouze pro sovětské důstojníky. Východní provincie ČSR v ní byla pojmenována jako Karpatská Ukrajina, která patřila bez jakýkoliv politických, historických, geografických a etnických důvodů uměle vytvořené ČSR. Obyvatelé jsou Ukrajinci, národ, jehož větší část žije v SSSR. Nikdo kromě SSSR nemá právo rozhodovat o osudu tohoto území. Až bude Karpatská Ukrajina sovětskou, stane se účinnou překážkou vzniku protisovětského bloku v jihovýchodní Evropě.

Koncem července 1944 bylo dokončeno formování 1. čs. armádního sboru v SSSR. Sbor měl 16 000 lidí, z toho 3177 Rusínů. Tento sbor byl nasazen v rámci sovětské 38 armády 1. ukrajinského frontu do bojů Karpatsko-dukelské operace, která si vyžádala životy desítek tisíc sovětských a 2 389 československých vojáků. Sovětské tajné služby nechtěly připustit, aby se čs. vojíni sboru, Rusínského původu, bývalí vězni Gulagu, dostali jako osvoboditelé do rodného kraje. Jsou názory, že vykrvácení (srovnej Varšavské či Slovenské národní povstání) bylo úmyslně naplánováno z nejvyšších míst v SSSR.

Po osvobození Podkarpatské Rusi se moskevské vedení KSČ postaralo o prosovětskou agitaci. Na pokyn NKVD poslal generál L. Svoboda na Podkarpatskou Rus 36 vybraných „osvětových“

důstojníků v čele s nechvalně známým majorem Reicinem, aby zde agitovali proti Československu. Dne 3. listopadu 1944 byla na shromáždění v divadle v Mukačevu nastolena výzva ke sjednocení Podkarpatské Rusi s bratrskou Ukrajinou. Následující den zahájila sovětská vojenská administrativa kampaň „dobrovolného“ náboru do Rudé armády (což bylo porušením čsl. ústavy, která nedovolovala vstup čs. občanů do cizí armády). Politický poradce ministra F. Němce Turjanica (osvětový poručík 1. čs. armádního sboru) opustil ministra i čs. administrativu. V sovětské zóně čekalo na jeho příkazy dalších 36 poddůstojníků a důstojníků, komunistů, kteří byli na příkaz generála L. Svobody propuštěni z 1. čs. armádního sboru. I. Turjanica, který byl původním povoláním kominík, byl ve 30. letech v SSSR vyškoleným komunistickým funkcionářem a agentem sovětské tajné služby NKVD s krycím jménem Turef.

V Mukačevu začali komunisté vydávat noviny Zakarpatská pravda, propagující „sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou“. V den sovětského státního svátku 7. listopadu 1944 vysílal moskevský rozhlas poselství, zaslané Stalinovi jménem obyvatel Užhorodu, v němž se mluvilo o odvěkém snu zakarpatských Ukrajinců žít v jedné rodině s ukrajinským lidem. V neděli 12. listopadu 1944 se na celém území Podkarpatské Rusi konaly veřejné schůze organizované „národními výbory“, které plně ovládali komunisté. V pozadí tohoto spontánního lidového hnutí stáli agenti NKVD (včetně čs. občanů) a jejich velitel, generálplukovník Lev Mechlis, Stalinův důvěrník.

Dne 18. listopadu 1944 byl sovětskou vojenskou administrativou ve Svaljavě zřízen největší koncentrační tábor v zemi (celkem jich bylo na Podkarpatské Rusi šest). SMERŠ (armádní protišpionážní služba) uskutečnil v regionu velký zátah na veškerou mužskou populaci maďarské a německé národnosti, všichni zadrženi byli prohlášeni za válečné zajatce. Do konce roku 1944 bylo v táboře uvězněno 22 951 osob, kteří byli československými občany. Internovaní byli deportováni do Donbasu a na nucené práce válkou zničených oblastí. Většina z nich zahynula v nelidských podmínkách pracovních táborů NKVD. Agenti SMERŠ a NKVD zároveň provedli masové zatýkání představitelů rusínské inteligence.

Dne 19. listopadu roku 1944 se v Mukačevu konala konference komunistů Zakarpatské Ukrajiny, kde bylo vyhlášeno založení Komunistické strany Zakarpatské Ukrajiny (KPZU). Za svůj hlavní cíl si komunisté stanovili spojení se sovětskou Ukrajinou. Prvním tajemníkem KPZU byl zvolen (rozuměj dosazen) I. Turjanica.

26. listopadu 1944 se sešel první sjezd národních výborů, nyní už Zakarpatské Ukrajiny. Sjezd byl výsledkem usilovné práce politických orgánů 4. ukrajinského frontu, hlavního komisaře generála L. Mechlise, jeho zástupců plukovníka Leonije Iljiče Brežněva, plukovníka I. Tjulpanova, partyzánského velitele A. Tkanka a majora NKVD Levka. V sále městského kina zasedlo 663 delegátů a 126 hostů. Každý delegát měl svého „patrona“ z řad sovětských politických důstojníků, agentů NKVD nebo stranických pracovníků z Kyjeva a Moskvy a „partyzánů“. Účastníci sjezdu přijali v Moskvě předem připravený manifest o opětovném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou. Podkarpatská Rus ovšem nebyla nikdy v dějinách ve spojení ani s Ruskem či Ukrajinou. Dodatečně byla zorganizována podpisová akce mezi obyvateli Podkarpatské Rusi. Její organizaci měl na starosti poddůstojník čs. sboru propuštěný k tomuto účelu z armády generálem L. Svobodou, komunist a agent NKVD, Ivan Vaš (bratr Karla Vaše, který měl později na svědomí H. Píku). Podpisy byly získávány všemi možnými způsoby: dobrovolně, nátlakem, výhružkami, oklamáním. Někteří podepsali i opakovaně (část obyvatelstva byla negramotná).

Generál H. Píka ve svém hlášení do Londýna konstatoval: „Podle mnohých hlášení a protokolů od velitelství osvobozeného území se dá jasně usuzovat, že obrat na podkarpatské Rusi byl směle a násilně vyvolán sovětskými orgány NKVD, trpěn a podporován armádním velitelstvím a prakticky veden komunisty a sovětskými agitačními důstojníky“.

Dne 21. prosince 1944 vystoupil K. Gottwald s požadavkem, aby Československo ihned a bez dalšího jednání odstoupilo Zakarpatskou Ukrajinu Sovětskému svazu. E. Beneš ujišťoval J. V. Stalina a V. Molotova, že „Češi jsou ti nejrozumější lidé a chtějí uzavřít smouvu o tom, jak bude Sovětskému svazu Karpatská Ukrajina předána“.

Pro E. Beneše byl Stalinem navržený obchod přijatelným řešením. Za Stalinův souhlas s vyhnáním Němců, mu daroval jiný národ - Rusíny.

Dne 29. června 1945 byla uzavřena smlouva mezi ČSR a SSSR o odstoupení Podkarpatské Rusi - Zakarpatské Ukrajiny Sovětskému svazu. Smouvu podepsali ze stany SSSR Lidový komisař zahraničních věcí V. M. Molotov, ze strany ČSR předseda vlády Z. Fierlinger a státní tajemník

ministerstva zahraničí V. Clementis, představitelé Zakarpatské Ukrajiny přiváni nebyli.

Ke smlouvě byl připojen protokol, který Čechům a Slovákům, žijícím na nyní už Zakarpatské Ukrajině povoloval optovat pro Československo a naopak Rusům, Ukrajincům žijícím v Čechách a na Slovensku umožňoval přihlásit se ke státnímu občanství SSSR.

V srpnu prezident E. Beneš podal ústavní dekret č. 60/1945, kterým prohlašoval obyvatele Podkarpatské Rusi za zbavené československého státního občanství. Dekret vyvolal pobouření především mezi příslušníky 1. čs. armádního sboru rusínského původu. Později dodatek k dekretu tedy dovoloval alespoň vojákům a jejich rodinným příslušníkům optovat pro československé státní občanství.

Koncem listopadu 1945 byla zřízena Smíšená čs-sovětská likvidační komise se sídlem v Praze a Užhorodu. Pražská komise obdržela během čtyř měsíců kolem 25 000 žádostí o opci pro čsl. občanství. Práci užhorodské komise ztěžovaly zásahy zakarpatskookrajinských, později sovětských úřadů, zastrahování a šikanování osob, které chtěly právo opce využít. Přesto tato komise obdržela během prvních tří měsíců 23 168 žádostí o opci. Podle hlášení předsedy komise skoro všichni obyvatelé s výjimkou tzv. nových lidí, přispělovců z východu, chtěli optovat pro čs. občanství. Proti tomu osobně a razantně zásáhl I. Turjanica. Koncem listopadu nařídil uzavřít hranici, zakázal individuální výjezdy do ČSR, pokusy o přechod hranice se trestaly podle zákonů SSSR. Důsledkem této činnosti do ČSR odjela pouze asi desetina řádně přihlášených, tedy pouze 3 693 optujících občanů.

Sovětský teroristický režim začal bez odkladu uplatňovat své brutální metody na získaném území. Už v květnu 1946 se konal soudní proces proti tzv. kolaborantům. Bývalí poslanci československého a maďarského parlamentu byli odsouzeni k smrti. Agenti NKVD si vyřizovali své účty s nepohodlnými osobami i klasickými vraždami. Zakarpatská oblast byla vyhlášena jako území zvláštního režimu. Volný výjezd a výjezd měli pouze vojáci. Začala militarizace oblasti.

V souvislosti s dramatickým vývojem na území Podkarpatské Rusi na sklonku II. světové války a v prvních poválečných dnech je možné pochopit ďábelský plán NKVD a její československé odnože OBZ, kteří plánovitě využili existenciální potřebu optujících Rusinů, vojáků 1. čs. armádního sboru, získat nová území v Československu ke svému zabydlení. Nelidské vyhánění staroněmeckých usedlíků z českého pohraničí bylo logickým a přímým důsledkem politiky vymyšlené a řízené vrcholovými stranickými orgány SSSR i československými komunisty. Není proto náhodou, že se na nejbrutálnějších excesech a násilí na německém obyvatelstvu podílely především jednotky svobodovců, z toho zejména rusínské oddíly, které si přinesly brutální zkušenosti z koncentračních táborů gulagu a které pociťovaly potřebu získat snadno majetek po nepříteli.

Eduard Vacek

Použitá literatura:

Pop, I.: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Praha 2005.

Anatolij Granovskij a indoktrinace Podkarpatské Rusi

Ve své knize „Byl jsem agentem NKVD“, vzpomíná autor na své působení v Užhorodě po osvobození tohoto území Rudou armádou. V memoárech uvádí, že byl pobočníkem plukovníka Tulpanova, přiděleného k Národnímu výboru města Užhorod. Tulpanov byl pověřen sovětizací podkarpatského území Československa. Dohlížel také na to, aby byli všichni členové Národní rady, jež byla nejvyšším vládnoucím orgánem Podkarpatské Rusi (Zakarpatské Ukrajiny), oddaní věci SSSR. Loutkovým předsedou Národní rady se stal Ivan Turinica, bývalý poddůstojník československé armády L. Svobody, zformované v Buzuluku. I. Turinica byl členem NKVD speciálně vybraným samotným N. S. Chruščovem. A. Granovskij vzpomíná na to, že byl podřízen dvěma velitelům. Tulpanov byl jeho nadřízeným pro každodenní práci, Kulagin byl šedou eminencí v pozadí, kterému měl agent hlásit postup při specifických činnostech, jimiž byl pověřen.

Situace v Národním výboru se podle jeho vzpomínek nijak nelišila od situace v Národní radě. Granovskij si vzpomíná na to, že skoro všichni členové byli „naši lidé“. Předsedu výboru vykonával

Sergej Petrovič Stasjev, Haličan ukrajinského původu, který dostával rozkazy přímo od Granovského. Výbor měl vládnout městu, takže agent NKVD Granovskij byl vládcem města Užhorod. Na veřejnosti však vystupoval jako kapitán motorizovaného vojska a o jeho příslušnosti k NKVD, kde patřil k první správě, která se zabývala politickou zpravodajskou aktivitou, neměl, kromě jeho nadřízených nikdo nejmenší ponětí. Cílem NKVD bylo získat co největší lidovou podporu pro sovětský režim, aby se připojení území setkalo v pravý čas s vřelým souhlasem veřejnosti. Situace se pro orgány NKVD vyvíjela příznivě. A. Granovskij vyhodnotil důvody jednoznačně ve špatné práci předchozích byrokracií, jak dříve rakouské, tak i československé, které zacházely s mnoha generacemi lidí, převážně rusínské a ukrajinské národnosti, jako s podřadnými bytostmi. Podle jeho názoru také maďarská administrativa považovala obyvatelstvo za obyvatele kolonie. Školení sovětsí agenti dovedli využít psychologické přístupy k degradovanému obyvatelstvu s profesionální důkladností. Především se snažili se o to, aby si obyvatelstvo uvědomilo předchozí ponížení a v kontrastu s tím, aby vynikl nový přístup jejich osvoboditelů, kteří je považovali za sobě rovné, dokonce za své pokrevní bratry. Slibovali jim stejnou míru národního rozvoje, z jaké se těší všechny národy v Sovětském svazu.

A. Granovskij si velmi vážil schopnosti svého nadřízeného Tulpanova, právě co se týkalo získávání přízně lidí. Tulpanov k tomu využíval v SSSR osvědčeného prostředku - přerozdělování soukromého majetku. Nejprve došlo k hromadnému vyvlastňování českých statkářů. Jejich majetek na venkově byl rozdělen mezi rolníky a městské obyvatelstvo. Rozdělování probíhalo bez řádu naprosto živelně a svévolně. Také noví majitelé nedostali o nově nabytém majetku žádné potvrzení o vlastnictví. Důstojníci NKVD již zřejmě počítali s tím, že jde o účelové propůjčení majetku, že bude při nejbližší příležitosti rozdané vlastnictví odebráno zpět. Také místní měna pengö, byla systematicky ruinována a znehodnocována inflačními falešnými penězi, tištěnými v Moskvě. Tyto nové peníze dostávaly sovětské jednotky v oblasti a také jimi byli upláćeni místní zaměstnanci vlády. V důsledku této činnosti rostly ceny doslova ze dne na den, ale jak vzpomíná A. Granovskij, ti správní lidé měli peníze v dostatečném množství. Docházelo k programovému korumpování obyvatelstva, aby byly získávány hlasy pro sovětský režim.

Obyvatelstvo vyjadřovalo stížnosti na každodenní růst cen a neustále se jim dostávalo dezinformací, že vinu za neuspokojivý stav nesou kapitalisté, kteří využívají nouze, zřejmě zatajují zásoby a uměle vytvářejí nedostatek, aby rychle zbohatli na úkor lidových mas. Důstojníci NKVD jim vysvětlovali, že se dá všechno do pořádku a rozběhne se řádné zásobování zbožím za poctivé ceny, dostupné pro všechny, jen co lidé přinutí Benešovu vládu, aby přistoupila na připojení tohoto území k Sovětskému svazu. Těm, kdo byli ochotni se angažovat a spolupracovat a jejichž slovo mělo mezi lidmi nějakou váhu, se výměnou za kolaboraci dostávalo řady drobných a pomíjivých výhod.

Důstojníci NKVD mezi sebou otevřeně projednávali strategické politické záležitosti, týkající se zahraniční politiky SSSR. A. Granovskij vzpomíná na to, jak seděli s Kulaginem v jeho kanceláři, zatímco mu jeho nadřízený vysvětloval, co je záměrem SSSR a o krocích Kremlu pro dosažení ústupků ze strany československé exilové vlády, výměnou za sovětské osvobození země od Němců. Požadované a dosažené ústupky převážně znamenaly jmenování vybraných osob jimž Kreml důvěřoval, do silových pozic v československé vládě. Výměnou za Stalinův slib nezasahovat do politiky v Československu, jmenoval československý prezident E. Beneš Z. Fierlingera předsedou vlády, K. Gottwalda prvním místopředsedou, generála L. Svobodu ministrem obrany, V. Noska ministrem vnitra, V. Kopeckého ministrem propagandy a Z. Nejedlého ministrem školství. „S výjimkou Z. Firlingera to byli všechno naši lidé“, rozpomíná se A. Granovskij.

Eduard Vacek

Použitá literatura:

Granovskij, A.: Byl jsem agentem NKVD. Jindřichův Hradec 2003.

Pronásledování poslanců Ústavodárného Národního shromáždění v roce 1948

Podle ustanovení čl. V. odst. 1. ústavního zákona č. 75/1948 Sb. byla činnost Ústavodárného Národního shromáždění (NS) prohlášena za skončenou a ve smyslu příslušné vyhlášky ministra vnitra, došlo k jeho rozpuštění, čímž všichni poslanci pozbyli dnem 6.6.1948 poslaneckou imunitu, pokud nebyli znovu zvoleni do nového NS.⁹⁰

Pro násilné uchopení moci KSČ se jednalo o nejvýznamnější „právní akt“ který umožnil legalizovat pronásledování ústavních činitelů a vlastně tak zahájit společenské a politické čistky ve společnosti. Dopady tohoto právního násilí měly ve svých důsledcích přinést množství krvavých obětí a jakobínského brachiálního násilí bez možnosti jakékoli institucionální ochrany. K tomuto řízenému násilí komunistické strany byl nadále využíván stát, který se stal nástrojem k realizaci ideologické odplaty a třídní msty. Komunisté si jako nástroj vytvořili zpolitizovanou trestní justici, která se stala legálním prostředkem k vypořádání se s lidmi odlišných politických názorů, či vyznavačů odlišných kulturních a etických hodnot. Tento proces započal již v období druhé světové války, kdy se vedení komunistické strany přemístilo do Moskvy, kde pod vedením zkušených poradců z KSSS a NKVD připravovalo plány pro ovládnutí poválečné společnosti.

S praktickou realizací těchto moskevských plánů se začalo již v prvních poválečných měsících, kdy se formovaly bezpečnostní jednotky ze zbytků Svobodovy armády, zdivočelých partyzánských skupin, revolučních gard a psychopatických jednotlivců, jejichž volní jednání bylo motivováno touhou po násilí bez ohledu na zákon i mravní normy.

Prvním důležitým krokem komunistů připravujících se na uchopení moci bylo po rozpuštění Národního shromáždění pozatýkání poslanců s odlišnými politickými názory. Na základě odposlouchávací služby rozhlasu, sdělení orgánů ministerstva vnitra a jednotlivých poslaneckých klubů byl neprodleně vytvořen seznam poslanců, aby příslušné orgány (státní bezpečnost a soudy) mohly bezprostředně zakročit.

Již dne 3. dubna 1948 však Dr. Hora, přednosta StB v dopise adresovaném Dr. Klosovi (současně Krajskému trestnímu soudu v Praze, Zemskému státnímu zastupitelství v Praze a Státnímu zastupitelství v Praze) zaslal pod spisovou značkou Ústb-18.970/48-7 informaci o zadržení některých členů ÚNS bezpečnostními orgány. Jednalo se o poslance Stanislava Broje, Miloše Bugára, Bohuslava Dečiho, Dr. Prokopa Drtinu, Dr. Jána Kempného, Dr. Ludvíka Novotného, Dr. Josefa Staško, Dr. Jána Ursínyho, Františka Zvěřinu. V informaci se uvádí, že Stanislav Broj byl propuštěn na svobodu, v ostatních případech byli zadrženi Národním shromážděním k trestnímu stíhání z části již vydáni, z části se o vydání jedná.

Kromě uvedeného seznamu byli zjištěni jako nezvěstní tito členové ÚNS: Alois Čížek, Dr. Ivo Ducháček, Julius Firt, Eduard Fusek, Dr. Bohdan Chudoba, Ota Hora, Dr. Adolf Klimek, Dr. Vladimír Krajina, Dr. Fedor Hodža, Dr. Jozef Lettrich, Jindřich Nermut, Dr. Adolf Procházka, Dr. Hubert Ripka, Blažej Vilím, Dr. Michal Zibrin, Antonín Bartoš, Dessenský, František Klátil, Mirko Sedlák, Dr. Gustav Loubal, Martin Kvetko. Z těchto osob bylo podáno trestní oznámení proti Čížkovi, Chudobovi, Horovi, Krajinovi, Hodžovi, Procházkovi, Zibrinovi a Kvetkovi. V ostatních případech bezpečnostní složky pátraly po pobytu jmenovaných a zjišťovaly důvody jejich nezvěstnosti.

V důsledku honu na bývalé poslance, který byl zcela v režii KSČ se někteří z nich rázem ocitli bez ochrany zákona ve vězení. Jednalo se o následující osoby:

Lidovci: Msgr. Fr. Hála, Ing. Jindřich Synek (u obou žádný zákrok bez rozhodnutí soudr. ministra)

Národní socialisté: B. Deči, J. Lesák (žádný zákrok bez s. ministra), Dr. L. Novotný

Demokraté: Dr. Miloš Bugár, Dr. Ján Kempný, Dr. Josef Staško, Ján Ursíny, Jaromír Vyškovský (nevíme, proč sedí).

Seznam dále obsahuje jména poslanců, kteří rezignovali a nebyli chráněni imunitou:

V. Beneš (tabu)

Dr. Vilím Bernard (uprchl)

Dr. Adolf Klimek (nic bez rozhodnutí ministra)

⁹⁰ Úřední list č. 132 ze dne 3. června 1948. Vyhláška ministra vnitra ze dne 4. června 1948.

Msgr. Dr. Jan Šrámek (nic bez rozhodnutí ministra)

Dr. Drtina (nic bez rozhodnutí ministra)

Dr. Milada Horáková (nic bez rozhodnutí ministra)

Dr. Antoník Hřebík (tabu)

Dr. Hubert Ripka (nic bez rozhodnutí ministra)

Dr. Jaroslav Stránský (nic bez rozhodnutí ministra)

Dr. Petr Zenkl (nic bez rozhodnutí ministra)

Fr. Zemínová (nic bez rozhodnutí ministra)

Poslanci, kteří uprchli před pronásledováním:

Soc. demokraté: V. Holub, J. Novotný, N. Sedlák, B. Vilím

Lidovci: Dr. Ing. St. Benda, Dr. Bohumil Bunža, Dr. Ivo Ducháček, Eduard Fusek, František Hynek,

Dr. Bohdan Chudoba, Jindřich Nermut, Dr. Adolf Procházka, Dr. Alois Rozehnal

Nár. socialisté: A. Bartoš, A. Čížek, J. Firt, Ota Hora, Fr. Klátil, Dr. Krajina, Dr. Jan Stránský, J. Uhlířová, J. Žáčková–Bátková

Demokrati: Dr. Belluš, Dr. Emanuel Böhm, Rudolf Fraštacký, Dr. Fedor Hodža, Dr. Matěj Josko, Dr.

Št. Kočvara, Dr. Martin Kvetko, Dr. Josef Lettrich, Dr. Michal Zibrín, Štefan Blažko

Strana slobody: Dr. Tibor Šabo, Josef Hanzel.⁹¹

Z uvedených historických pramenů vyplývají pozoruhodné poznatky, které by měly vést současné demokratické síly ve společnosti přinejmenším k zamyšlení. Jde především o skutečnost, že byli poslanci již delší dobu před komunistickým pučem nezákonně sledováni zpolitizovanými bezpečnostními jednotkami, které tak mohly kdykoli poskytnout podklady trestní justici k rychlému zahájení trestního řízení proti nim. (Součástí spisů tzv. Klosova archivu je také návrh StB na použití paragrafů pro účely trestního stíhání jednotlivých poslanců). Dalším, stejně závažným momentem je skutečnost, že komunisté jako stoupenci nedemokratických ideových východisek vždy byli a stále jsou připraveni použít všech metod k dosažení moci k realizaci svých patologických sociálních a politických představ. Zatímco v obdobích sociálního klidu a společenského smíru se pokrytecky tváří jako demokratická síla, neustále budují své interní struktury a připravují se na možnost ovládnutí společnosti. Toho může být snadno dosaženo za použití demokratických vymožeností a prostředků. Okolnosti kolem komunistického puče v roce 1948, ale již i poválečná léta ukazují, že oslabená demokracie není imunní proti svému zneužívání. Pokud umožní demokratický systém komunistům, aby získali podíl na exekutivní moci, bude tato moc zcela nepochybně zneužita ve prospěch totality a k prohloubení společenského násilí či moci státu na úkor obyvatelstva, což povede k zúžení demokratických svobod, z toho v první řadě svobody slova, svobody shromažďování a práva na informace.

Nedostatečná očista společnosti od komunistických kádrů ve velitelských funkcích bezpečnostních sborů či jejich nová infiltrace do nich přináší ve svém dopadu dvojí následek. Toleranci k projevům krajního extrémismu na straně jedné a brutální zásahy vůči projevům svobodné vůle na straně druhé. Komunistická indoktrinace státní správy se může stát zdrojem vážných společenských problémů. Pokud se stoupenci politické tolerance odvolávají na tzv. novou evropskou realitu, pak by si měli především uvědomit, že demokracie je pouhým obalem, který může skrývat velmi nepříjemný obsah. Z mnohých jevů vyjmenujme jen některé: Neprostupnou a občanům nepřátelskou byrokracii, tvrdé a nepřátelské bezpečnostní sbory bez sociální kompetence, nevlídné a nehostinné sociální klima. Jednou z osvědčených manipulativních politických metod je umělé vytváření nepřátelského prostředí vůči společenským menšinám (Czechtek, emigranti, atd.). Pokud jsou v demokratické společnosti uplatňovány tyto strategie, touží podvědomě řada voličů po změně politických poměrů. Ke slovu se pak snadno dostávají komunisté jako pseudozastánci sociálních přístupů. Tento bolševický strategický princip můžeme chápat jako osvědčenou technologii pozvolného získání moci.

Eduard Vacek

⁹¹ Národní archiv Praha, f. Klosův archiv, sv. 230.

Použité prameny:

Národní archiv Praha, f. Klosův archiv.

Ústavní zákon č. 75/1948 Sb.

Osudy JUDr. Bohumila Bunži

JUDr. Bohumír Bunža, poslanec ÚNS

JUDr. Bohumír Bunža nar. 10.2.1908 v Bzenci, okr. Uherské Hradiště byl okresním soudcem, později poslancem čs. Strany lidové. V ústavodárném NS působil nejprve jako člen právního a ústavně-právního výboru, byl zapisovatelem bezpečnostního výboru a náhradníkem stálého výboru, v roce 1948 členem stálého výboru a zapisovatelem právního výboru. Ze své funkce se zajímal o bezpečnostní problematiku, kam též patřily i bezpečnostní sbory. Svoji funkci vykonával s náležitou vážností a kladl důraz na morální aspekty spravedlnosti. Mezi jeho nejznámější aktivity patřilo vyšetřování poválečných násilností z roku 1945 v pohraničí, z toho zejména postoloprtského masakru, kde bylo čsl. armádou zavražděno téměř 900 německých starousedlíků ze Žatce a okolí. Kromě vyšetřování nezákonných projevů charakterizovaných jako český gestapismus se poslanec Dr. B. Bunža zabýval aktivně také osvětou a kontrolní činností ozbrojených bezpečnostních sborů.⁹²

Dne 2. dubna 1947 vykonal ve výcvikovém středisku SNB v Litoměřicích inspekční návštěvu, při níž navštívil vyučování politické výchovy, kde na několika praktických příkladech osobně vyzkoušel znalosti frekventantů. Podle zprávy, kterou o jeho návštěvě podal osvětový důstojník SNB strážmistr Vlček si potom dal do jídelny střediska shromáždit všechny frekventanty a v krátké řeči jim vysvětlil pojem bezpečnosti, právního řádu a jistoty, které má SNB chránit. Zdůraznil potřebu odborných znalostí a ještě větší důraz položil na morální zdatnost. Také varoval před zanášením politiky do výkonu služby.

O aktivitách a návštěvách poslance Dr. B. Bunži u bezpečnostních sborů podávali svým nadřízeným zprávy osvětoví důstojníci. Jedno takové hlášení podepsané oblastním osvětovým důstojníkem, poručíkem SNB Josefem Vopatem bylo předáno z Oblastního velitelství SNB v Mostě na Zemské velitelství SNB. Z toho, co z poslancova projevu zachytil J. Vopat je zřejmé, jaký druh zpráv osvětoví důstojníci (členové KSČ) zasílali na svá velitelství.:

“Mluvil o tom, že sice máme demokracii, ale není mezi námi snášenlivost. Lid prý nemá odvahu otevřeně hovořit. Bojí se a je nutné, aby přestal mít strach a naopak uplatňovali všude své požadavky. Zmínil se také o moskevské konferenci. My prý v mezinárodní politice v této poválečné situaci nehrajeme naprosto žádnou roli a proto prý musíme spolupracovat s každým a hlavně se západními velmocemi, které jsou prý námi opovrhovány.... V parlamentě primitivní a klidnou shodnou demokratickou debatu kalícím živlem jsou pouze komunisté. ÚNS není s to dát národu

⁹² Národní archiv (NA) Praha, f. ÚV KSČ. JUDr. B. Bunža.

NA Praha, f. Policejní ředitelství. Dr. B. Bunža.

Archiv MV Brno-Kanice, f. A2/1, inv.j. 1765.

ústavu. ... Velkým stěžejním bodem a úkolem ÚNS je zákon o SNB. SNB nechápe plně svoji moc. Svými zásahy, za které je odpověden pouze straně politické ruší svobodu osobní i domovní. Pro příslušníka SNB musí být zákony věci naprosto posvátnou. Řídit se mohou podle nich a svou iniciativu mohou uplatnit právě v naprosto přesném dodržování jich. SNB musí sloužit v první řadě lidu. Nesmí být vykonavatelem jedné politické strany. Dříve měli policisté a četníci daleko více kladný poměr k lidu než nyní. Ale to bylo právě tím, že byli nepolitici, že sloužili všem a pro všechny. Pravý opak dneška, jsou politici a politická příslušnost kalí dobrý poměr jejich k lidu...Poměr bezpečnostních referentů SNB k lidovládě se řídí čistě stranickými nařízeními. Osvěta v SNB není naprosto zapotřebí. Osvětoví referenti mají velikou pravomoc, zasahují i do osobních věcí, kontrolují poštu velitelů a velitele samotné. Jejich vlastní věci služebního charakteru jsou však naprosto tajné. Je nutno osvětu v SNB zrušit vůbec a nechat ji pouze ve VStř. Osvětoví referenti na místě, nejsou na výši, není jich ani zapotřebí... Mravní výchova se provádí v naprosto opačném smyslu. Následkem je velké množství mravních deliktů a chorob u příslušníků SNB, které jsou hlavně u útvarů SNB na hranicích. Povyšování se děje také pokoutně. Velikáni dřívější, starší plk. dosud povýšení nebyli, ačkoli jsou odborníci na slovo vzati. Nemají přesto ani vedoucí místa ve sboru. Je nutno, aby na vedoucí místa přišli pouze odborníci a ne jako dosud lidé z politického prospěchu bez kvalifikace. Příslušníci chodili v době revoluce zabavovat i do bytů, jak bylo také uveřejněno v Obzorech. Porušují tím domovní i osobní svobodu...

Další jeho útok byl na ZOB. Mají najaté agenty – provokatéry. Dokladem toho je sám Smudek, který se stal obětí provokace, gestapismu ZOBu...

K tomu hlásím, že obecnostvo odmítlo všechny vývody poslance Bunžy, Smudka nazvalo hochštaplerem a bylo vytvořeno velmi bouřlivé prostředí. Naprosto nikdo nesouhlasil s tím, co poslanec Bunža uvedl. A nebyli to pouze příslušníci KSCČ, ale i jiných politických stran, kteří vytknuli, že poslanec Bunža mluvil pouze proti KSCČ, protože, jak v úvodu řekl, když demokracie, tedy spravedlivá, proti všem a pro všechny. Obecnostvo se rozešlo ještě dříve, než poslanec Bunža skončil.⁹³

Také z dopisu zasláního krajským tajemníkům ČSL ze dne 18. 3. 1948 je patrné, že poslanec Dr. B.Bunža vnímal nebezpečnou situaci v ozbrojených sborech. V dopise je žádá, aby podali informace o oblastních velitelstvích SNB v jednotlivých krajích, včetně oblastních úřadoven státně bezpečnostních a kriminálních. Poslanec zajímal jejich počet, jména zařazených osob u těchto velitelství, jejich hodnost a politická příslušnost.

Podle událostí rychle spějících ke svému vyvrcholení, jímž byl blízký komunistický převrat, již zřejmě k žádnému zjištění a analýze infiltrace bezpečnostních sborů komunisty nedošlo, neboť již 3. dubna byli zadrženi a vzati do vazby první poslanci a 4. června 1948 byla činnost ÚNS na základě vyhlášky ministra vnitra prohlášena za skončenou. Poslanec JUDr. B.Bunža se za své komunistům nepřátelské aktivity stal intenzivně hledanou osobou, neboť se měl v budoucnosti stát obětí trestního stíhání. Není proto divu, že v březnu 1945 opustil republiku a do května se zdržoval u uprchlickém táboře v Řezně. Z Německa odešel ještě v roce 1948 do Francie a odtud do USA, kde získal státní občanství. V době své nepřítomnosti byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen spolu s Miloslavem Chocem, Josefem Vávrou – Staříkem, doc. Dr. Františkem Kovárnou, Dr. ing. Štěpánem Bendou, JUDr. Vratislavem Buškem, Oldřichem Koječným, Oldřichem Pinkavou, Jaroslavem Zelinkou, Vilémem Krajčirovičem, Janem Hradilem, Jiřím Červenkou, Karlem Ševčíkem, Slavojem Šádkem a Jaroslavem Fialou rozsudkem býv. Státního soudu v Praze ze dne 25.11. 1948, sp. Zn. Or I 1/48, pro zločin úkladů o republiku podle §1 odst.1,2 zák. č.50/23 Sb., zločinů vojenské zraady podle §6 č.2 odst. 1 téhož zákona, zločin spoluviny na vraždě sjednané podle §§ 5, 134, 135 č.3 tr. zák. z roku 1852, zločin spoluviny na nedokonané vraždě sjednané podle § 5,8,134,135 č.3 tr. zák. z roku 1852 k trestu smrti. Dále mu byla vyslovena ztráta čestných práv občanských a 4/5 majetku případly státu jako náhrada za škodu činem způsobenou.

Trestná činnost měla spočívat v tom, že obviněný v době od března do května 1948 v Řezně a na jiných místech se pokusil s ostatními spoluobviněnými změnit ústavu republiky a násilím znemožnit ústavní činnost prezidenta republiky, zákonodárního sboru a vlády, přičemž čin byl spáchán za okolností zvláště přitěžujících. V téže době měl vyzradit v Řezně cizím moci skutečnosti,

⁹³ NA Praha, f. ÚV KSCČ. JUDr. B.Bunža.

opatření a předměty, jež měly zůstat utajeny v zájmu obrany republiky, při čemž se čin týkal tajemství zvláště důležitého, byl páchán po delší dobu ve značném rozsahu a způsobem zvláště nebezpečným. V dubnu a květnu 1948 v Řezně spolu s dalšími členy tzv. českého komitétu dal příkaz Miloslavu Chocovi, aby zavraždil v ČSR mjr. Augustina Schramma a ten skutečně dne 27. 5. 1948 v Praze vraždu provedl. V květnu 1948, tamtéž, dal s ostatními členy emigrantského výboru Miroslavu Barákovi rozkaz k zavraždění ministra národní obrany arm. gen. Ludvíka Svobody a plk. hlavního štábu Bedřicha Reicina, vyslal M. Baráka do ČSR a jen v důsledku zatčení M. Baráka nedošlo k dokonání činu.

Ještě dne 19.8.1966 podal krajský prokurátor návrh na zahájení řízení o vydání Dr. B. Bunži z ciziny, neboť podle poznatků správy vyšetřování StB v Praze měl Dr. B. Bunža jako občan USA přicestovat do BLR. Návrh byl však jako bezpředmětný vzat zpět.

Úřadovna StB, podala dne 19.7. 1948 pod jednacím číslem 1402/48-B/4-HP1 trestní oznámení na celkem 132 osob. Jeden z vyšetřovaných, Josef Vávra Stařík se v roce 1950 vrátil ilegálně do republiky, byl zatčen a na základě výše uvedeného rozsudku popraven.

V úředním listě z 31. 10. 1948 byli všichni nepřítomní obesláni k hlavnímu líčení na den 3.11. 1948, vyhláška o vydání v obžalobu i zatykač byly vyvěšeny na úřední desce. Hlavní líčení se konalo ve dnech 3.11. – 25.11. 1948 u státního soudu v Praze za předsednictví JUDr. Hugo Richtera. Obžalobu zastupoval státní prokurátor JUDr. František Grospič.

Rozsudkem Or I 1/48 ze dne 25.11. 1948 byl Dr. B. Bunža v souladu s obžalobou uznán vinným a za trestné činy mu byl uložen trest smrti, ztráta čestných práv občanských a propadnutí 4/5 majetku.⁹⁴

Dne 19. 8. 1966 bylo zahájeno řízení o vydání odsouzeného Dr. B. Bunži z ciziny, protože měl údaje přicestovat do Bulharska. Prokurátor však vzal návrh zpět, protože Dr. B. Bunža do Bulharska nepřijel.

Na základě žádosti manželky Růženy Bunžové byla v roce 1966 prošetřována zákonnost trestního řízení. Jeho právní zástupce v Paříži i ona sama však marně žádali přes ministerstvo zahraničních věcí již v roce 1957 o obnovu řízení. Krajský prokurátor vypracoval dne 14. ledna 1967 zamítavé stanovisko, ve kterém navrhl žádost R. Bunžové odložit.

V exilu byl Dr. B. Bunža členem Rady svobodného Československa od jejího založení v roce 1949. Mezinárodní reputace a velkého úspěchu pro československou zahraniční politiku dosáhl tím, že dlouhá léta působil v Římě v Mezinárodním dokumentačním středisku křesťanských demokratů a zastupoval exilovou lidovou stranu v mezinárodní křesťansko-demokratické unii. Po svém návratu do Spojených států se stal činným členem výkonného výboru Rady svobodného Československa. K jeho významnému dokumentačnímu dílu patří příprava a vydání sbírky dokumentů.

Teprve až po listopadu 1989 a po jeho smrti v roce 1992 se podařilo jeho manželce dosáhnout zrušení rozsudku z roku 1948. JUDr. B. Bunža se však dočkal osvobození své vlasti z komunistické diktatury, pro kterou pracoval dlouhých 42 let v třetím československém exilu 20. století i krátké návštěvy svého rodného Slovácka.⁹⁵

Eduard Vacek

Použité prameny a literatura:

NA Praha, f. ÚV KSČ.

NA Praha, f. Policejní ředitelství.

NA Praha, f. Nejvyšší soud.

Archiv MV Brno-Kanice, f. A2/1.

Povolný, M.: Pietní vzpomínka. In: Zpravodaj Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku č.1/2006.

Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, A-J. Praha 1999.

⁹⁴ NA Praha, f. NS. Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 25.11.1948.

⁹⁵ Povolný, M.: Pietní vzpomínka. In: Zpravodaj Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku č.1/2006. Tomeš, J. a kol.: Český bibliografický slovník XX. století, A-J. Praha 1999, s. 158.

Internační tábor č. 27 a 28 v Záluží u Mostu

V Záluží u Mostu byl v době okupace zřízen Němci zajatecký tábor, který byl po květnové revoluci v roce 1945 použit jako koncentrační tábor pro osoby německé národnosti, které se „v době nesvobody českého národa provinily proti Československé republice a česko - slovenským občanům“.

Uvedený tábor byl označen jako „Internační tábor č. 27 - 28“ a ke konci května a začátkem června 1945 se stal místem, kde byli shromažďováni Němci z Horního a Dolního Litvínova, ze Záluží a z ostatních obcí, ležících kolem tábora.

Zajištění Němci zde byli internováni pro Mimořádný lidový soud v Mostě a byli do tohoto tábora dodáváni příslušníky armády a revolučními gardami MNV. Dozor nad nimi prováděli nejprve příslušníci cizích států, kteří zde byli v době okupace drženi jako váleční zajatci. Byli to především Jugoslávci, Rumuni, Italové, Slováci, ale také Češi. Mezi zajištěnými Němci zde byli internováni také příslušníci SS jiných národností než německé. (hlavně Rumuni a Jugoslávci) s nimiž si novodobí dozorcí stejné národnosti vyřizovali své osobní účty. Do tohoto tábora byli často přiváděni Němci ztýraní a zbití. V táboře byl ustanoven velitelem K. Vlasák z Horního Lomu, který obdržel od správy Stalinových závodů několik členů závodní milice, kteří byli pověřeni v táboře vykonáváním dozoru a také předváděli a doprovázeli vězně do zaměstnání. Asi do 15. června 1945 byla strava v tomto táboře velmi špatná. Pracovní doba v táboře byla stanovena vedením závodu, který byl v té době pod správou ruské okupační armády. Po převzetí závodu českými vedoucími byla stanovena normální pracovní doba, takže Němci pracovali denně 10 hodin, včetně cesty do práce a z práce. Práce byla velmi těžká, neboť bylo prováděno znovu vybudování závodu, který byl bombardováním a válkou těžce poškozen.

V internačních táborech č. 27 a 28 měli být umístěné především osoby, na které bylo podáno trestní oznámení podle retribučních dekretů, nebo jejichž spisy byly ztraceny. V listopadu bylo provedeno důkladné prošetření všech internovaných a ti, proti kterým nebylo podáno trestní oznámení byli propuštěni. Protože rodiny zadržovaných Němců již byly zpravidla mimo ČSR, odešli propuštění většinou dobrovolně do Německa.

Ubytování Němců bylo v tomto táboře následkem velké fluktuace a značného přílivu internovaných osob naprosto nedostatečné. Správa tábora neměla k dispozici dostatek slámy a slamníků, mnoho Němců proto muselo spát na holé zemi. Internovaní byli denně podrobováni osobním prohlídkám, stráž procházela dnem i nocí táborem, přičemž neustále nahlížela do ubikací, ve kterých Němci spali. Zajišťování Němců a jejich odvádění do věznice krajského soudu v Mostě prováděli příslušníci RG, také dozor ve věznici byl vykonáván výpomocnými silami, které mírně řečeno, nezacházeli s Němci tak, jak stanovují předpisy pro soudní dozorce.

Velitel tábora K. Vlasák byl sám pět let v koncentračním táboře v Německu a Němce, kteří se provinili proti kázní a pořádku v táboře trestal způsobem, který sám viděl a zažil. V podnapilém stavu Němce týral a jeho oblíbenou zábavou bylo, že některému z internovaných postavil na hlavu nějaký předmět, který pak sestřeloval. Při sestřelování cylindru, který postavil na hlavu jednoho zadržovaného Němce tohoto muže zastřelil.

Úmrtnost v těchto táborech byla vysoká. Do tábora přicházeli nemocní a týraní Němci, jejich stav se zhoršoval, takže mnozí z nich zemřeli, jiní spáchali sebevraždu. Přibližně se odhaduje, že v táboře zemřelo asi 60 - 70 osob německé národnosti, z toho asi 40 přirozenou smrtí, ostatní byli zastřeleni nebo ubiti. Všichni mrtví byli pochováni pohřebním ústavem z Horního Litvínova.

V táboře č. 28 byla provedena veřejná poprava, kterou nařídil praporčík V. Berkovič, tehdejší vojenský velitel Stalinových závodů. Na rozkaze k provedení poprav byl také podepsán velitel závodní stráže Stalinových závodů J. Vácha ze Záluží. Šlo o exekuci provedenou na jednom Němci, který se dopustil sabotáže pro výstrahu. Internovaný Němec měl v továrně přerezat nějaké popruhy. Exekuci provedli tři příslušníci vojenské posádky Stalinových závodů.

Přibližně v téže době se dostavil nezjištěný poručík čsl. zahraniční východní armády slovenské národnosti, který si dal vybrat asi 10 Němců stížených tuberkulózou, odvedl je za doprovodu stráže za tábor, kde byli u nějaké jámy zastřeleni a zahrabáni. Zbývajících asi 29 Němců bylo podle šetření zastřeleno nebo ubito při výslechu vyšetřujícími vojenskými orgány, nebo velitelem tábora Vlasákem a jeho pomocníky - táborovými dozorcí. Kromě zmíněných 10 Němců pohřbených v šachtě za táborem jsou všichni ostatní pohřbeni na hřbitově v Horním Litvínově.

Po 5. květnu v roce 1945 bylo propuštěno na Litvínovsku z táborů kolem 70.000 cizích státních příslušníků, kteří zde byli jako političtí vězni, váleční zajatci nebo tzv. Arbeitsvertragsbrüchige a dělníci z východu nasazení na práci v dolech v bývalém HYDRIAWERKU (pozdější Stalinovy závody). Tito osvobození vězňové, kteří byli bez oděvů a zásob se vrhli po svém propuštění do bytů Němců, které drancovali. Tento stav trval do doby, než za pomoci orgánů RG, revoluční ozbrojené složky „Pěst“, policie a MNV v Mostě byl opět zavedený pořádek.

Eduard Vacek

Použité prameny:

Archiv MV Brno-Kanice, f. A 2/1.

Poválečný gestapismus a reparace škod

Když hovoříme s politickými vězni čtyřicátých a padesátých let, nemůže nám uniknout důležitý detail. Podle jejich svědectví, byla vnitřní správa poválečných pracovních táborů, věznic i koncentračních táborů svěřena do rukou nejprve retribučním vězňům, později osobám, které se rekrutovaly z nejspodnějších vrstev společnosti. Byli to lidé bez morálky, rabiáti a osoby, které se neštítily žádných zločinů. Mnozí z nich byli dřívějšími nacistickými exponenty nebo spolupracovníky nacistů, či pomahači nacistické diktatury, konfidenti a nezřídka i dřívější prominentní vězni z německých či sovětských koncentračních táborů. Osoby morálně a mravně poškozené útrapami války, které si osvojily násilné, nehumánní metody zacházení se tak staly protagonisty gestapismu v zařízeních státní správy a jejich metody se staly součástí trestu, které uplatňovala lidově demokratická republika na odsouzených osobách. Gestapismus, dříve odsuzovaný jako nežádoucí produkt válečné epochy se tak stal nepsanou, avšak aplikovanou metodologií zacházení s odsouzenými osobami. Poválečný vězeňský systém také převzal mnohé prvky z oblasti architektury, logistiky, metodologie řízení, včetně pracovních podmínek a dalších vězeňských prvků od svých nacistických předchůdců, neboť je schválil jako účinné a pragmatické „konečné řešení“ s osobami, které nastupující komunistická ideologie vyčlenila ze slušné společnosti a zařadila na tzv. „smetiště dějin“ k likvidaci. (viz např. pojem MUKL – Muž určený k likvidaci)

Trestní justice přešla bez přerušení ze služeb nacistické ideologie do služeb komunistické ideologie a pokračovala jako nástroj ideologické moci v decimování obětí, které, stejně jako předchozí ideologie, označila jako nepřátelské vůči státnímu zřízení. Potrestané osoby v retribučních procesech za spolupráci s nacistickým režimem, které se „ověřily“, byly pověřeny táborovými funkcemi, a rozhodujícím způsobem ovlivňovaly kvalitu života potrestaných osob ve vězeňských zařízeních. V některých případech dokonce tito lidé rozhodovali o bytí a nebytí svých spoluvězňů. Někdejšími pomahači nacistů byli mnohdy vydáni na život a na smrt ti, kteří v boji za svobodu národa nasazovali v průběhu války své životy. Zrádci a kolaboranti nejhrubšího zrna byli mnohdy v táborové hierarchii představenými antifašistů (spíše antinacistů), za branami vězeňských zařízení docházelo k vyřizování účtů, za tiché podpory státní správy. Mezi nejbrutálnější šířitele gestapismu ve vězeňských zařízeních patřila individua, která si potřebovala napravit reputaci za dřívější kolaboraci a trestné činy, kterých se dopouštěla ve jménu nacistické ideologie nebo která využila tuto ideologii k dosažení vlastních mrzkých cílů.

Se svými zkušenostmi přispěchali také poradci ze Sovětského svazu, kteří se podíleli na „usvědčování nepřátel socialismu“ a nesou tak velký podíl spoluodpovědnosti za zločiny, jichž se stát dopustil na svých obětech. Zkušenosti z gulagů, ze sovětských koncentračních táborů a věznic přispěly značnou měrou ke ztížení životních podmínek, či k metodologii postupné likvidace politicky nepohodlných občanů, odsuzovaných k dlouholetým trestům, nebo k trestům odnětí života. Společné působení nacistické a komunistické doktríny, které se obě prolínaly v průsečíku ďábelské a nemilosrdné likvidace obětí, dalo vzniknout tzv. trojúhelníku smrti, jehož tři vrcholy v hlavním městě Praze představoval: Vrchní soud, kde byly oběti souzeny, věznice Pankrác, kde byly prováděny exekuce a strašnické krematorium, kde byly likvidovány ostatky popravených a umučených.

Je třeba říci, že gestapismus, který pronikl pod kuratelou komunistické ideologie do trestní justice a podílel se jako pracovní metoda na zadržování, vyšetřování, odsouzení a exekuci nevinných obětí, nebyl přirozenou součástí československé trestní politiky. Tato odsouzeníhodná antihumánní technologie likvidace obětí bez ohledu na právní vinu byla patologickým morfologickým prvkem, který v sobě nesou jak nacistická, tak komunistická ideologie bez rozdílu. Není účelem tohoto článku zkoumat, která z obou ideologií je pro lidstvo horší či méně škodlivá. Obě mají na svědomí milióny zmařených lidských životů, nevýslovné utrpení a obrovské materiální škody. Obě přinesly nesmírnou trýzeň mnoha nevinným obětem, jejich rodinným příslušníkům a z širšího hlediska i celým národům. Po zkušenostech s jejich neomezeným působením je nutné si stále znovu klást otázky, týkající se zodpovědnosti elit. Politické i trestněprávní elity nesou totiž svoji vinu v tom, že poskytly politický a právní rámec, včetně zdání legality činům, které jsou po staletí v kulturním světě chápány jako zavrženíhodné patologické excesy, před nimiž musí být společnost bezpodmínečně chráněna. Toto selhání elit je do té míry fatální, že vzbuzuje znepokojivé otázky týkající se legality a nároků státu na loajalitu občanů v situacích, kdy se stát stává prostředkem a nástrojem moci ve službách položených ideologií, či patologických osobností, které si tak legalizují své ideologicko - patologické floskule. Právě na základě těchto legalizovaných ideologických a mocenských prostředků nacisté i komunisté vytvořili z podmaněných států a jejich územních celků koncentrační tábory se svými mučírny a popravišti.

Není proto možné tvrdit, že gestapismus, jehož působení započalo bezprostředně po válce a trvalo po celá padesátá léta, byl pouhým výstřelkem, nebo ojedinělým excesem poválečné doby. Je třeba co nejrozhodněji odmítnout teze, které tvrdí, že šlo o nahromaděné „spravedlivé vášně“ obětí předchozího násilného zacházení německých nacistů s porobenými národy a později byly projevem tzv. studené války. Projevy gestapismu nejsou a nemohou být produktem tzv. studené války, která vyvíjí konkrétní mučitele a katy z jejich aktivního přispění ve věci porušování lidských práv. Není také možné přijmout lakonická vyjádření typu: „*Taková byla tehdy doba.*“ Každou dobu tvoří konkrétní lidé. Společenské klima je možné odvodit od působení vlády, politiků, a exekutivní moci, tedy z moci uplatňované státem. Tyto státotvorné elity proto nesou plnou odpovědnost za zločiny, pro které nebyla žádná opora v zákonech. Neexistuje kolektivní vina, existuje pouze osobní podíl viny. Tento podíl viny si každý viník musí přiznat, nebo mu ji musí vymezit zákon. Zákon také musí dbát toho, aby došlo k reparaci způsobených škod. Viníci musí být potrestáni, oběti musí být očištěny a odškodněny. Historická zkušenost musí být využita pro výuku nových generací a pro historickou analýzu. Jen tehdy může přijít odpuštění, porozumění a nastolení normálních mezilidských vztahů.

Předpokladem k urovnání vzájemných vztahů a k jejich dalšímu rozvíjení na úrovni upřímného a rovného partnerství je vyrovnání se s minulostí. Bez tohoto vyrovnání není možné navázat na vzájemnou spolupráci a klidné soužití Němců s Čechy, jaké bylo před oběma světovými válkami. Vzájemné pocity křivdy, ve kterých se neustále přetřásají otázky, kdo komu ublížil víc, vzpomínky na osobní a majetkové újmy a na nespravedlnosti při vyrovnávání vzájemných účtů, to jsou živé neuralgické body, které znemožňují návrat k normálním poměrům.

Reparace válečných a poválečných škod byla odsouvána především proto, že stále ještě žijí pamětníci těchto událostí, kteří k sobě nenašli cestu, že jsou stále ve hře ekonomické zájmy i zjitřené emoce a také proto, že jsou tyto události zneužívány politickými ideologiemi k propagandě a jítření nacionální a ideologické nenávisti.

Reparace, znamená uvedení věci do původního stavu. I když nelze nikomu vrátit život, ani anulovat protrpěná příkoří či navrátit dlouhá léta žalářování, lze při dobré vůli provést narovnání prostřednictvím majetkových a morálních satisfakcí. Následovat by mělo odsouzení a potrestání viníků, zejména však zavržení jejich odsouzeníhodných činů. Třetím bodem, důležitým pro budoucnost, by mělo být vytvoření účinných pojištěk proti opakování těchto excesů; jejich historické, právní a kulturní posouzení a zhodnocení. To co se stalo, by mělo být odpuštěno, ale nemělo by být nikdy zapomenuto, jinak by milióny lidských obětí i jejich utrpení přišlo vniveč. Lidský život má největší cenu ze všech platidel. Cena, kterou zaplatili naši předkové za naši svobodu, za poznání ceny této svobody je obrovská, proto by jejich oběť neměla být nikdy zapomenuta.

Morální hodnocení dějin prý nemá podle filosofů žádný objektivní základ, protože nejsou k dispozici žádné obecné a vždy platné hodnoty, či morální kritéria. Každá skupina a historická epocha proto vždy uznává a vyhlašuje své vlastní hodnoty za jediné správné a obecně platné. Existuje prý proto relativnost hodnot v závislosti na postavení toho, kdo provádí hodnocení. Ve hře jsou rozmanité,

mnohdy antagonistické zájmy a odtud vzniká i protikladnost či neslučitelnost hodnot. Proto vždy v dějinách převládaly mocenské a vlastnické zájmy. Pouze v případě společnosti, kde jsou uznávány demokratické principy vládně jakási zdánlivě pohodlná jednota, která je ovšem vykoupená nepohodlím a utrpením na mnoha stranách. Tímto utrpením je nutnost věčných sporů, v nichž se hledá společný konsensus.

Je tedy nutné zaplatit tvrdou cenu za svobodu, již je nutnost snášet různorodost, nezrušitelnost a stálou protikladnost názorů a postojů druhých lidí. V této skrumáži neustálých diskusí hledají jednotlivé zájmové skupiny legitimizaci svých nároků na podíl na moci. Je nepochybné, že zájem o pravdivé poznání (včetně historického) se střetává se současnými zájmy ideovými, mocenskými, majetkovými a osobními. Proto je vyrovnání s minulostí tak obtížné, až bolestivé i když nezbytné. Z řečeného jednoznačně vyplývá, že nelze očekávat, že se tohoto úkolu ujme např. KSČ, která se na porušování zákonů (de facto legalizaci gestapismu) bezprostředně podílela a která se nikdy nezřekla svých ideologických zdrojů, které ji byly motivací k páchání těch nejtěžších zločinů, naopak, že z této pozice budou torpedovány veškeré snahy po vyrovnání se s minulostí, které zahrnují i uznání vlastní viny a potrestání viníků. Problému vyrovnání se s minulostí se musí bez rozdílu ujmout všechny demokratické síly ve společnosti. K věci se musí především vyjádřit ti, kteří byli přímo (oběti) a nepřímo (jejich rodinní příslušníci) postiženi porušováním lidských práv a ti, kteří se stali oběťmi bezzákonosti, neboť na nich závisí odpuštění a jim přináležející právo na satisfakci

Eduard Vacek

Základy občanské mravouky

Láska učitelů a vychovatelů k dětem

Láska učitelů a vychovatelů k chovancům (žákům, studentům, zadrženým provinilcům ve specializovaných ústavech atd.) by měla vyvěrat z věty, že není člověka, který by neuměl udělat z dětí své přátele. Z uvedeného je zřejmé, že vztah dospělého k dítěti musí být vždy a bezpodmínečně přátelský. Učitel navazuje na výchovu započatou rodiči. Vzorný učitel je dítěti totéž, jako otec nebo matka, ale dokáže být i víc, neboť z jeho rukou vychází dítě do života jako hotový člověk. Učitel je dítěti současně vychovatelem, který mu otevírá taje světa a poznání. Učitelům bývají svěřovány děti nejrůznějších povah a rozmanitého nadání; o to je jeho úkol složitější a obtížnější. Aby byl schopen ustát složitý proces výchovy, musí vniknout do jejich srdcí. Nikdy se nesmí snižovat ke svým žákům, ale musí je k sobě naopak povznášet. Také nemůže mezi žáky činit rozdíly, vybírat si mezi nimi své oblíbence a ostatní ignorovat, nebo je dokonce ironizovat. Především na učiteli závisí, jaká bude jejich výchova, jaké povahové prvky budou upevněny a jaká bude jejich budoucnost. Pokud má dítě štěstí na dobrého učitele, bude na své dětství vzpomínat po celý život. Svě žáky nesmí nikdy učitel snižovat před ostatními, neboť tím dosáhne pravého opaku. Stejně tak i učitelova chvála musí být všeobecná a nikdy se nesmí výlučně týkat jednoho z přítomných, neboť tak se vychovává ve vyzdvíženém domýšlivost a ješitnost a v ostatních žácích se vzbuzuje zášť a nenávisť. Učitel, který umí používat chválu i hanu včas a bez škodlivých reziduí pro mravní výchovu dětí, je skutečným odborníkem. Dobrý učitel si je dobře vědom toho, že má před sebou skupinu dětí různého nadání a možností. Když byla v minulosti hledána vhodná forma výchovy, byla záměrně povzbuzována řevnivost mezi žáky. Mělo se za to, že se tím bojuje proti lenosti a nedbalosti a že se žáci vypnou k vyšším výkonům. Tyto pocity však musí vzniknout samovolně v nitru dítěte, když samo srovnává sebe s druhými. Nevhodným postojem pedagoga vznikají v kolektivu tzv. šprti, na něž člověk vzpomíná s nechutí po celý život. Učitel si musí uvědomit, že vytýkat byt' snaživému, ale méně nadanému jedinci jeho slabost a nedostatky je vlastně totéž, jako kdybychom vytýkali postiženému jeho tělesnou vadu.

Škola má být místem radosti, kam se žáci těší; ve škole jsou děti součástí jakési velké rodiny, jejíž členové jsou spojeni přátelskou láskou a společně spějí ke zralosti a poznání. Učitel musí do třídy vcházet s úsměvem na tváři. Kdo se tváří nepřístupně či zavile, je buď nadutý nebo skrývá pod svou přísností své osobní nedostatky.

Ve škole nesmí činit učitel rozdíly podle majetkových poměrů žáků. Pokud je k bohatým žoviální a chudšími pohrdá, způsobuje tím jedněm bolest a spolehlivě se postará o stigma, kterého se

jen tak někdo nezbaví. Člověk, který není schopen jemné nivelizace v přístupu k rozdílným žákům a který není nadán přirozenou empatií, by ani neměl být učitelem. Učitelství a vychovatelství patří k nejobtížnějším povoláním. Ve škole nejde o technické zařízení nebo ekonomické údaje, ale o živé dětské duše, v nichž se odrazí budoucnost společnosti a státu. V dobrém učiteli a v dobré škole tkví celá budoucnost společnosti. Jejich blahodárné působení dovede často eliminovat i problematický vliv neuspořádaných rodin. Budoucnost lidstva je do značné míry závislá na jejich schopnostech a osobním vkladu.

Láska dětí k učitelům

Žádné dítě není třeba inspirovat nebo navádět k tomu, aby milovalo svého učitele. Nezkažené dobré dítě miluje své rodiče a také své učitele, pokud mu jsou přáteli. Pokud si učitel nezíská úctu svých žáků, nezíská si taky ani jejich lásku a jeho úsilí vyjde naprázdno. Každé dítě miluje své dobrodince jakými dobří učitelé skutečně jsou (jsou-li jimi opravdu), z celého svého srdce a z celé své síly. Lásku dítěte nelze ničím vynutit, tím méně k nehodnému člověku a také i k nehodnému učiteli.

Láska přátelská a partnerská

Láska přátelská neobsahuje erotické prvky a je-li pravá, bývá neobyčejně silná. Člověk by měl milovat všechny lidi, všem by měl být přítelem. Bible dokonce trvá na tom, abychom milovali i své nepřátele. Pokud se člověk naučí milovat svého bližního (jenž je malou částí lidstva), naučí se milovat bolesti i radosti celého lidstva. Partnerská (manželská) láska je vlastně společnou starostí o dítě, společné radosti a strasti z dítěte, vědomí stejného cíle, přesvědčení, že cokoli učiní jeden z rodičů pro dítě, jakoby to zároveň učinil i druhému z rodičů. Společné radosti a strasti způsobují, že tato jednota srdcí zasahuje i všechna ostatní myšlení a city. Každá jiná forma partnerského či manželského poměru by neměla být označována jako manželská láska. Jde buď o lásku pohlavní, lásku přátelskou nebo lásku manželskou. Existuje forma tzv. společenské lásky, což je vlastně společenská přetvářka, nebo lež.

*Eduard Vacek
pokračování*

Z historie poutání vězňů v českých zemích

U příležitosti pracovního a přátelského setkání ekonomických náměstků generálních ředitelů vězeňských služeb České republiky, Polska a Slovenska, které se konalo ve dnech 6. – 7.9.2006 v Zotavovně VS ČR Šlovice, připravil Kabinet dokumentace a historie VS ČR výstavku, věnovanou historii poutacích prostředků, používaných v českých zemích od nejstarších dob do konce 20. století.

Poutání zatčených a vězňů bylo od pradávna nejen výsadou orgánů, zabezpečujících policejní a vězeňské úkony v rámci platného trestního práva, ale po určitou dobu též součástí výkonu tzv. útrpného práva, spočívajícího v provádění výslechu za použití mučících nástrojů. Ještě v hrdelním řádu z roku 1769 bylo prováděno bolestivé svazování rukou jako první stupeň mučení. Prostředky útrpného práva zrušila na našem území císařovna Marie Terezie v roce 1776. Poutací prostředky, které měly zamezit fyzickému odporu a útěku pachatelů trestné činnosti, byly zhotovovány z nejrůznějších materiálů: kůže, lýkových či konopných provazů, dřeva a kovu. Kožená a provazová pouta byla patrně nejstarší a dlouho používána z důvodu nedostatku technicky dokonalejších prostředků ze dřeva a kovu. Dřevěné poutací prostředky, kterými byla tzv. kláda a housličky jsou známy z 15. – 17. století. I když nejstarší dochovaná kovová pouta lze datovat od 9. století, lze říci, že nebyla vždy a všude běžně používána. Až do roku 1867 byl trest těžkého žaláře zostřován přiložením řetězových pout, do kterých byli odsouzení zakováváni. V pozdější době byla pouta na ruce a popř. na nohy používána zpravidla při eskortě a uvnitř věznice na nezbytně nutnou dobu, pokud se vězeň choval násilně. V 19. století

byla uvnitř věznice častěji používána svěrací kazajka. V 50. letech 20. století došlo k návratu řetězových pout s koulí k zotření trestu odnětí svobody, zvláště u politických vězňů. V souladu s požadavky Standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni byla od 60. let 20. století používána pouta s poutacím opaskem, zpravidla při eskortách a ke zklidnění agresivních vězňů poutací popruhy k upevnění na lůžku. Poutací prostředky se v průběhu svého vývoje staly nejen zdokonalovanou technickou pomůckou, ale též symbolem vězeňství a politické nesvobody.

Použití tzv. klády v průběhu věznění (15. století)

Použití tzv. housliček při vyvádění vězňů (17. století)

Bolestivé svazování rukou k vynucení přiznání (18. století)

Způsob zakování doživotního vězně (18. století)

Pouta k překonání fyzického odporu a zamezení útěku (19. století)

Svěrací kazajka ke zklidnění agresivního vězně (19. století)

PhDr. Aleš Kýr, Alena Kafková

Obsah

Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici	1
JUDr. Jaroslav Krejčí a vězeňství	7
Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře - Německo	11
Poklad valdických kartuziánů	24
Válečné a poválečné události na Podkarpatské Rusi ovlivnily osudy německých starousedlíků v pohraničí.....	28
Anatolij Granovskij a indoktrinace Podkarpatské Rusi	37
Pronásledování poslanců ústavodárného Národního shromáždění v roce 1948	39
Osudy JUDr. Bohumila Bunži	41
Internální tábor č. 27 a 28 v Záluží u Mostu	44
Poválečný gestapismus a reparace škod.....	45
Základy občanské mravouky.....	47
Z historie poutání vězňů v českých zemích	48
Obsah.....	52

Inhalt

Behandlung den Mitgliedern der Protektorats-Regierungen in Pankrac-Gefängnis
Dr.j.u. Jaroslav Krejčí und Gefängniswesen
Studienreise des Dr.j.u. Vladimír Solnař – Deutschland
Schatz der Valdicer-Karthäuser
Kriegs - und Nachkriegsbegebenheiten in Niederkarpaten Rußland haben die Schicksale den Deutschen Alten in Grenzgebiet beeinflusst
Anatolii Granovski und die Indoktrination des Niederkarpaten Rußlands
Verfolgung den Abgeordneten der verfassunggebenden Nationalversammlung in dem Jahr 1948
Die Schicksale des Dr.j.u. Bohumil Bunža
Internationslager Nr. 27 und 28 in Záluží bei Brüx
Nachkriegsgestapismus und die Reparation den Schaden
Grundkenntnisse aus der bürgerlichen Sittenlehre
Aus der Geschichte des Fesselns den Gefangenen in den böhmischen Ländern
Inhaltverzeichnis

<p>Kabinet dokumentace a historie VS ČR Redaktor Eduard Vacek Adresa redakce: Soudní 1672/1a, Praha 4, p.p. 3, 14067 Telefon: 244 024 714 e.mail: Evacek@grvs.justice.cz</p>
--